

Tove Midtsundstad

**Pensjonering før fylte 67 år
Tidligpensjonering og bruk av AFP
innen KS' tariffområde 2002–2004**

© Fafo 2006

ISBN 82-7422-515-5

ISSN 0801-6143

Omslag: Fafos Informasjonsavdeling

Trykk: Allkopi AS

Innhold

Forord	5
Sammendrag	7
Kapittel 1 Innledning	19
1.1 Tidligpensjonsordningene i KS' tariffområde	20
1.2 Data	21
1.3 Organiseringen av notatet	22
Kapittel 2 Tidligpensjonering blant ansatte i KS' tariffområde og helseforetakene	23
2.1 Forventet pensjoneringsalder fra 2002 til 2004	23
2.2 Forskjeller forventet pensjoneringsalder og tidligpensjoneringsrater mellom menn og kvinner	28
Kapittel 3 Forskjeller i forventet pensjoneringsalder og tidligpensjoneringsrater mellom ulike yrkesgrupper	33
3.1 Helsesektoren - Leger, sykepleiere og hjelpepleiere/barnepleiere	33
3.2 Ulike yrkesgrupper innen omsorgssektoren	37
3.3 Ingeniører og teknikere, fagarbeidere og sjåfører	41
3.4 Kontoransatte, saksbehandlere og ledere	43
3.5 Ulike undervisningsstillinger	47
Kapittel 4 Bruk av ulike tidligpensjonsordninger	51
4.1 Uførepensjon hovedveien ut av arbeidslivet	51
4.2 Bruk av ulike pensjonsordninger i kommunene	52
4.3 Bruk av ulike pensjonsordninger i helseforetakene	55
4.4 Bruk av ulike pensjonsordninger i fylkeskommunene	59
4.5 Bruk av ulike pensjonsordninger i skolesektoren	63
4.6 Variasjon i bruk av tidligpensjonsordninger mellom ulike yrkesgrupper	67
4.7 Bruk av delpensjon	68

Kapittel 5 Forskjeller i uttaksrater mellom KLP og de private livselskapene	75
5.1 Store forskjeller mellom Vital og Storebrand/KLP	75
5.2 Variasjon i bruk av ulike tidligpensjonsordninger	77
Kapittel 6 Noen forklaringer på variasjoner i tidligpensjonering i kommunesektoren	81
6.1 Forklaringsmodell	81
6.2 Drøfting av resultatene fra regresjonsanalysene	82
Referanser	87
Vedlegg 1 Bakgrunndata	89

På www.fafo.no/pub/rapp/509/509-vedl23.pdf finnes:

Vedlegg 2 Pensjonering blant medlemmer i KLP – kommuner, fylkeskommuner, helseforetak og bedrifter

Vedlegg 3 Pensjonering i skolesektoren – oversiktstabeller

Forord

På oppdrag fra «Styret for de kommunale AFP-ordningene», og senere Pensjonskontoret, har Fafo i denne rapporten foretatt en enkel analyse av bruken av ulike tidligpensjonsordninger *over tid, mellom ulike arbeidstakergrupper og mellom kommuner med ulike pensjonsleverandører* innen det kommunale tariffområdet. Analysene er gjort med utgangspunkt i tilgjengelige registerdata fra Kommunal Landspensjonskasse (KLP), Statens Pensjonskasse (SPK), Vital og Storebrand. Gjensidige ble også forespurt, men klarte ikke å stille tilfredsstillende tallmateriale til disposisjon i løpet av prosjektperioden. Prosjektet er finansiert av Kommunenes Sentralforbund (KS).

I arbeidet har Pensjonskontoret for kommunesektoren fungert som referansegruppe. I den forbindelse vil jeg særlig takke advokat Marit Gjerdalen i Sykepleierforbundet og Anne Kari Andreassen ved Pensjonskontoret for innsiktsfulle og gode kommentarer til et rapportutkast. Jeg vil også takke KLP, SPK, Vital og Storebrand for å ha stilt nødvendige registerdata til disposisjon, og særlig Øyvind Due Trier i KS for utrettelig arbeid med å få dem til å bidra med datamateriale. Til slutt en stor takk til Informasjonsavdelingen i Fafo for ferdigstilling av rapporten.

Oslo, januar 2006
Tove Midtsundstad

Sammendrag

Problemstillinger og datamaterialet

I rapporten har vi:

1. *Beskrevet tidligpensjoneringsmønsteret innen KS' tariffområde* ved hjelp av *tidligpensjoneringsrater*, som viser andelen som tidligpensjoneres av dem som har mulighet til det på et bestemt alderstrinn i et gitt år, *pensjoneringskurver*, som viser andelen av et kull (her: 50-åringene) som kan forventes å gå av på ulike alderstrinn i et gitt år, og *forventet pensjoneringsalder*, som viser ved hvilken alder et kull 50-åringer kan forventes å pensjoneres, i et gitt år.
2. *Sett på variasjonen i tidligpensjoneringsmønsteret og bruken av ulike pensjonsordninger* (AFP, uførepensjon, særaldersgrensene og 85-årsregelen) og *delpensjon*, over tid (2002 til 2004) og mellom grupper etter yrkeskategori, kjønn og alder.
3. *Sammenlignet tidligpensjoneringsmønsteret i kommuner med ulike forsikringsleverandører*; henholdsvis kommuner hvor de ansatte er forsikret i KLP og kommuner som har sine pensjonsforsikringer i enten Vital eller Storebrand, og
4. *Gjennomført en enkel analyse av sammenhengen mellom tidligpensjonering og et utvalg individuelle bakgrunnsvariabler*; henholdsvis alder, kjønn, stillingsprosent, yrkeskategori og sektor – ved hjelp av logistisk regresjon.

Beregningene og analysene i rapporten er basert på et omfattende registermateriale fra fire ulike forsikringsleverandører innen KS' tariffområde; henholdsvis Kommunal Landspensjonskasse (KLP) for perioden 2002, 2003 og 2004, Statens Pensjonskasse (SPK) for 2002 og 2003, Vital (men da uten data fra Gjensidige) for 2001, 2002 og 2003 og Storebrand for årene 2001, 2002 og 2003. Da registerdataene fra KLP også inneholdt informasjon om ansatte innen helseforetakene, har vi inkludert disse, da de sysselsetter mange av de samme yrkesgruppene som kommunene, blant annet hjelpepleiere, sykepleiere og leger.

Hovedresultatene

Forventet pensjoneringsalder på snaut 61 år i 2004

I 2004 kunne en kommunalt ansatt 50-åring forventes å stå i jobb til hun var 60,8 år. Vi har da tatt hensyn til alle tidligpensjonsordninger – uførepensjon, AFP, tjenestepensjon med særaldersgrense og 85-årsregelen. I fylkeskommunene og helseforetakene var *forventet pensjoneringsalder* samme år 61 år og i skolesektoren i 2003 60,9 år.¹ For befolkningen som helhet var den til sammenligning hele 63,6 år (RTV 2004).

En fjerdedel av 50-åringene i kommunene kan forventes å gå av før fylte 62 år

Ved å se på *pensjoneringskurvene*, som forventet pensjoneringsalder er beregnet på bakgrunn av, får vi et bilde av hvordan tidligpensjoneringen varierer etter alder. Pensjoneringskurvene viser hvor stor andel av en kohort av 50-åringene som vil være igjen i aktivt arbeid ved ulike alderstrinn, forutsatt at medlemmene av kohorten over tid vil oppleve de samme pensjoneringsrater som er beregnet for de forskjellige alderstrinn i ett bestemt år.

Pensjoneringskurven for *kommuneansatte* forsikret i KLP i 2004 viser at om lag en fjerdedel av de yrkesaktive 50-åringene kan forventes å bli pensjonert før de fylte 62 år; ytterligere 35 prosent mellom 62 og 65 år og enda 15 prosent fram til fylte 67 år. Det vil si at kun en fjerdedel av de yrkesaktive 50-åringene i kommunene kan forventes å stå i jobb fram til 67 år.

Tilnærmet samme pensjoneringsmønster gjenfinnes i *helseforetakene* og *fylkeskommunene* i 2004, selv om noen færre innen disse to områdene kan forventes å være helt eller delvis pensjonert som 62-åringene (drøyt 20 prosent mot 25 prosent i kommunene), og noen flere kan forventes å bli pensjonert mellom 62 og 67 år (ca. 55 prosent). Én av fire kan ventes å stå i jobb som 67-åring.

I *skolesektoren* i 2003 utgjorde også andelen som kunne forventes å pensjoneres før fylte 62 år 20 prosent. Andelen som tidligpensjoneres fra 62 til fylte 67 år, er imidlertid langt høyere enn innen de øvrige områdene (60 prosent). Det er derfor bare snau 20 prosent av 50-åringene i skolesektoren som kan forventes å være i arbeid når de runder 67 år.

Uføreandelene er høyest blant 62–66-åringene

Ser vi på bruken av de ulike tidligpensjonsordningene blant *kommuneansatte* i KLP i 2004, ble de aller fleste som pensjonerte seg før fylte 62 år, uførepensjonert. Andelen varierer fra drøye 1,4 prosent til 3,8 prosent av de yrkesaktive på hvert

¹ For skolesektoren har vi bare tall for 2001, 2002 og 2003.

alderstrinn fra 50 til 62 år, og fra 2,8 prosent til 5 prosent blant de yrkesaktive på hvert alderstrinn fra 62–66-åringene. Andelen som velger uførepensjon, er dermed høyere i det aldersintervallet hvor de fleste har rett til AFP, og mange også kan gå av som følge av yrkets særaldersgrense, i kombinasjon med 85-årsregelen. Samlet velger likevel den største andelen AFP fra fylte 62 år; varierende fra 75 prosent av dem som pensjonerte seg det året de fylte 62 år, til 46 prosent av dem som pensjonerte seg som 65-åringene. Andelen som går av som følge av særaldersgrense eller 85-årsregel, varierte fra henholdsvis fire prosent blant 66-åringene og fem prosent av 62-åringene til 32 prosent av 65-åringene.

Andelen som uførepensjonerte seg på hvert alderstrinn fra 50–67 år i *helseforetakene*, varierte fra 0,9 prosent av de yrkesaktive 52-åringene til fem prosent av 63-åringene. Samlet synes uførepensjoneringen for dem under 62 år å ligge på om lag samme nivå som blant ansatte i kommunene, men var litt lavere for aldergruppen over 61 år, og da særlig markert for 64–66-åringene. Andelen som velger AFP, var derimot noe høyere enn blant kommuneansatte, med unntak for 62-åringene. Det samme gjaldt andelen som gikk av som følge av særaldersgrensen/85-årsregelen i 2004.

I *fylkeskommunene* i 2004 var uføreandelen for ansatte mellom 50 og 62 år lavere enn for ansatte i samme aldersintervall i henholdsvis kommunene og helseforetakene. Den samlede andelen som tidligpensjonerte seg mellom 62–67 år, var derimot høyere. Dette skyldes både at en større andel uførepensjonerte seg, en større andel AFP-pensjonerte seg, og en større andel gikk av som følge av særaldersgrensen/85-årsregelen.

Det mest slående når vi sammenligner *skolesektoren* med de øvrige områdene, er de høye tidligpensjoneringsratene blant 62–66-åringene. Hovedandelen av dem som tidligpensjonerte seg på disse alderstrinnene, valgte AFP, men uføreandelene var også høye – hele 8,1 prosent av de yrkesaktive 66-åringene i skolesektoren ble uførepensjonert. Uføreandelen blant de yngste eldre, 50–62 år, var derimot på om lag samme nivå i her som den vi fant i de øvrige områdene.

Sammenlignet med privat sektor er uførepensjonsratene i kommunesektoren, helseforetakene og skolesektoren også høye for arbeidstakere over 61 år. Dette indikerer at den substitusjonseffekten mellom AFP og uførepensjon, som synes å eksistere blant ansatte i virksomheter tilsluttet LOs og NHOs AFP-ordning, ikke er like sterk innen KS' tariffområde og helseforetakene. En av hovedårsakene til dette er nok at uførepensjonsordningen gir de fleste kommunalt ansatte en høyere pensjonsytelse enn AFP-ordningen, mens det motsatte er tilfelle for halvparten av de ansatte i privat sektor, da disse ikke har en tjenstepensjonsordning.²

² Fra 1.1.2006 vil imidlertid alle arbeidstakere ha rett til en tjenstepensjonsordning som alderspensjon, men ikke nødvendigvis en uførepensjonsordning (jf. Lov om obligatorisk tjenstepensjon).

Det er i første rekke skoleansatte som blir delvis uføre og velger del-AFP

Andelen uførepensjonister som blir delvis uføre, utgjorde 27 prosent blant nye uførepensjonister fra fylkekommunene i 2004, 38,5 prosent av de uførepensjonerte fra kommunene og 40,1 prosent av nye uførepensjonister fra helseforetakene. I skolesektoren i 2003 ble, til sammenligning, nærmere 62 prosent av de nye uførepensjonistene delvis uførepensjonert.

Fra oktober 1997 har det også vært mulig å kombinere delvis AFP med fortsatt arbeid. Ordningen har vært lite brukt i privat sektor sammenlignet med offentlig sektor og særlig skolesektoren (se Midtsundstad 2002b og 2001). Våre data viser at drøyt en tredjedel av AFP-pensjonistene i skolesektoren i 2001 valgte delvis AFP (vi har ikke tall for 2002 og 2003). Det samme gjelder for drøyt en femtedel av nye AFP-pensjonister fra kommunene og helseforetakene, og drøyt en fjerdedel av nye AFP-pensjonerte fra fylkeskommunene i 2004.

Yrke, utdanningsnivå og kjønn avgjør tidligpensjoneringsmønsteret

Som i 1997 finner vi i 2004 en sterk sammenheng mellom kjønn, yrke, utdanningsnivå og tidligpensjoneringsmønster: Om du er har et yrke som fordrer høgskole- eller universitetsutdanning, kan du forventes å stå i jobb lenger enn om du er ufaglært eller har et yrke som fordrer videregående utdanning eller mindre. Sannsynligheten er også større for at akademikere velger en delpensjonsløsning om de går av med AFP. Det samme gjelder hvis en er mann framfor kvinne. Sammenhengen er likevel svekket over tid, *da* det har vært en betydelig reduksjon i uførepensjoneringen blant kvinner og ansatte i yrker som fordrer videregående utdanning eller mindre fra 2002 til 2004.

Stor variasjon i bruk av ulike tidligpensjoneringsordninger mellom ulike yrkesgrupper

Andelen som tidligpensjoneres i yrker som fordrer videregående utdanning eller mindre innen KS' tariffområde, er klart høyere enn det vi finner blant ansatte i ulike høgskole- og akademikeryrker. Det gjelder i særlig grad blant 50–62-åringen. Mens nærmere 40 prosent av for eksempel renholderne, som var yrkesaktive som 50-åring, kunne forventes å gå av før fylte 62 år, gjaldt det knappe fem prosent av legene.

Andelen som uførepensjoneres, varierer også betydelig mellom yrkesgruppene etter fylte 62 år. Mens drøyt en fjerdedel av miljøarbeiderne og miljøterapeutene, og mellom 20 og 25 prosent av de pensjonerte renholderne, hjemmehjelperne, omsorgsarbeidere og ansatte i diverse assistentstillinger ble uførepensjonert, gjaldt det bare seks prosent av jordmødrene og helsesøstrene og åtte prosent av legene. At uføreandelen er så høy blant de førstnevnte yrkesgruppene, må, som nevnt, både ses i sammenheng med større arbeidsbelastninger og dermed trolig også større helse-

plager hos disse enn det vi finner i andre yrkesgrupper, men forklaringen kan også være at AFP før fylte 65 år for disse gir lavere ytelser enn uførepensjonen.

Den største andelen av dem som tidligpensjoneres mellom 62 til 67 år, har benyttet AFP (62–64 år). Andelen varierer fra snaut en femtedel blant de pensjonerte legene til to tredjedeler av de pensjonerte fra ulike assistentstillinger. Legene benytter også i langt større grad AFP etter fylte 65 år. Forskjellen kan trolig relateres både til at leger flest har helse til å utsette avgangen og dermed venter med tidligpensjoneringsen til de kan motta full tjenstepensjon som 65-åring. AFP mellom 61 og 65 år fremstår, på grunn av ytelsesnivået, trolig som mindre interessant for arbeidstakere på dette inntektsnivået.

En god del av yrkene innen KS' tariffområde har også særaldersgrense. Det gjelder blant annet sykepleiere, jordmødre, helsesøstre, fysioterapeuter, tannleger, vernepleiere, miljøarbeidere og miljøterapeuter, hjelpepleiere, barnepleiere, renholdere, hjemmehjelpere, feiere, sjåfører, enkelte typer arbeider og fagarbeidere, som har en aldersgrense på 65 år (se KLP).³ Om disse har tilstrekkelig opptjeningsstid til å kunne velge mellom pensjonering etter 85-årsregelen⁴ og AFP, vil 85-årsregelen i de fleste tilfeller være mest økonomisk gunstig. Vi ser da også at hele 44 prosent av jordmødrene og helsesøstrene, drøye 20 prosent av sykepleierne og 19 prosent av ansatte i andre akademiker- og høyskolestillinger benytter seg av retten til å gå av inntil tre år før aldersgrensen på 65 år. Tidligere studier viser for øvrig at variasjonen i bruk av særaldersgrense mellom for eksempel sykepleiere og hjelpepleiere trolig skyldes at en større andel blant sykepleiere, helsesøstre og jordmødre enn hjelpepleiere/barnepleiere har lang opptjeningsstid (Midtsundstad 2004 og Veland, Midtsundstad og Hippe 2005).

Andelen som har valgt del-AFP, varierer betydelig mellom yrkesgruppene innen kommuner, fylkeskommuner, helseforetak og skolene. Det er i første rekke blant høyt utdannede yrkesgrupper som saksbehandlere, ingeniører og teknikere og ledere på ulikt nivå den største andelen velger en delpensjonsløsning, mens andelen er lav blant ufaglærte og personer med yrker som fordrer videregående utdanning eller mindre, som renholdere, miljøarbeidere/-terapeuter og assistenter av ulikt slag, hvor færre enn én av ti velger en gradvis nedtrapping. Unntaket er kontoransatte og fagarbeidere /sjåfører, hvor andelen delpensjonister i 2004 utgjorde henholdsvis 33 prosent og 21 prosent av de AFP-pensjonerte dette året. Sistnevnte er overraskende sett i forhold til den lave utbredelsen av del-AFP i privat sektor blant arbeidstakere i nettopp de tradisjonelle arbeideryrkene dvs. blanhåndverkere, fagarbeidere, operatører og sjåfører (se Midtsundstad 2002b).

³ [http://www.klp.no/internett/klppensjoncms.nsf/\\$all/F0D70D43A8889BADC125703C002BF930](http://www.klp.no/internett/klppensjoncms.nsf/$all/F0D70D43A8889BADC125703C002BF930)

⁴ Det vil si at summen av alder og opptjeningsstid for vedkommende er 85 år eller mer.

Det delpensjoneringsmønsteret vi finner, kan tyde på at det like mye er en sektor/etatsvariasjon som en variasjon etter utdanningsnivå, da andelen delpensjonister er høy blant alle typer administrativt ansatte uavhengig av utdanningsnivå, blant så vel ingeniører som arbeidere, mens den er middels til lav innen helse- og omsorgssektoren. Dette betyr samtidig at det like mye er etatsavhengige faktorer som forskjeller knyttet til utdanningsnivå som bidrar til forskjeller i valg av delpensjon mellom yrkesgrupper. En annen forklaring på mindre bruk av delpensjon i helse- og omsorgssektoren, kan være mange deltidsansatte, da valg av delpensjon fordrer en 60 prosent stilling i utgangspunktet.

Hovedårsaken til yrkesforskjeller i pensjoneringsmønster kan i første rekke relateres til ulikheter i arbeidsbelastninger, ulik helsesituasjon så vel som forskjeller i yrkeskarrierens lengde. Dette er forhold som i følge tidligere forskning klart påvirker tidligavgangen (se for eksempel Pedersen 1997, Midtsundstad 2002b, 2003 og 2005a og 2005b). Når det gjelder særlig lange yrkeskarrierer, er dette vanligst blant menn med lav utdanning. Blant de generasjoner vi ser på, har mange menn gjerne vært i arbeid i 45 år eller lenger når de runder 62 år. Blant kvinner er det derimot de høyest utdannede som gjerne har de lengste yrkeskarrierene og dermed lengst opptjeningstid. I kvinnedominerte yrker er det derfor mer sannsynlig at det er helseskadelige arbeidsbelastninger som er utslagsgivende.

Kvinner går av tidligere enn menn

Det er store forskjeller i forventet pensjoneringsalder mellom menn og kvinner innen KS' tariffområde og helseforetakene, og forskjellen synes å være langt større enn den vi finner for befolkningen som helhet. Mens kvinner i for eksempel kommunesektoren hadde en forventet pensjoneringsalder på 60,5 år i 2004, var den 62,1 år for menn. Dette innebærer at kommunalt ansatte menn på 50 år kunne forventes å stå i jobb hele ett år og sju måneder lenger enn en kommunalt ansatt kvinne på samme alder.

Ser vi nærmere på variasjonen i tidligpensjonering på de ulike alderstrinnene, ser vi at kvinner i større grad tidligpensjoneres før fylte 62 år. Mens 15 prosent av mennene i for eksempel kommuner forsikret i KLP kunne forventes å gå av før fylte 62 år i 2004, gjaldt det drøyt en fjerdedel av kvinnene. Forskjellen mellom kjønnene i tidligpensjonering reduseres gradvis mellom 62–67 år, da menn har noe høyere pensjoneringsrater i dette aldersintervallet. Om lag en fjerdedel både blant mennene og kvinnene kunne dermed forventes å være i jobb når de rundet 67 år. Lignede forskjeller i tidligpensjoneringsmønster finner vi også innen fylkeskommunene, helseforetakene og i skolesektoren.

Uførepensjonsratene er høyest blant ufaglærte og ansatte i yrker med krav om videregående utdanning, som for eksempel renholdere, hjemmehjelpere/omsorgsarbeidere og hjelpepleiere. Da kvinner i langt større grad enn menn innehar slike

yrker, er uførepensjonsratene også høyest for kvinner. I alderstrinnet mellom 50 og 67 år har for eksempel kvinner minst dobbelt så høye uførerater som menn. Dette er i tråd med funn i annen forskning (se for eksempel Dahl 2005). Uførepensjonsratene for kvinner i kommuner forsikret i KLP er om lag dobbelt så høye som for menn på så å si alle de alderstrinnene vi ser på. Det er også noe færre menn enn kvinner som velger AFP som 62-åring, mens AFP-ratene blant 63–67-åringene er noe høyere for menn enn for kvinner. Litt overraskende er andelen som går av i henhold til særaldersgrensen generelt sett lav. Men noe høyere blant menn enn blant kvinner. Tilnærmet tilsvarende tall for uførepensjonering og bruk av særaldersgrenser avhengig av kjønn finnes også i fylkeskommunene, helseforetakene og i skolesektoren.

Undersøkelsen gir ikke grunnlag for å si noe om årsakene til forskjellen i tidligpensjoneringsmønster mellom kjønnene. Annen forskning indikerer likevel at forskjellene dels skyldes at menn og kvinner har ulik utdanning og ulike yrker. Mens kvinner i stor grad dominerer blant kontoransatte, renholdere, hjemmehjelpere, hjelpepleiere og assistenter, hvor tidligpensjoneringsratene er høye, er det flest menn blant leger, ingeniører, teknikere, saksbehandlere og ledere, hvor tidligpensjoneringsratene er lavere. Forskjellen i tidligpensjonering mellom kjønnene skyldes dermed at menn, som tidligere nevnt, oftere innehar andre og ofte «lettere» yrker enn personer med lavere utdanning. De har som regel yrker med færre arbeidsbelastninger, og har samtidig gjerne større utfordringer i arbeidet kombinert med større kontroll over egen arbeidssituasjon, og opplever dermed større grad av mestring. Alle faktorer som har vist seg å ha stor betydning for den enkeltes ønske om og evnen til å forlenge yrkeskarrieren (jf. for eksempel Solem og Mykeltun 1996, Midtsundstad 2005). Årsaken til variasjonen i bruk av de ulike tidligpensjonsordningene, og da særlig mellom 62 og 67 år, har på sin side, dels sammenheng med at kvinner har kortere yrkeskarrierer og opptjeningstid enn menn, og dermed insitament til å «velge» annerledes, dels harde trolig større helseproblemer enn menn, som igjen gir flere anledning til uttak av uførepensjon, og dels er det slik at mange kvinnedominerte yrker har særaldersgrense på 65 år, som gjør det mulig å gå av med tjenstepensjon som 62-åring. Sistnevnte gjelder for eksempel for tallmessig store yrkesgrupper, som hjemmehjelpere, renholdere, hjelpepleiere og sykepleiere..

Reduksjon i tidligpensjoneringen fra 2002 til 2004

Endringene fra 2002 til 2004 viser at forventet pensjoneringsalder for en yrkesaktiv 50-åring har økt med snau fem måneder for kommuneansatte og 8 ½ måned for ansatte i helseforetakene, mens det har vært en reduksjon på seks måneder i

forventet pensjoneringsalder for ansatte i fylkeskommunene. Forventet pensjoneringsalder for skolesektoren har derimot vært stabil fra 2001 til 2003.

Betydelig reduksjon i uførepensjonering før fylte 62 år fra 2002 til 2004

Samlet finner vi en reduksjon i uførepensjoneringsratene innen alle de områdene vi ser på. Dette skyldes i første rekke en reduksjon i andelen som uførepensjoneres mellom 50–62 år blant yrkesgrupper med utdanning på videregående skoles nivå eller lavere. Det var også de gruppene som i utgangspunktet hadde de høyeste tidligpensjoneringsratene. Det vil si arbeidstakere i typiske kvinnedominerende yrker, som hjelpepleiere, barnepleiere, hjemmehjelpere og renholdere, og innenfor mannsdominerende yrker som fagarbeidere og transportarbeidere. Da disse yrkesgruppene primært er sysselsatt i helseforetakene og/eller kommunene, har reduksjonen, naturlig nok, vært større innen disse sektorene enn innen for eksempel fylkeskommunene og skolesektoren. Unntaket er lærerne, som i likhet med yrkene på videregående skoles nivå eller lavere, også har hatt en betydelig reduksjon i uføreratene før fylte 62 år.

Registerdataene som vi her analyserer, gir likevel ikke grunnlag for å si noe nærmere om sannsynlige årsaker til den nedgangen vi observerer. En mulig forklaring kunne være at det i samme periode hadde vært en tilsvarende økning i antall attpått og personer på rehabilitering. I KLPs statistikk registreres imidlertid disse, etter vår informasjon, som uføre, og er dermed med i det tallgrunnlaget vi benytter.

En annen mulig forklaring kunne være at konkurranseutsetting og delprivatisering av enkelte arbeidsoppgaver som før ble utført av kommunalt ansatte, har ført til endringer i arbeidsstokkens størrelse og sammensetning. Det vil for eksempel kunne gjelde søppeltømming, transport, renhold og kantinedrift. På den annen side har vi ikke hatt en tilsvarende grad av konkurranseutsetting og delprivatisering innen helseforetakene, som er den sektoren hvor vi finner den sterkeste reduksjonen i uførepensjoneringen fra 2002 til 2004. Det synes derfor ikke å være en rimelig forklaring. Skulle hypotesen ha gyldighet, måtte det også være slik at pensjoneringstilbøyeligheten var høyere i kommuner som har valgt å konkurranseutsette sin virksomhet enn innen de øvrige kommunene. Noe det i utgangspunktet ikke er grunnlag for å anta.

Det er selvfølgelig også mulig at vi ser effekter av «Intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv» (IA-avtalen), som jo i større grad vektlegger forebyggende sykefraværarbeid, herunder økt tilbud om tilrettelegging av arbeidet for langtidssyke og personer med redusert arbeidsevne. Det finnes imidlertid ikke annen forskning som bekrefter en slik sammenheng. Som regel vil det også ta en viss tid fra sykdom oppstår til den enkelte går over på rehabiliteringspenger, attpått eller blir helt eller delvis uførepensjonert. Spørsmålet er derfor om det er sannsynlig at vi alt

i 2004 kunne observere en effekt av slike tiltak, da IA-avtalen ble inngått i 2001 og de færreste kommuner, helseforetak og fylkeskommuner ble en del av avtalen før i 2002 og 2003. Vi har da heller ikke i vår undersøkelse mulighet til å sjekke om nedgangen har vært større i de virksomhetene som har sluttet seg til IA-avtalen, enn innenfor de øvrige virksomhetene. Det kunne imidlertid ha vært interessant å analysere nærmere.

Økning i AFP-pensjoneringen fra fylte 62 år

Samtidig som vi har fått en reduksjon i uførepensjonering mellom 50 og 62 år blant yrkesgrupper med utdanning på videregående skoles nivå eller lavere, kan vi observere at det har vært en viss økning i AFP-pensjoneringen i samme periode. Det gjelder i særlig grad blant arbeidstakere over 62 år med utdanning på høgsolenivå, som førskolelærere, sosionomer og barnevernspedagoger, ingeniører og lærere, og til en viss grad adjunkter og lektorer. Unntaket er sykepleierne, hvor tidligpensjoneringsratene var tilnærmet de samme i 2004 som i 2002. Hva dette skyldes, er vanskelig å si ut fra registerdataene.

Kommuner forsikret i Vital har lavere pensjoneringsrater for 62–67-åringene i 2002 enn kommuner forsikret i KLP og Storebrand

I 2002 var pensjoneringsratene for mannlige ansatte 62–65 år i kommuner som har livselskapene Vital (uten Gjensidige) og Storebrand som leverandører, lavere enn blant mannlige ansatte i kommuner som har forsikret sine ansatte i KLP. Den samme forskjellen fant vi mellom kommuner forsikret i henholdsvis i Vital og KLP for kvinnelige kommunalt ansatte over 62 år, men ikke mellom kommuner forsikret i henholdsvis Storebrand og KLP.

Om forskjellen skyldes at det til nå i første rekke har vært kommuner som i utgangspunktet hadde lavere tidligpensjoneringsrater og/eller en gunstigere sammensetning av arbeidsstokken hva gjelder kjønn og alder, som har valgt å gå over fra KLP til Vital, har vi dessverre ikke grunnlag for å si noe om ut fra registerdataene. I utgangspunktet var hypotesen at ulike finansieringsmodeller hos de ulike leverandørene kan ha bidratt til en større satsing på forebyggende tiltak og dermed en annen uttaksprofil.

Både kjønn, alder, yrke, arbeidssted og arbeidstid påvirker tidligpensjoneringen

Sannsynligheten for å AFP-pensjoneres mellom 62 og 64 år er høyest for kvinnelige heltidsansatte hjemmehjelpere, renholdere og assistenter i kommunesektoren

Analysene viser at sannsynligheten for å gå av med AFP påvirkes av kjønn, arbeidssted, yrke og til en viss grad arbeidstid, men ikke alder. Det vil si at sannsynligheten for å gå av med AFP, når det kontrolleres for effekten av de øvrige forklaringsfaktorene i modellen, er større om en er kvinne enn om en er mann, om en jobber i kommunesektoren framfor fylkeskommunene (for helseforetak og bedrifter finner vi ingen slik sammenheng), om en jobber heltid framfor kort deltid, og om en jobber som hjelpepleier/barnepleier, hjemmehjelper, renholder eller assistent, innehar et høgscoleyrke, og om en er fagarbeider eller kontoransatt framfor akademiker.

At heltidsansatte har større sannsynlighet for å benytte AFP enn personer med kort deltid kan trolig knyttes til de individuelle kravene for uttak av AFP. At sannsynligheten for AFP-pensjonering er høyere i de nevnte yrkene, samsvarer også godt med hva vi fant i kapittel 3, og må antas å skyldes yrkenes ulike arbeids- og helsebelastninger, men også ulik tilgang til alternative tidligpensjonsordninger, som for eksempel særaldersgrense/85-årsregel, selv om det også er slik at hjelpepleiere/renholdere har økt sannsynlighet for å gå av med AFP, til tross for at de har særaldersgrense på 65 år og mulighet til å gå av 62 år gamle i henhold til 85-årsregelen. Som tidligere nevnt kan dette ha sammenheng med manglende opptjeningsstid hos mange renholdere/hjelpepleiere. Det vil si at bare et fåtall av dem oppfyller 85-årsregelens krav om minst 23 år eller mer i arbeid når de er 62 år.

Sannsynligheten for å uførepensjoneres fra fylte 62 år er høyest for 62-årige kvinner med lang deltid som jobber som fagarbeider, sjåfører og kokker eller i et høgscoleyrke

Tilbøyelighet til å uførepensjoneres i aldersintervallet 61–65 år påvirkes av kjønn, alder, stillingsprosent og særlig yrke, men ikke arbeidssted. Kort fortalt øker sannsynlighet for å uførepensjoneres om en er kvinne, om en er 62 år, om en jobber lang deltid (50–100 %) framfor heltid eller kort deltid, og i særlig grad om en er hjelpepleier/barnepleier, hjemmehjelper/renholder/assistent, fagarbeider/sjåfør eller har et høgscoleyrke, framfor å være akademiker.

Resultatene samsvarer rimelig godt med det vi kunne lese ut fra figurene i kapittel 3. Det interessante nye i forhold til funnene i kapittel 3 er at uførepensjonstilbøyeligheten er større blant dem som jobber lang deltid enn blant heltidsansatte og dem som jobber kort deltid, uavhengig av type yrke. Dette kan indikere at visse typer av yrker er så krevende at mange arbeidstakere tilpasser seg

gjennom deltid før de eventuelt velger uførepensjonering. Dette kunne være interessant å se nærmere på. Det fordrer likevel en annen type data enn det vi har her benyttet her.

Sannsynligheten for å gå av med uførepensjon mellom 50 og 62 år er høyest for kvinner nærmere 60 år, som jobber lang deltid som fagarbeider (kokk), hjelpepleier, hjemmehjelper, renholder eller assistent

Som for uførepensjonering fra fylte 62 år er uførepensjoneringen før fylte 62 år sterkt påvirket av kjønn, alder, stillingsprosent og yrke, men også arbeidssted. Sannsynligheten for å gå av med uførepensjon mellom 50 og 62 år øker om en er kvinne, jo eldre en er, om en jobber lang deltid (80–100 %) framfor å ha heltidsstilling eller jobber kort deltid (80 % eller mindre), om en jobber i bedriftssektoren framfor fylkeskommunene, men ikke om en jobber i helseforetak eller i kommunene. Videre øker sannsynligheten for å gå av betydelig om en er fagarbeider/sjåfør, hjelpepleier/barnepleier, hjemmehjelper, renholder eller assistent, men sannsynligheten øker også om en er sykepleier eller har et annet høgskoleyrke eller er kontoransatt framfor å inneha et akademikeryrke. For lederstillinger og saksbehandlere finner vi derimot ingen økt sannsynlighet sammenlignet med akademikere for øvrig.

Kapittel 1 Innledning

Hovedformålet med rapporten er å gi en bred oversikt over tidligpensjoneringen blant eldre arbeidstakere innen KS' tariffområde. Rapporten gir derfor en detaljert beskrivelse av henholdsvis AFP-pensjoneringen, uførepensjoneringen og avgang på særaldersgrense, herunder pensjonering i henhold til 85-årsregelen for arbeidstakere 50–67 år etter hovedarbeidssted, kjønn og yrke. Nærmere bestemt har vi:

- *Beskrevet tidligpensjoneringsmønsteret ved hjelp av tidligpensjoneringsrater og pensjoneringskurver.* Førstnevnte viser andelen som har blitt tidligpensjonert på de ulike alderstrinnene av dem som var yrkesaktive ved inngangen til det aktuelle året, mens *pensjoneringskurvene* viser forventet pensjoneringsalder for en 50-åring i et gitt år, beregnet på bakgrunn av faktiske avgangsrater for hvert alderstrinn fra 50 til 67 år. Kurven viser dermed hvor mange i et gitt kull yrkesaktive 50-åringer som kan forventes å pensjonere seg på hvert alderstrinn om vi forutsetter at deres pensjoneringsmønster tilsvarer tidligpensjoneringen hos 50–70-åringene et gitt år. Beregningene er gjort på samme måte som ved beregning av forventet levealder.⁵

⁵ Beregningen av forventet pensjoneringsalder er parallell til den beregningsteknikk som anvendes innen demografien ved beregning av forventet levealder. Beregningene tar utgangspunkt i de aldersbestemte pensjoneringsratene som måler sannsynligheten for å gå av med pensjon ved en gitt alder, for personer som fortsatt er i arbeid ved inngangen til et år. Trekk disse pensjoneringsratene fra 1, får vi fortsettelsesraten. Denne raten er uttrykk for sannsynligheten for at personer ved et bestemt alderstrinn, som var yrkesaktive ved inngangen til året, fortsatt er yrkesaktive når året er omme. For hvert alderstrinn beregnes en slik fortsettelsesrate, og gjennom suksessivt å gange disse fortsettelsesratene med hverandre får man fram en såkalt overlevelseskurve – her kalt pensjoneringskurve, som viser hvor stor andel av en kohort av 50-åringer som vil være igjen i aktivt arbeid ved ulike alderstrinn, forutsatt at medlemmene av kohorten over tid vil oppleve de samme pensjoneringsrater som er beregnet for de forskjellige alderstrinn i ett bestemt år. Pensjoneringskurven kan så i sin tur brukes som basis for beregning av en gjennomsnittlig (eller eventuelt median) forventet pensjoneringsalder for personer som var i aktivt arbeid ved inngangen til det året de fyller 50 år.

I likhet med tidligere Fafo-notater (Enjolras og Pedersen 1997 og Midtsundstad 1999, 2001 og 2002) hvor denne beregningsteknikken har vært benyttet, må vi også her understreke at verken overlevelseskurvene eller de beregninger av en forventet pensjoneringsalder som kan utledes av pensjoneringskurvene, representerer noen realistisk prognose av hvordan det vil gå med medlemmene av en bestemt fødselskohort. Men beregningene gir likevel både en relevant og konsis oppsummering av pensjoneringsmønstrene i et gitt år, gjennom et tankeeksperiment: Hvis de aldersbestemte pensjo-

Fortsettes ...

- Sett på variasjonen i tidligpensjoneringsmønsteret (tidligpensjoneringsratene og pensjoneringskurvene), samt bruken av ulike pensjonsordninger (AFP, uførepensjon, særaldersgrensene og 85-årsregelen) – over tid, og mellom ulike sektorer, yrkesgrupper/stillingskategorier, og etter kjønn og alder.
- *Sammenlignet tidligpensjoneringsmønsteret i kommuner med ulike forsikringsleverandører*; henholdsvis kommuner hvor de ansatte er forsikret i KLP og kommuner som har sine pensjonsforsikringer i livselskapene Vital og Storebrand, og
- *Gjennomført en enkel analyse av sammenhengen mellom tidligpensjonering og et utvalg individuelle bakgrunnsvariabler*; henholdsvis alder, kjønn, pensjoneringsgrunnlag, stillingsprosent, yrkeskategori og sektor – ved hjelp av logistisk regresjon.

1.1 Tidligpensjonsordningene i KS' tariffområde

Tilgjengelige tidligpensjonsordninger for arbeidstakere innen KS' tariffområde og SPK er uførepensjon og den avtalefestede pensjonen (AFP). Uttak av AFP kan skje fra fylte 62 år og er i utgangspunktet frivillig. Pensjonsytelsen fra AFP tilsvarer den pensjonen en ville fått fra folketrygden fra fylte 67 år. I tillegg får de utbetalt et årlig AFP-tillegg på 20 400 kroner. Samlet pensjon kan likevel ikke overstige 70 prosent av tidligere inntekt. Om arbeidsgiver godtar det, kan arbeidstakerne også velge å ta ut del-AFP fra fylte 62 år, forutsatt at de i utgangspunktet har minst 60 prosent stilling. Del-AFP gjør det mulig å kombinere for eksempel 60 prosent arbeid med 40 prosent AFP-pensjon eller 80 prosent arbeid med 20 prosent pensjon. Ved deltid og kortere opptjeningstid blir det en forholdsmessig avkortning i pensjonen.

Uttak av uførepensjon stiller derimot krav om medisinsk uførhet. Det er likevel ikke krav om 50 prosent uførhet, slik som folketrygden krever. I tillegg beregnes antall pensjonen med utgangspunkt i mulige opptjeningsår fram til aldersgrensen på 70 år, og ikke 67 år, som i folketrygdens uførepensjonsordning og i AFP-ordningen. Kommuneansattes uførepensjon gir, som alderspensjonen, rett til en ytelse tilsvarende 66 prosent av pensjonsgrunnlaget (pluss en kvart G).⁶

... fortsetter

neringsratene som man finner i et gitt år hadde vært stabile over tid, hvilke implikasjoner ville de hatt for det typiske pensjoneringstidspunktet til en kohort av 50-åring? Forventet pensjoneringssalder er også et langt mer presist mål enn for eksempel gjennomsnittlig pensjoneringssalder (se for eksempel Pedersen 2003 og RTV 2002).

⁶ G er folketrygden grunnbeløp, som fra 1.5.2005 er 60 059 kr

Ut over AFP og uførepensjon har en rekke kommunale yrkesgrupper rett til, og i mange tilfeller også plikt til, å gå av før fylte 67 år, i henhold til yrkets særaldersgrense. Særaldersgrensene varierer fra 60 år for branntjenestemenn til 65 år for blant annet sykepleiere, jordmødre, helsesøstere, fysioterapeuter, tannleger, vernepleiere, miljøarbeidere og miljøterapeuter, hjelpepleiere, barnepleiere, hjemmehjelpere, renholdere, sjåfører, feiere og enkelte grupper av fagarbeidere/arbeidere. De som har særaldersgrense, kan også, som følge av 85-årsregelen, velge å gå av inntil tre år før stillingens aldersgrense, om summen av alder og antall opptjeningsår utgjør 85 år eller mer.

Selv om alle de kommunalt ansatte har de samme pensjonsrettighetene, har kommunene valgt å sikre pensjonsforpliktelsene hos ulike pensjonsleverandører. De fleste kommuner har forsikret sine ansatte i KLP. Det gjaldt om lag 60 prosent av alle kommuner ved utgangen av 2002. Alle lærere er imidlertid forsikret i Statens Pensjonskasse (SPK). Om lag 40 kommuner hadde også ved utgangen av 2002 forsikret sine ansatte i et av livsselskapene, Storebrand eller Vital (som i dag også omfatter Gjensidige). I overkant av 20 kommuner har også sine egne pensjonskasser.

1.2 Data

Vår hovedbeskrivelse av avgangsmønsteret og bruk av AFP blant ansatte i KS' tariffområde baserer seg på registerdata fra henholdsvis KLP, SPK, Vital og Storebrand, men ikke Gjensidige. Sistnevnte klarte ikke å tilrettelegge de nødvendige dataene for oss. Vi har fått data fra KLP for årene 2002, 2003 og 2004, fra SPK (for lærerne) for 2001, 2002 og 2003, og fra Storebrand og Vital, for årene 2001, 2002 og 2003. Dataene omfatter alle aktive medlemmer i ordningen fra 50 år til og med 70 år (+/-). For alle registrerte medlemmer fikk vi tilgang til følgende informasjon:

- om vedkommende ble pensjonert i løpet av den tidsperioden vi har data for
- tidspunkt for pensjonering (ddmmaa)
- hvilke pensjonsordninger vedkommende benyttet (AFP 62–64 år, AFP 65–66 år, uførepensjon, alderspensjon eller 85-årsregelen)
- pensjonsgrad (prosentandel)
- alder (ddmmaa)
- kjønn
- stillingskode
- stillingsprosent
- type virksomhet (helseforetak, kommunal, fylkeskommunal og bedrifter)

1.3 Organiseringen av notatet

I andre kapittel beskriver vi uttak eller bruk av AFP i KS' tariffområde. Det gis en oversikt over andel som har valgt å gå av med AFP og andre tidligpensjonsordninger på de ulike alderstrinnene i henholdsvis 2002, 2003 og 2004. I kapittel 3 ser vi på forskjellene i tidligpensjoneringsmønster etter fylte 50 år mellom et mindre utvalg yrkesgrupper/stillingskoder og mellom menn og kvinner. I det etterfølgende kapitlet undersøker vi om det er noen forskjell i avgangsrate mellom ansatte som dekkes gjennom KLP og ansatte som er forsikret i livselskapene Vital og Storebrand. I siste kapittel beskriver vi, ved hjelp av en enkel regresjonsanalyse, hvordan henholdsvis alder, kjønn, yrkeskategori, deltid og type virksomhet påvirker sannsynlighet for å gå av med henholdsvis AFP og uførepensjon. I vedleggene gjengis i tillegg en rekke oversiktstabeller som gir en mer detaljert beskrivelse av utvalget og pensjoneringsmønsteret; det vil si andel og antall som går av på ulike pensjonsordninger i ulike virksomhetsområder, etter alder, kjønn og yrke.

Kapittel 2 Tidligpensjonering blant ansatte i KS' tariffområde og helseforetakene

I 1997 kunne 40 prosent av 50-åringene forventes å gå av før fylte 63 år, mens 60 prosent kunne forventes å stå i jobb ut over dette alderstrinnet.⁷ Forventet pensjoneringsalder for en 50-åring var drøye 62 år, henholdsvis 61,9 år for kvinner og 63,2 år for menn.

Blant 50–56-åringene var det i 1997 en noe større avgang blant kvinner, ansatte i typiske kvinneyrker og blant lavtlønnede, enn blant menn, ansatte i typiske mannsyrker og høytlønnede. Ser vi på AFP-pensjoneringen spesielt, var denne høyest blant menn, høyinntektsgrupper og akademikere, hvor få hadde pensjonert seg mellom 50 og 60 år. Ytterpunktene bestod av den mannlige ingeniøren som var i jobb fram til fylte 67 år, og den kvinnelig renholderen, som enten ble uførepensjonert som 50-åring eller gikk av med AFP så snart hun hadde rett til det.

I dette kapitlet skal se at pensjoneringsmønsteret i KS' tariffområde har endret seg fra 1997 til 2004. Vi gir en oversikt over endringene i pensjoneringsratene og variasjonen i pensjoneringsmønster mellom menn og kvinner i kommuner og fylkeskommuner innen KS' tariffområde fra 2002–2004, skolesektoren separat for perioden 2001–2003 og helseforetakene for 2002–2004.

2.1 Forventet pensjoneringsalder fra 2002 til 2004

Forventet pensjoneringsalder

Beregningen av forventet pensjoneringsalder er parallell til den beregningsteknikk som anvendes innen demografien ved beregning av forventet levealder. Beregningene tar utgangspunkt i de *aldersbestemte pensjoneringsratene* som måler sannsynligheten for å gå av med pensjon ved en gitt alder, for personer som fortsatt er i arbeid ved inngangen til et år. Beregningene gir en relevant og konsis oppsummering av pensjoneringsmønstrene i et gitt år, gjennom et tankeeksperiment: Hvis de aldersbestemte pensjoneringsratene som man finner i et gitt år hadde vært stabile over tid, hvilke implikasjoner ville de hatt for det typiske pensjoneringstidspunktet til en kohort av 50-åringer?

⁷ AFP ga fram til 1.10 1997 rett til å gå av 64 år gammel, fra 1.10 1997 fra 63 år, og fra 1.3.1998 fra 62 år. Fra 1.10 1997 har det også vært mulig å ta ut delpensjon.

Tabell 2.1 Forventet pensjoneringsalder for en 50-åring for årene 2002, 2003 og 2004. Omfatter all tidligpensjonering fram til fylte 67 år – uførepensjonering, AFP-pensjonering, særaldersgrense og 85-årsregel

	2002	2003	2004
Kommunene	60,4	60,9	60,8
Fylkeskommunene	61,5	61,6	61,0
Skolesektoren	60,3	60,9	-
Helseforetakene	61,0	61,5	61,0

Forventet pensjoneringsalder for en 50-åring innen KS' tariffområde i 2004 var 60,8 år i kommunene, 61 år i både fylkeskommunene og i helseforetakene, og 60,9 år i skolesektoren i 2003.⁸ I befolkningen som helhet var forventet pensjoneringsalder i 2004 langt høyere, henholdsvis 63,6 år. Nivået har vært tilnærmet stabilt siden 2001 (RTV 2004).

Som tabell 2.1 viser, har forventet pensjoneringsalder økt fra 2002 til 2003 innenfor kommunene og skolesektoren. For fylkeskommunene derimot var tallene stabile fra 2002 til 2003 og ble redusert fra 2003 til 2004, mens de økte fra 2001 til 2002 i helsesektoren, for så å bli redusert til 2001-nivå i 2003.

Sagt på en annen måte viser endringene fra 2002 til 2004 at forventet pensjoneringsalder for en 50-åring har økt med snaue fem måneder for kommuneansatte og 8 ½ måned for ansatte i helseforetakene, mens det har vært en reduksjon på seks måneder for ansatte i fylkeskommunene fra 2002 til 2004 og stabile tall for skolesektoren fra 2001 til 2003.

Tidligpensjoneringsrater og pensjoneringskurver

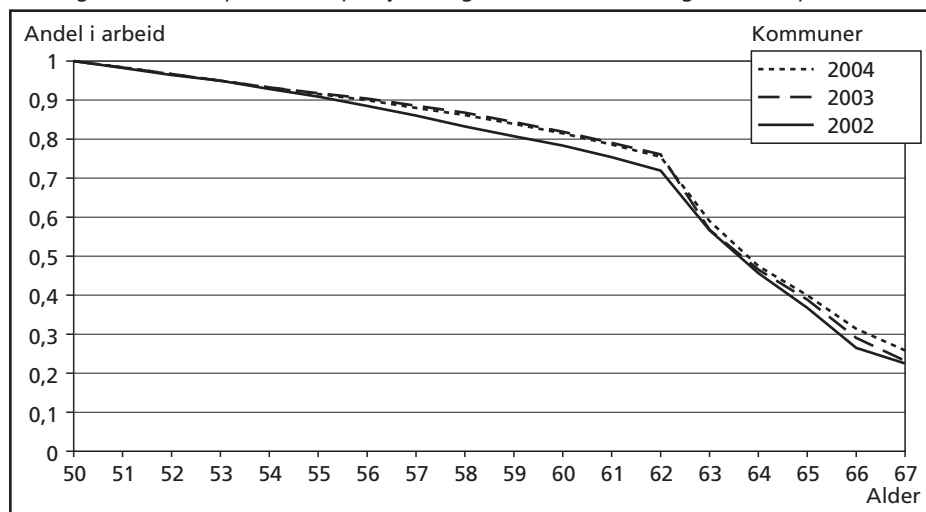
Beregningene av pensjoneringskurvene vi her baserer oss på, tar utgangspunkt i de *aldersbestemte pensjoneringsratene*, som måler sannsynligheten for å gå av med pensjon ved en gitt alder, for personer som fortsatt er i arbeid ved inngangen til et år. Trekkes disse pensjoneringsratene fra 1, får vi *fortsettelsesraten*. Denne raten er uttrykk for sannsynligheten for at personer ved et bestemt alderstrinn, som var yrkesaktive ved inngangen til året, fortsatt er yrkesaktive når året er omme. For hvert alderstrinn beregnes en slik fortsettelsesrate, og gjennom suksessivt å gange disse fortsettelsesratene med hverandre får man fram en såkalt *overlevelseskurve* – her kalt *pensjoneringskurve*, som viser hvor stor andel av en kohort av 50-åringer som vil være igjen i aktivt arbeid ved ulike alderstrinn, forutsatt at medlemmene av kohorten over tid vil oppleve de samme pensjoneringsrater som er beregnet for de forskjellige alderstrinn i ett bestemt år.

⁸ Tallene er hentet fra Rikstrygdeverket. (RTV 2004).

Ser vi på pensjoneringskurvene for kommunene for 2004 (jf. figur 2.1), kan det forventes at snau 25 prosent av de yrkesaktive 50-åringene i kommunesektoren dette året ville være helt eller delvis pensjonert som 62-åring og en fjerdedel ville stå i jobb fram til fylte 67 år, når vi forutsetter at deres pensjoneringsmønster tilsvarte de beregnede pensjoneringsratene for 50–67-åringene dette året. Tilnærmet samme pensjoneringsmønster gjenfinnes i helseforetakene og fylkeskommunene, selv om noen flere her kan forventes å være helt eller delvis pensjonert som 62-åring (drøyt 20 prosent mot 25 prosent i kommunesektoren), og noen flere kan forventes å pensjoneres mellom 62 og 67 år, enn det vi finner i kommunene (se figur 2.2 og 2.3). I skolesektoren utgjorde også andelen som kunne forventes å pensjoneres før fylte 62 år 20 prosent. Andelen som tidligpensjoneres fra 62 til fylte 67 år, er imidlertid langt høyere enn innen de øvrige områdene (60 prosent). Det er derfor bare snau 20 prosent som kan forventes å være i arbeid når de runder 67 år.

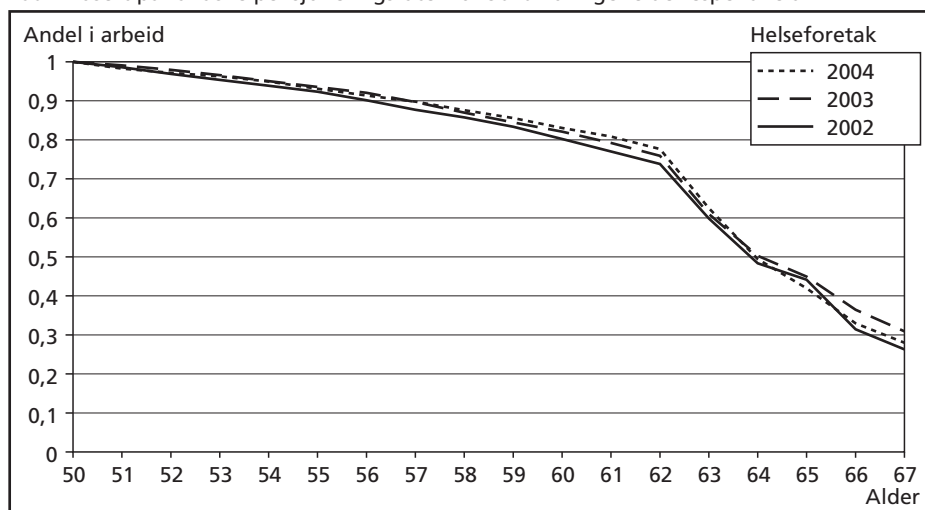
Som figur 2.1 viser, har det vært en reduksjon i tidligpensjoneringen fra 2002 til 2003 i kommunesektoren, og da i første rekke for arbeidstakere mellom 54 og 62 år, og en ytterligere reduksjon fra 2003 til 2004, men da først og fremst for arbeidstakere over 62 år. Mens en i 2002 kunne forvente at nærmere 30 prosent av kommunalt ansatte 50-åring var pensjonert som 62-åring, gjaldt det i 2004 snaut 25 prosent. Trekker vi parallellen tilbake til undersøkelsen fra 1997 (Midtsundstad 1999), tilsvarte andel som hadde gått av med en eller annen form for pensjon før 62 år i 2002, den forventede andelen pensjonerte på samme alderstrinn i 1997, mens andelen som kunne forventes å stå fram til fylte 67 år, var noe høyere i 1997 enn i både 2002, 2003 og 2004.

Figur 2.1 Kurve for forventet pensjonering for 50-åring i kommunene (minus skolene) i 2002, 2003 og 2004. Basert på faktiske pensjoneringsrater for 50–67-åringene de respektive år

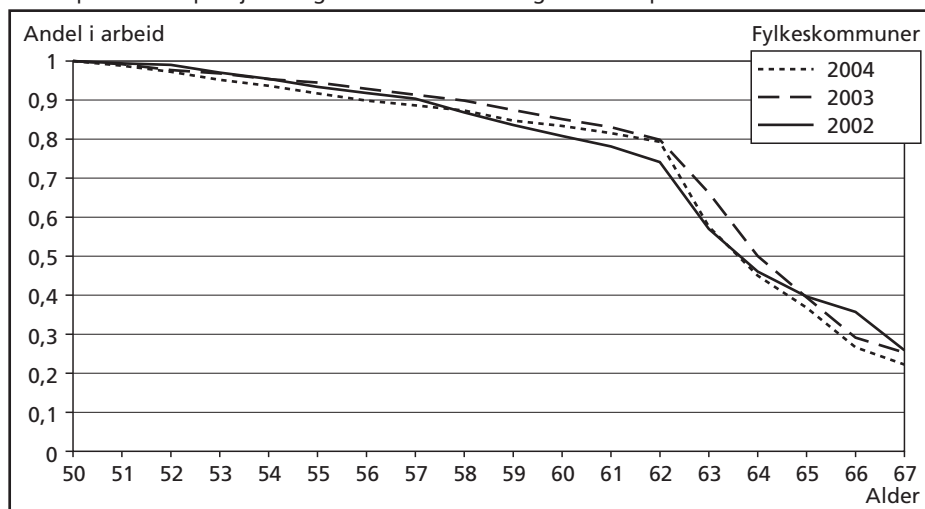

En tilsvarende reduksjon i andelen som kunne forventes å være pensjonert før fylte 62 år, finner vi i helseforetakene i samme periode. Samtidig har tidligpensjoneringen for dem over 62 år økt fra 2002 til 2004. Drøye 20 prosent av 50-åringene kunne i 2003/2004 forventes å være helt eller delvis pensjonert når de rundet 62 år, mot snau 25 prosent i 2002 (se figur 2.2). Ved fylte 67 år er det likevel ingen forskjell i andelen som kan forventes å være igjen i arbeidslivet, som i både i 2002 og 2004

Figur 2.2 Kurve for forventet pensjonering for 50-åringene i helseforetakene i 2002, 2003 og 2004. Basert på faktiske pensjoneringsrater for 50–67-åringene de respektive år

Figur 2.3 Kurve for forventet pensjonering for 50-åringene i fylkeskommunene i 2002 og 2004. Basert på faktiske pensjoneringsrater for 50–67-åringene de respektive år

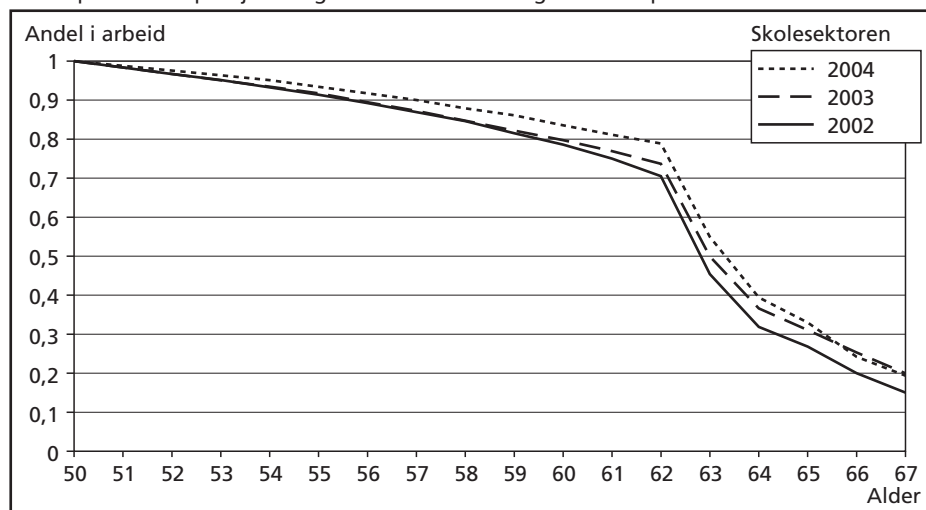

utgjør de drøye 25 prosent. Dette skyldes i hovedsak høyere pensjoneringsrater for 62- og 63-åringene i 2004 enn i 2002.

I *fylkeskommunene* var de tilsvarende tallene 25 prosent helt eller delvis pensjonerte ved fylte 62 år i 2002 mot snau 20 prosent i 2003/2004 (se figur 2.2). Bildet er imidlertid noe mer sammensatt enn i de øvrige sektorene, idet tidligpensjonering for de yngste eldre (52–58 år) og de eldste eldre (62 år og over) har økt fra 2002 til 2004, mens det har vært en reduksjon i tidligpensjoneringen for aldersgruppen 58–62-åringene i samme tidsrom. Dette gjenspeiler seg også i forventet pensjoneringsalder som ble redusert med seks måneder fra 2002 til 2004 (jf. tabell 2.1). Hvorfor vi har fått disse aldersbestemte endringene, er vanskelig å si ut fra de eksisterende registerdataene.

Vi har ikke tall for *skolesektoren* for 2004, men for 2001, 2002 og 2003. Disse viser samme reduksjon i tidligpensjoneringen fra 2002 til 2003, for ansatte mellom 50 og 62 år, som innen de øvrige områdene. Mens 30 prosent av 50-åringene i skolesektoren i 2001 og drøye 25 prosent i 2002 kunne forventes å være pensjonert 62 år gamle, var andelen redusert til 20 prosent av 50-åringene i 2003. Nedgangen i tidligpensjonering i skolesektoren har vært jevn i hele aldersintervallet fra 50 til 62 år. Som i kommunene, fylkeskommunene og helseforetakene finner vi også her en økning i tidligpensjoneringen fra fylte 62 år fra 2002 til 2003, og da i første rekke fra fylte 65 år.

Figur 2.4 Kurve for forventet pensjonering for 50-åringene i skolesektoren i 2001, 2002 og 2003. Basert på faktiske pensjoneringsrater for 50–67-åringene de respektive år

2.2 Forskjeller forventet pensjoneringsalder og tidligpensjoneringsrater mellom menn og kvinner

Forventet pensjoneringsalder

Det er store forskjeller i forventet pensjoneringsalder mellom menn og kvinner innenfor alle de områdene vi ser på, og langt større enn det vi finner for befolkningen som helhet (jf. tabell 2). Kvinner har jevnt over en lavere forventet pensjoneringsalder enn menn. Mens kvinner i for eksempel kommunesektoren hadde en forventet pensjoneringsalder på 60,5 år i 2004, var den 62,1 år for menn. Dette innebærer at kommunalt ansatte menn kunne forventes å stå i jobb hele ett år og sju måneder lenger enn kvinner. Forskjellen kjønnene imellom er imidlertid redusert fra 2002 med drøye 2 ½ måned, i det økningen i forventet pensjoneringsalder har vært noe høyere for kvinner enn for menn.

Ser vi på fylkeskommunene, er bildet tilsvarende. Mens kvinner kan forventes å stå opptil et halvt år lenger i jobb i 2004 sammenlignet med i 2002, har menns forventede pensjoneringsalder kun økt med drøyt én måned fra 62,4 til 62,5 år i samme tidsrom.

En tilsvarende kjønnsforskjell finner vi i helseforetakene, hvor kvinner hadde en forventet pensjoneringsalder på 60,7 år i 2004 og menn på 62,3 år. Her har det derimot ikke vært noen vesentlig endring siden 2002.

I skolesektoren, hvor det var størst variasjon i forventet pensjoneringsalder mellom kjønnene i 2002, var det en økning i forventet pensjoneringsalder på drøye ett år og én måned fra 2002 til 2003 for både kvinner og menn (fra hhv. 59,6 år til 60,7 år for kvinner og 60,1 til 61,2 for menn). Kjønnsforskjellen er dermed den samme i 2003 som i 2002.

Tabell 2.2 Forventet pensjoneringsalder for en 50-åring for årene 2002 og 2004. Omfatter all tidligpensjonering fram til fylte 67 år – uførepensjonering, AFP-pensjonering, særaldersgrense og 85-årsregel. Fordelt etter kjønn

		2002	2003	2004
Kommunene	Menn	61,8	-	62,1
	Kvinner	60,0	-	60,5
Fylkeskommunene	Menn	62,4	-	62,5
	Kvinner	61,0	-	61,7
Skolesektoren	Menn	60,1	61,2	-
	Kvinner	59,6	60,7	-
Helseforetakene	Menn	62,2	-	62,3
	Kvinner	60,6	-	60,7
Hele befolkningen*	Menn	63,7	63,6	63,7
	kvinner	63,5	63,4	63,4

* For skolesektoren har vi bare tall for 2001, 2002 og 2003.

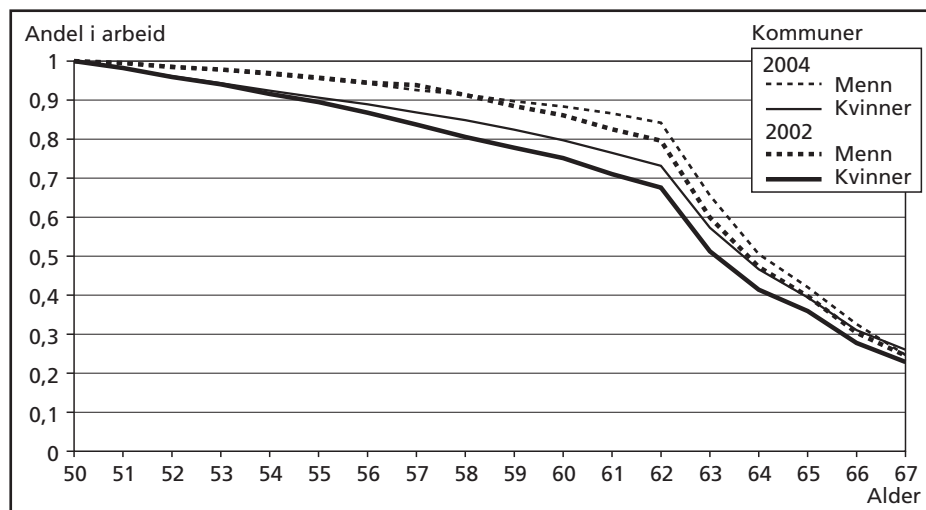
Som vi skal se senere i dette kapitlet (2.3), kan årsaken til forskjellene i forventet pensjoneringsalder trolig knyttes til type yrke. Lngt flere kvinner enn menn jobber som pleiere innen for eksempel helse- og omsorgssektoren, og innen skolesektoren, som lærere heller enn adjunkter og lektorer. Hva som derimot forklarer de endringene som kan observeres i forventet pensjoneringsalder fra 2002 til 2004, fordrer likevel langt mer dyptpløyende analyser enn hva de tilgjengelige registerdataene vi analyserer her, muliggjør.

Tidligpensjoneringsrater og pensjoneringskurver

Det er klare forskjeller i menns og kvinners tidligpensjoneringsmønster (jf. figur 2.5): Kvinner tidligpensjoneres i langt større grad enn menn før fylte 62 år, mens menn i større grad venter til de har rett til AFP, fra fylte 62 år. Forutsetter vi at en 50-åring i kommunesektoren har samme avgangsmønster som det vi observerer for 50–67-åringene i 2004, vil 25 prosent av kvinnene som var yrkesaktive som 50-åring, ha gått av med pensjon, helt eller delvis, før de når AFP-alderen. Mellom fylte 62 og 65 år utjevnes likevel kjønnsforskjellene ved at pensjoneringsratene er noe høyere for menn enn kvinner, slik at rundt 60 prosent for begge kjønn kan forventes å være pensjonister når de runder 65 år, og rundt 75 prosent når de når 67 år.

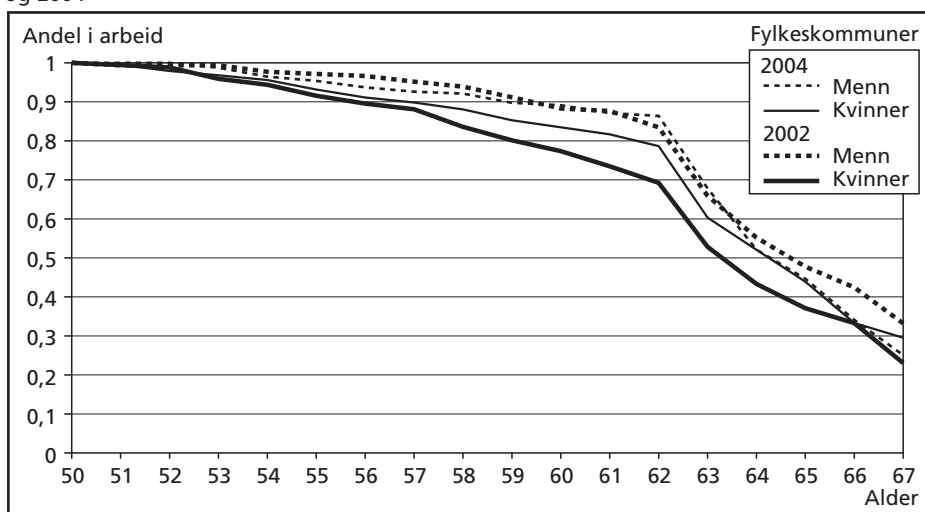
Gledelig er det likevel å observere at kvinner i *kommunesektoren* i 2004 i langt mindre grad enn 2002 uførepensjoneres før de fyller 62 år. Vi finner også en viss reduksjon i uførepensjonering blant menn mellom 59 og 62 år fra 2002 til 2004,

Figur 2.5 Pensjoneringskurver for menn og kvinner i 2002, 2003 og 2004, i kommuner som var forsikret i KLP

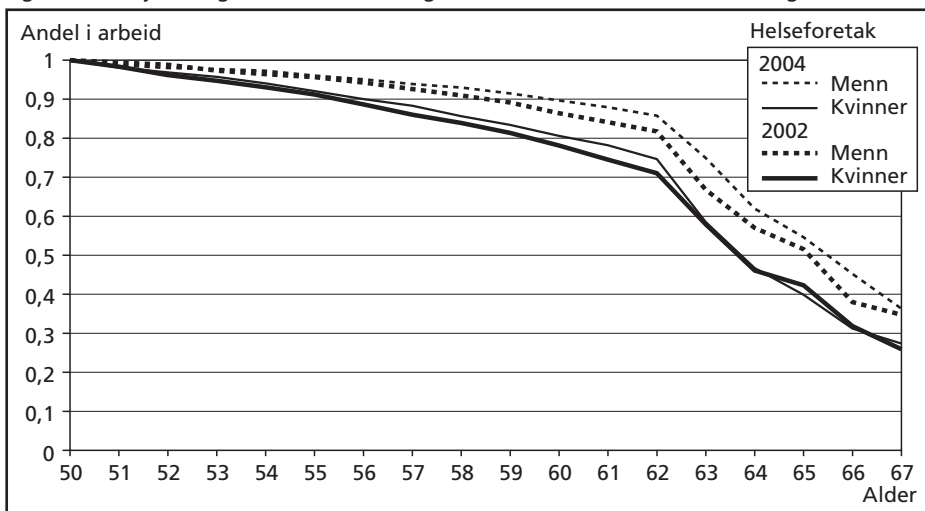

om enn i noe mindre grad enn for kvinnene. *Nedgangen i uførepensjoneringen blant de yngste eldre* er hovedgrunnen til den samlede nedgangen i tidligpensjonering i kommunene fra 2002 til 2004. Pensjonsratene etter fylte 62 år er derimot tilnærmet stabile i samme tidsrom, selv om pensjoneringsratene er noe høyere i 2004 enn i 2002 (vi ser at kurvene nærmer seg hverandre i intervallet fra 62 til 67 år). I kapittel fire skal vi se om disse endringene i hovedsak kan tilskrives endringer i uttaket av AFP, uførepensjon eller pensjonering som følge av særalder (inkl. 85-årsregelen).

Figur 2.6 Pensjoneringskurver for menn og kvinner i fylkeskommunene (forsikret i KLP) i 2002 og 2004

Figur 2.7 Pensjoneringskurver for menn og kvinner i helseforetakene i 2002 og 2004

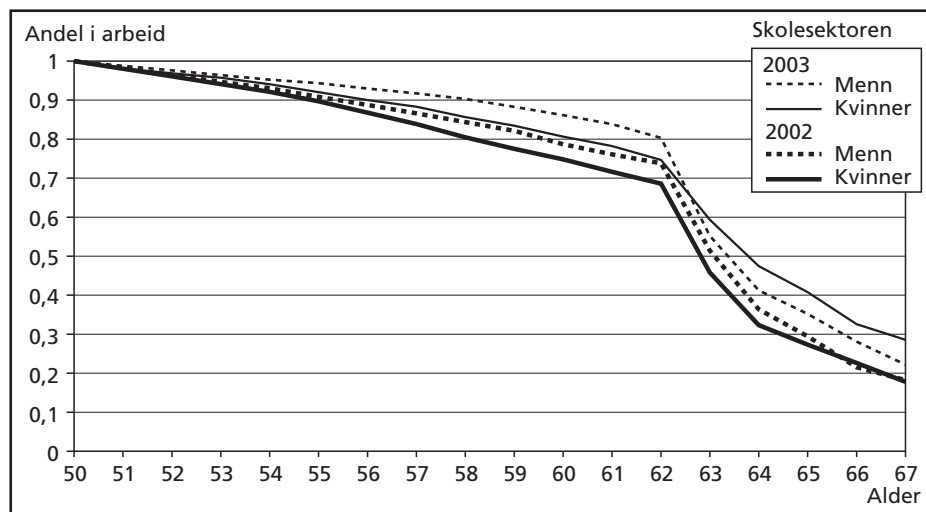

Den samme positive utviklingen i avgangsrater før fylte 62 år finner vi blant kvinner i *fylkeskommunene* fra 2002 til 2004. I 2002 kunne en forvente at hele 30 prosent av de yrkesaktive kvinnelige 50-åringene i fylkeskommunene hadde pensjonert seg, helt eller delvis, før fylte 62 år, mot kun 20 prosent i 2004. For mennene er det derimot mindre endringer, og heller en økning i avgangsratene hos de aller yngste eldre – 53–56 år, samtidig som det har vært en reduksjon i avgangen blant 61-åringene. Avgangsratene i 2004 er også høyere blant menn mellom 63 og 67 år i 2004 enn i 2002 (jf. figur 2.6).

Innen *helseforetakene* har utviklingen fra 2002 til 2004 vært positiv for både menn og kvinner. Det har vært en betydelig reduksjon i tidligpensjoneringen før fylte 62 år for begge kjønn: Andelen som har gått helt eller delvis av mellom 50 og 62 år, er redusert med snaut fem prosentpoeng fra 2002 til 2004. For begge kjønn finner vi samtidig en økt pensjonering mellom 62 og 64 år, slik at like mange kan forventes å være pensjonerte som 64-åring i 2004 som i 2002. Dette gjelder både blant menn og kvinner. Av figuren kan vi imidlertid lese at menn i 2004 i noe mindre grad går av som 62-åring, og i noe større grad som 63-åring.

Også i skolesektoren har det vært en kraftig reduksjon i pensjoneringsratene fra 2002 til 2003 (jf. figur 2.8). Vi har ikke tall for 2004 (se innledningen). Dette skyldes i hovedsak at kvinner i noe mindre grad tidligpensjoneres i aldersintervallene fra 51 til 59 år og 62 til 64 år, i 2003 sammenlignet med 2002, mens menn har hatt redusert pensjoneringsrater i aldersintervallene fra 51–58 år og fra 64 til 66 år. Samtidig har det vært en sterk økning i menns tidligpensjonering fra 62 til 64 år i samme tidsrom. Mens snau 20 prosent av de 50-årige mennene i skole-

Figur 2.8 Pensjoneringskurver for menn og kvinner i skolesektoren (SPK-området) i 2002 og 2003

sektoren kunne forventes å være helt eller delvis pensjonert før fylte 62 år i 2003, gjaldt det hele 25 prosent av kvinnene. Når de runder 65 år, gjelder det henholdsvis drøye 60 prosent av mennene og 70 prosent av kvinnene. Ved fylte 67 år kan en dermed forvente at kun litt over to av ti menn og litt under to av ti av kvinner, som var yrkesaktive som 50-åring, fortsatt er i arbeid.

Kapittel 3 Forskjeller i forventet pensjoneringsalder og tidligpensjoneringsrater mellom ulike yrkesgrupper

Tidligere studier viser at utdanning og yrke har stor betydning for avgangsmønstret: Desto høyere utdanning du har, jo senere går du gjerne av med pensjon. Jobber du i et tradisjonelt arbeideryrke, forlater du også arbeidslivet tidligere enn om du er akademiker/høgskoleutdannet eller har en ledende stilling (se bl.a. Midtsundstad 1999, 2001, 2002a, 2002b og 2005a og b). I det etterfølgende redegjør vi for variasjonen i pensjoneringsmønster mellom et utvalg ulike yrkesgrupper ved å beregne forventet pensjoneringsalder og såkalte pensjoneringskurver (se definisjon under kapittel 2.1). Vi har sett på tidligpensjoneringen i de største yrkesgruppene innen helsesektoren, sosial- og omsorgssektoren, teknisk sektor, blant administrativt ansatte på ulikt nivå og blant ansatte innen skolesektoren. Selv om det hadde vært interessant, har vi ikke skilt alle yrkene etter arbeidssted, da dette ville gitt for få ansatte i enkelte undergrupper.

Vi har inndelt de ulike registrerte stillingene i KLPs og SPKs registre i 19 ulike yrkeskategorier. Blant disse er adjunkter, hjelpepleiere/barnepleiere og sykepleiere de tallmessig største med henholdsvis snau 19 400, 16 500 og snau 13 700 yrkesaktive over 50 år i 2002. Andre tallmessig store yrkesgrupper blant eldre arbeidstakere i KS-tariffområde er fagarbeidere/sjåfører av ulikt slag (ca. 9500), sekretærer/kontoransatte (ca. 9600) og ledere på ulikt nivå (ca. 9700). I tillegg utgjorde henholdsvis lærerne 7000 ansatte og lektorene 4200 ansatte i 2001. En fullstendig oversikt over yrkesfordelingen finnes i vedlegg 1.

3.1 Helsesektoren – Leger, sykepleiere og hjelpepleiere/barnepleiere

Vi starter med å se nærmere på tre store yrkesgruppene innen helse- og omsorgssektoren; henholdsvis leger, sykepleiere og hjelpepleiere/barnepleiere. Disse yrkesgruppene utgjør drøye 30 prosent av alle yrkesaktive i KS-tariffområde som er forsikret i KLP. Flertallet er å finne innen helseforetakene, men en stor andel jobber også i kommunesektoren.

Forventet pensjoneringsalder

Forventet pensjoneringsalder (definisjon finnes i innledningen til kapittel 2.1) for ansatte i disse tre yrkesgruppene i 2004, var henholdsvis 59,7 år for hjelpepleiere, barnepleiere, 61,3 år for sykepleiere og 64,7 år for legene (jf. tabell 3.1). Med andre ord kunne en lege forventes å stå hele fem år lenger i arbeid enn en hjelpepleier/barnepleier, og tre år og fire måneder lenger enn en sykepleier. Forventet pensjoneringsalder for alle de tre yrkesgruppene har endret seg fra 2002 til 2004, og endringene har vært størst for hjelpepleierne, hvor forventet pensjoneringsalder har økt med snau fem måneder, mens forventet pensjoneringsalder for leger og sykepleiere i samme periode er redusert med drøyt én måned.

Ser vi på forskjellen mellom de ulike arbeidsområdene, hadde sykepleierne en noe høyere forventet pensjoneringsalder i kommunene enn i helseforetakene i 2004. For eksempel kan en 50-årig sykepleier i helseforetakene forventes å pensjonere seg fire måneder tidligere enn en sykepleier ansatt i kommunenes helse- og omsorgstjeneste. Forskjellen var imidlertid langt større i 2002, og gikk i motsatt retning av den vi fant i 2004. En 50-årig sykepleier ansatt i kommunene kunne forventes å pensjonere seg hele ett år og fem måneder tidligere enn en sykepleier ansatt i helseforetakene.

For hjelpepleierne og barnepleierne finner vi en tilsvarende forskjell mellom kommunene og helseforetakene både i 2002 og 2004. Her er det derimot de ansatte i kommunene som kan forventes å gå av tidligst, om lag fire måneder før en hjelpepleier/barnepleier i helseforetakene i 2004, og om lag 2 ½ måned før i 2002. Både blant hjelpepleiere/barnepleiere i kommunene og helseforetakene var det en økning i forventet pensjoneringsalder fra 2002 til 2004, på henholdsvis fire måneder i helseforetakene fra 2002 til 2004 og fem måneder i kommunene. Vi har ikke sett på forskjeller i forventet pensjoneringsalder mellom leger ansatt i hhv. Helseforetak, fylkeskommuner og kommuner, på grunn av for få observasjoner.

Tabell 3.1 Forventet pensjoneringsalder for en 50-årig i hhv. 2002 og 2004. Inkluderer all pensjonering fram til fylte 67 år – uførepensjon, AFP, særaldersgrenser og 85-årsregelen. Omfatter bare leger, sykepleiere og hjelpepleiere/barnepleiere som er forsikret i KLP

	2002	2004	Endring
Sykepleiere	61,4	61,3	- 0,1
i kommunene	60,8	61,4	+ 0,6
i helseforetakene	61,4	61,1	- 0,3
Hjelpepleiere, barnepleiere mfl.	59,2	59,6	+ 0,4
i kommunene	59,2	59,5	+ 0,3
i helseforetakene	59,4	59,8	+ 0,4
Leger	64,8	64,7	- 0,1

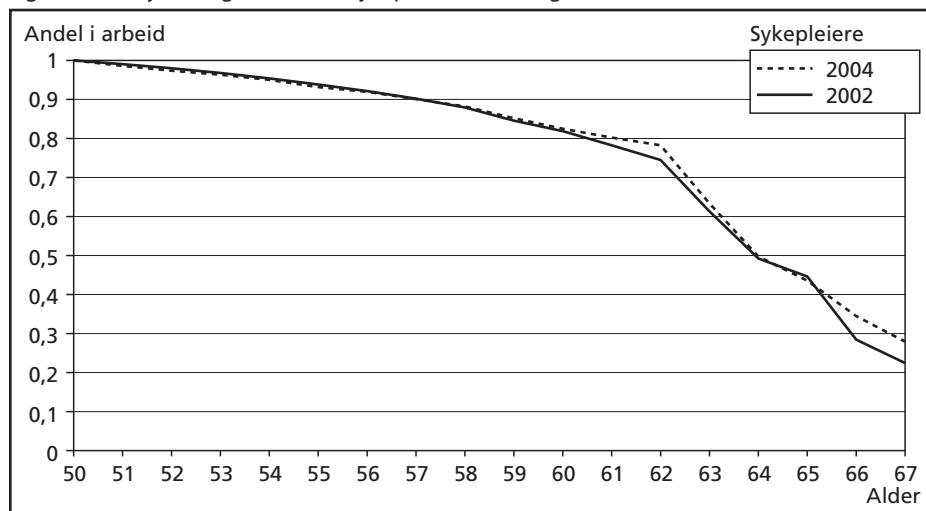
Tidligpensjoneringsrater og pensjoneringskurver

Figur 3.1–3.3 viser variasjonen i tidligpensjonering etter alder (*pensjoneringskurvene*) i 2002 og 2004 for henholdsvis leger, sykepleiere og hjelpepleiere/barnepleiere, basert på data om faktisk pensjonering hos 50–67-åringene de respektive årene (definisjon av pensjoneringskurver og pensjoneringsrater finnes i innledningen til kapittel 2.1). Pensjoneringskurvene i figur 3.1–3.3 viser markerte forskjeller i pensjoneringsatferd avhengig av utdanningsnivå, hvor de aller fleste leger kan forventes å stå lengst i jobb, mens mange av hjelpepleierne/barnepleierne går av svært tidlig.

Mens drøyt en femtedel av sykepleierne, som var yrkesaktive som 50-åring, kunne forventes å være pensjonert når de nådde AFP-alderen, gjaldt det nærmere en tredjedel av hjelpepleierne/barnepleierne, og knappe fem prosent av legene i 2004. Ser vi på avgangen mellom 62 og 67 år, vil snau 30 prosent av sykepleierne fremdeles være yrkesaktive når de runder 67 år, snaut en fjerdedel av hjelpepleierne/barnepleierne og drøyt en tredjedel av legene. De fleste legene som tidligpensjoneres, synes dermed å vente til de kan gå av med full tjenstepensjon 65 år gamle. De har da heller ingen særaldersgrense på 65 år, slik som hjelpepleierne og sykepleierne, som i henhold til 85-årsregelen gjør det mulig for dem å gå av med tjenstepensjon allerede som 62-åring (dvs. om summen av alder og opptjening i offentlige pensjonsordninger er 85 år eller mer).

For alle tre grupper finner vi endringer i tidligpensjoneringen fra 1997 til 2004 (se Midsundstad 1999). Blant hjelpepleierne/barnepleierne er for eksempel andelen som kan forventes å gå av før fylte 62 år, redusert betydelig fra 1997 til 2004. Mens hele 42 prosent av de yrkesaktive 50-åringene innen dette yrket i 1997 kun-

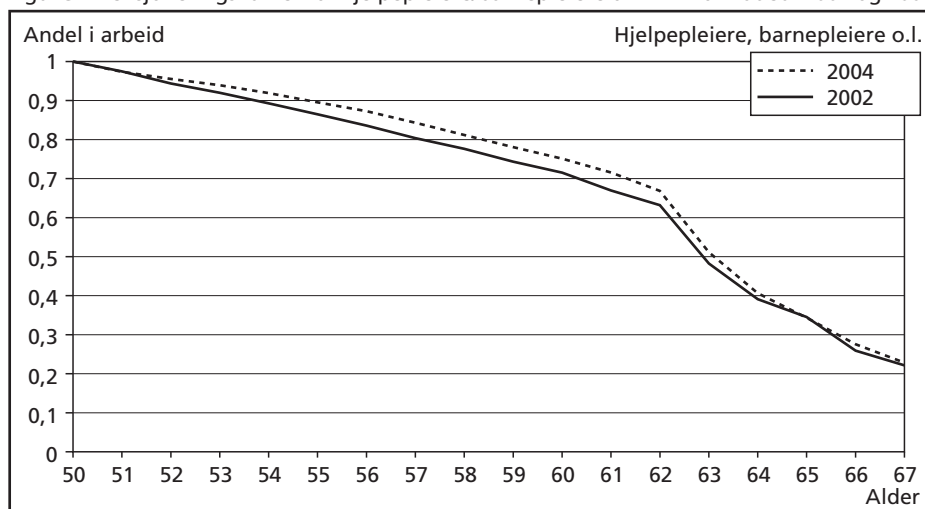
Figur 3.1 Pensjoneringskurver for sykepleiere i 2002 og 2004

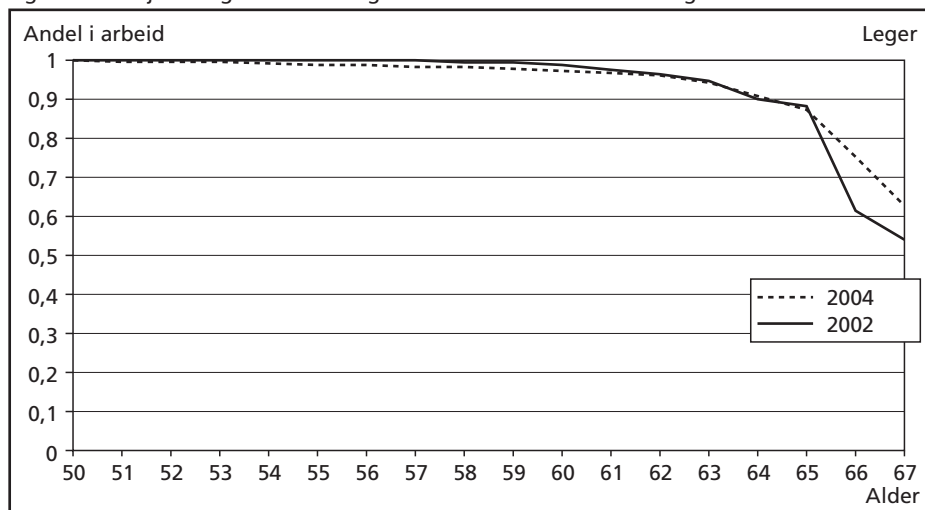
ne forventes å gå av før de fylte 62 år, var andelen redusert til henholdsvis 36 prosent i 2002 og drøye 30 prosent i 2004. Andelen som velger å pensjonere seg fra fylte 62 år, har samtidig økt noe i løpet av samme periode.

Også blant sykepleierne finner vi en reduksjon i uførepensjoneringen før fylte 62 år, men reduksjonen er langt lavere enn blant hjelpepleiere/barnepleiere, henholdsvis sju prosentpoeng lavere i 2004 enn i 1997 (ibid.). De siste årene, fra 2002 til 2004, har nedgangen i andelen uførepensjonerte blant sykepleierne vært sterkest blant 59- og 60-åringene. Blant legene derimot finner vi om lag samme pensjone-

Figur 3.2 Pensjoneringskurver for hjelpepleiere/barnepleiere o.l. i KLP-området i 2002 og 2004

Figur 3.3 Pensjoneringskurver for leger i KLP-området i hhv. 2002 og 2004

ringsmønster i dag som i 1997, selv om andelen som tidligpensjoneres mellom 53 og 62 år, synes å ha økt noe. Samtidig har det vært en reduksjon i tidligpensjoneringen blant leger over 64 år. Det er dermed ti prosentpoeng flere leger som kan forventes å stå i jobb fra 65 til fylte 67 år i 2004 enn i 2002.

3.2 Ulike yrkesgrupper innen omsorgssektoren

Av de ulike yrkesgruppene som jobber i kommunenes sosial- og omsorgstjeneste har vi sett nærmere på tidligpensjoneringen blant hjemmehjelpere og omsorgsarbeidere, renholdere og barnehageassistenter og assistenter i Skolefritidsordningen (SFO), samt sosionomer/barnevernspedagoger og førskolelærere. Disse yrkesgruppene utgjorde til sammen litt over 13 prosent av alle arbeidstakerne over 50 år som var forsikret i KLP i 2002. Da de fleste av disse yrkesgruppene, med unntak av renholdere, er ansatt i kommunene, har vi bare sammenlignet variasjonen i tidligpensjonering etter arbeidssted for renholderne.

Forventet pensjoneringsalder

Blant de nevnte yrkesgruppene varierer forventet pensjoneringsalder i 2004 fra 57,7 år for renholdere i helseforetakene til 61,1 år for barnehageassistenter/assistenter i SFO (jf. tabell 3.2). Det mest overraskende er likevel at høgskolegruppene har om lag samme forventede pensjoneringsalder som de med yrker som fordrer videregående utdanning eller mindre. En 50-årig førskolelærer kunne for eksempel forventes å pensjonere seg hele ett år og to måneder tidligere enn en barnehageassistent, når vi baserer oss på tallene fra 2004. Tilsvarende kunne sosionomer og

Tabell 3.2 Forventet pensjoneringsalder for en 50-årig i 2002 og 2004. Inkluderer all pensjonering fram til fylte 67 år – uførepensjon, AFP, særaldersgrenser og 85-årsregelen. Omfatter bare hjemmehjelper/omsorgsarbeidere, renholdere, sosionomer/barnevernspedagoger, barnehageassistenter og førskolelærere som er forsikret i KLP

	2002	2004	Endring
Hjemmehjelpere og omsorgsarbeidere	59,5	60,2	+ 0,7
Renholdere	58,2	59,2	+ 1,0
i kommunene	58,4	59,2	+ 0,8
i fylkeskommunene	58,0	60,8	+ 2,8
i helseforetakene	58,0	57,7	- 0,3
Sosionomer, barnevernspedagoger o.l.	61,3	60,0	- 1,3
Barnehageassistenter/assistenter SFO	59,6	61,1	+ 1,5
Førskolelærere	60,1	59,8	- 0,3

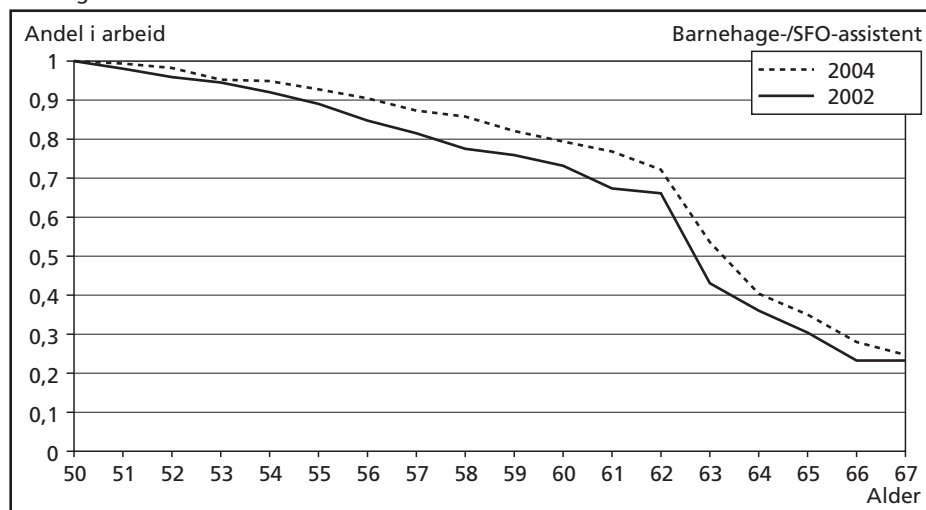
barnevernspedagoger forventes å pensjonere seg to måneder tidligere enn en hjemmehjelper/omsorgsarbeider, og hele 9 ½ måned tidligere enn en renholder ansatt i fylkeskommunen.

Som vi kan lese ut av tabell 3.2, var forskjellene mellom yrkesgruppene langt større i 2002 enn i 2004, og da i forventet retning, idet høyskolegruppene kunne forventes å stå i jobb opptil to år lenger enn ansatte med utdanning på videregående skoles nivå. Endringene i forventet pensjoneringsalder mellom gruppene skyldes i første rekke en betydelig nedgang i tidligpensjoneringen blant dem med utdanning på videregående skoles nivå eller lavere, og en viss økning i tidligpensjoneringen blant høyskolegruppene. For eksempel kunne barnehageassistenter og SFO-assistenter forventes å stå hele ett år og seks måneder lenger i arbeid i 2004 enn i 2002, renholderne ett år lenger og hjemmehjelpere og omsorgsarbeidere 8 ½ måneder lenger. For renholdere ansatt i fylkeskommunene var økningen på hele ett år og 9 ½ måned. Blant høyskolegruppene var det til sammenligning en nedgang i forventet pensjoneringsalder på ett år og fire måneder.

Tidligpensjoneringsrater og pensjoneringskurver

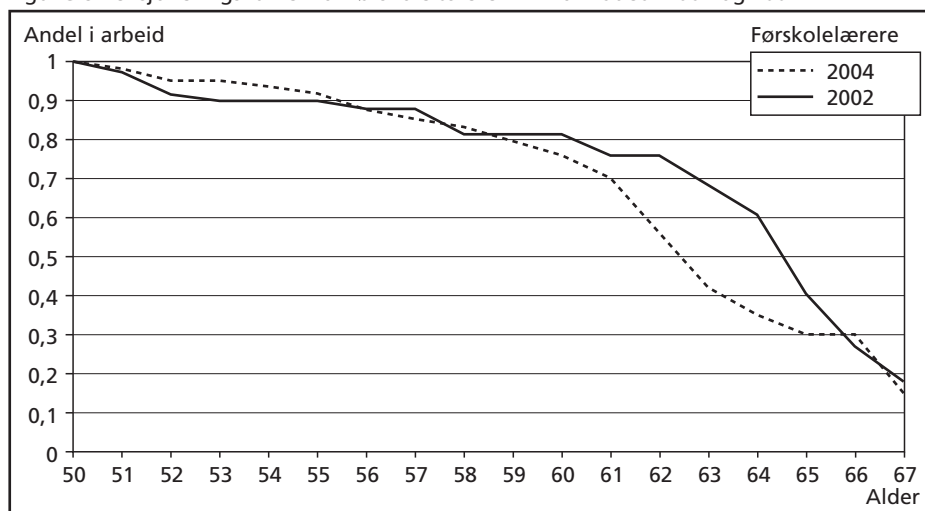
Ved å se på pensjoneringskurvene, som viser variasjonen i tidligpensjonering etter alder, får vi et mer detaljert bilde av når i tidsspennene mellom 50 og 67 år pensjoneringen finner sted. Figur 3.4–3.8 viser pensjoneringskurvene i 2002 og 2004 for henholdsvis barnehageassistenter/SFO-assistenter, renholdere og hjemmehjelpere, førskolelærere, sosionomer og barnevernspedagoger, basert på data om faktisk pensjonering hos 50–67-åringene de respektive årene.

Figur 3.4 Pensjoneringskurver for barnehageassistenter, SFO-assistenter o.l. i KLP-området i 2002 og 2004

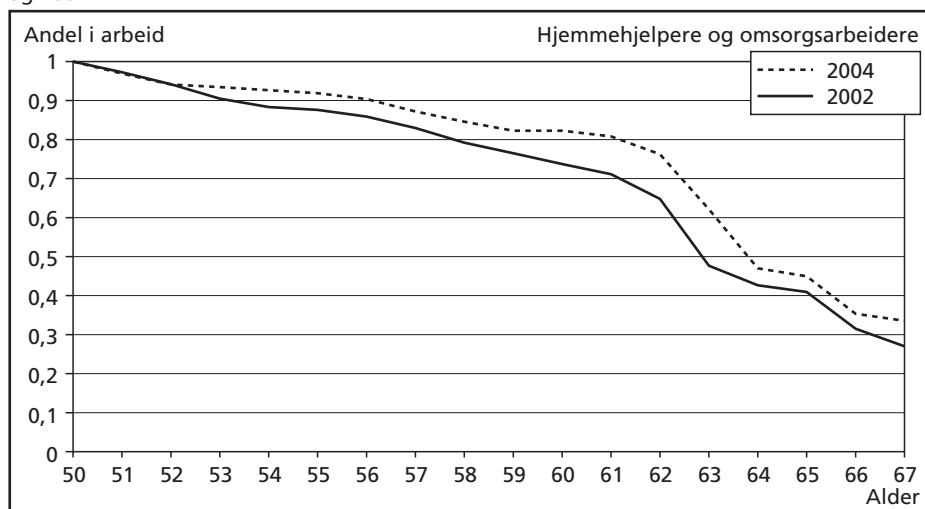

Som innen helsesektoren er det vesentlige forskjeller i pensjoneringsmønster etter utdanningsnivå, men mønsteret er motsatt av hva vi kanskje kunne forvente ut fra tidligere funn. Faktisk var det i 2004 slik at en litt større andel førskolelærere enn assistenter hadde pensjonert seg før fylte 62 år; drøye 40 prosent blant førskolelærerne mot snau 30 prosent blant assistentene (se figurene 3.4 og 3.5). Tallgrunnlaget for førskolelærere er likevel begrenset, da det er få førskolelærere over 60 år. Vi må derfor tolke tallene med litt forsiktighet.

Figur 3.5 Pensjoneringskurver for førskolelærere i KLP-området i 2002 og 2004

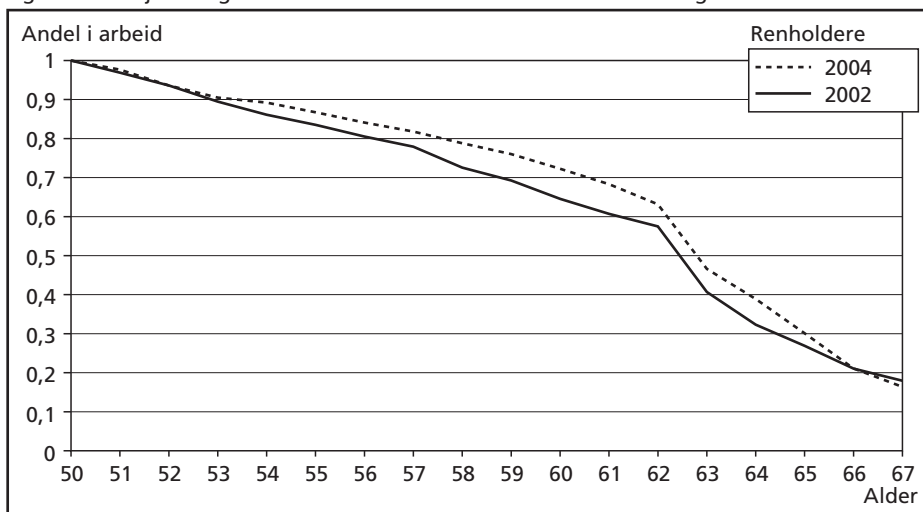

Figur 3.6 Pensjoneringskurver for hjemmehjelpere og omsorgsarbeidere i KLP-området i 2002 og 2004

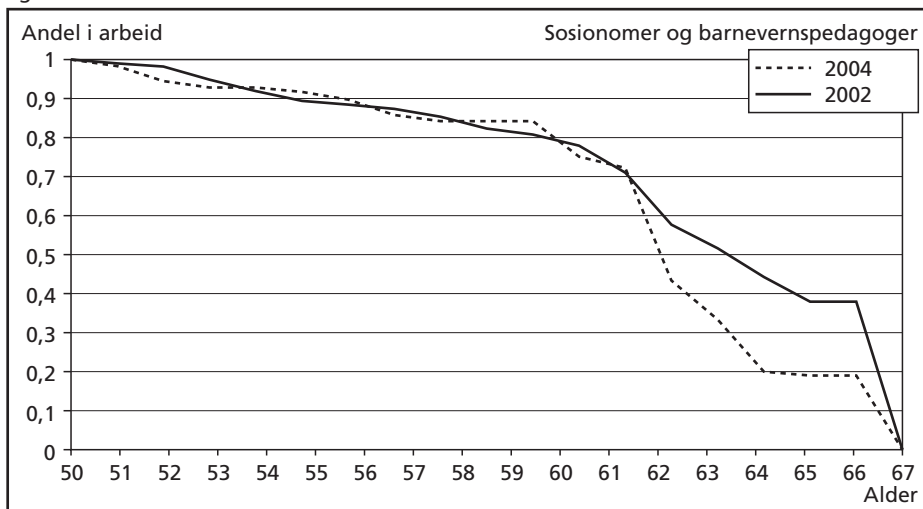

Den samme tendensen gjør seg gjeldende mellom 62 og 67 år. Blant førskolelærerne var det derfor bare 15 prosent som fortsatt kunne forventes å være yrkesaktive som 67-åring i 2004, mot hele 25 prosent av assistentene. Det samme mønsteret finner vi for sosionomer og barnevernspedagoger, hvor andelen som tidligpensjoneres også har økt fra 2002 til 2004, om enn ikke i samme omfang som blant førskolelærere (jf. figur 3.8).

Figur 3.7 Pensjoneringskurver for renholdere i KLP-området i 2002 og 2004.

Figur 3.8 Pensjoneringskurver for sosionomer og barnevernspedagoger i KLP-området i 2002 og 2004

Litt overraskende i forhold til hovedtendensen innen kommunesektoren har det også vært en markert økning i høgskelegruppene, førskolelærernes og sosionom-
enes/barnevernspedagogenes tidligpensjonering mellom fylte 62 og 67 år fra 2002
til 2004. Tallgrunnlaget er likevel lite, så en ekstra pensjonist gir relativt store ut-
slag på pensjoneringsratene. Det er derfor grunn til å tro at tallene naturlig vil
kunne svinge en del fra år til år. For barnehage- og SFO-assistenter, hjemmehjel-
pere og renholdere har vi derimot hatt en klar reduksjon i tidligpensjoneringsratene
på alle alderstrinn fra 50 til 67 år, tilsvarende det vi fant hos yrkesgrupper med
samme utdanningsnivå innen helsesektoren – det vil si hjelpepleierne/barneplei-
erne. Og det er særlig uførepensjoneringen blant 50-62-åringene som synes å ha
blitt redusert (jf. figurene 3.4, 3.6 og 3.7).

3.3 Ingeniører og teknikere, fagarbeidere og sjåfører

I det etterfølgende ser vi på forventet pensjoneringsalder og pensjoneringskurver
for henholdsvis ingeniører/teknikere og fagarbeidere/sjåførere. Disse yrkesgruppe-
ne utgjorde drøye elleve prosent av alle arbeidstakere mellom 50 og 67 år i 2002,
som var forsikret i KLP. Vi har bare sett på variasjonene etter arbeidssted for fag-
arbeidere/transportarbeidere (sjåførere), da antall ingeniører over 50 år i KS' tariff-
område er for få til å kunne fordeles etter arbeidssted.

Forventet pensjoneringsalder

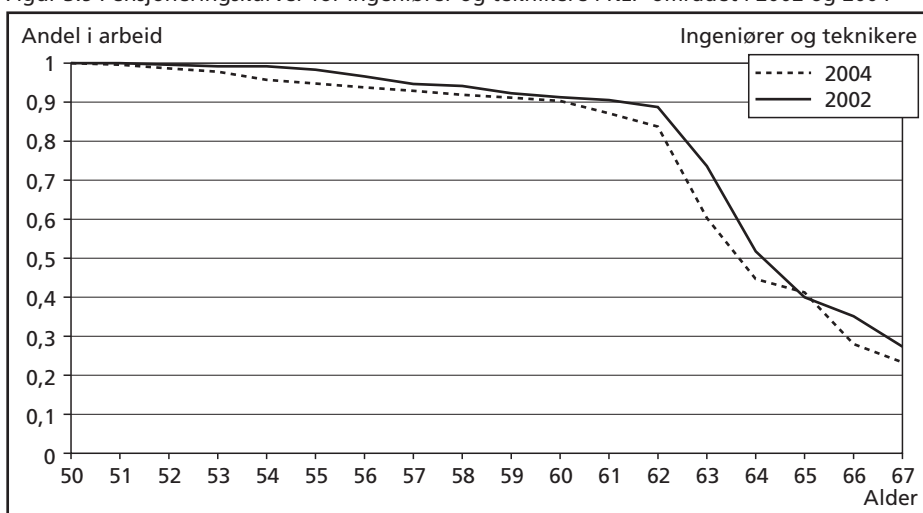
Ingeniører og teknikere hadde en forventet pensjoneringsalder i 2004 på 62 år og
fagarbeidere/sjåførere på 60,5 år samlet, henholdsvis 60,7 år i kommunesektoren, 60,3
år i fylkeskommunene og 60 år i helseforetakene. Med andre ord kunne en 50-årig
ingeniør/tekniker i 2004 forventes å stå i jobben to år lenger enn en fagarbeider/
sjåfør som jobbet i et av Helseforetakene. Også blant disse to yrkesgruppene har

Tabell 3.3 Forventet pensjoneringsalder for en 50-årig i 2002 og 2004. Inkluderer all pensjo-
nering fram til fylte 67 år – uførepensjon, AFP, særaldersgrenser og 85-årsregelen. Omfatter
bare ingeniører/teknikere og fagarbeidere/sjåførere som er forsikret i KLP.

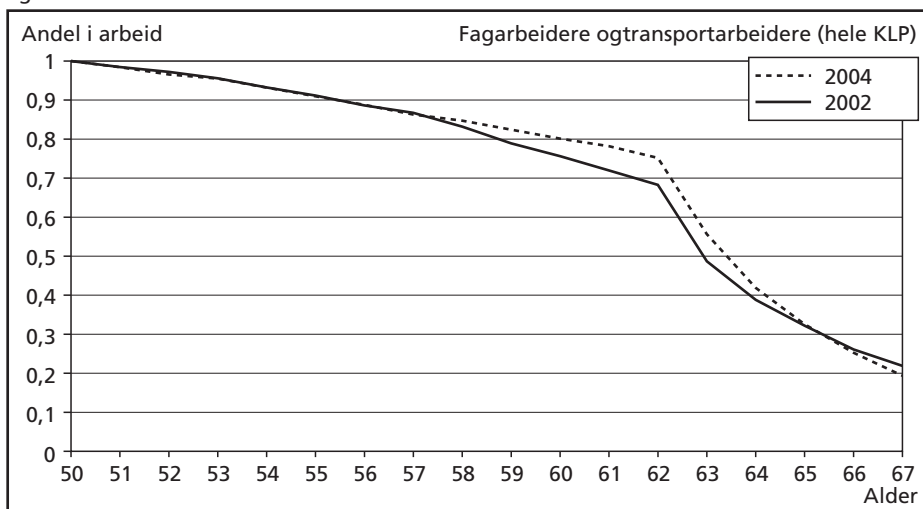
	2002	2004	Endring
Ingeniører og teknikere	62,7	62,0	- 0,7
Fagarbeidere, transportarbeidere	60,2	60,5	+ 0,3
i kommunene	60,5	60,7	+ 0,2
i fylkeskommunene	58,0	60,3	+ 2,3
i helseforetakene	59,5	60,0	+ 0,5

andelen som tidligpensjoneres, endret seg fra 2002 til 2004. Mens fagarbeidere/sjåfører i gjennomsnitt kan forventes å stå fire måneder lenger i arbeid i 2004 sammenlignet med 2002, kan ingeniørene/teknikerne forventes å pensjonere seg 8 ½ måned tidligere i 2004 enn hva som var tilfelle to år før. Det har med andre ord, som blant de øvrige yrkesgruppene vi ser på, vært en nedgang i andelen som tidligpensjoneres blant grupper med utdanning på videregående skoles nivå, mens tidligpensjonsratene har økt for høyskolegruppene.

Figur 3.9 Pensjoneringskurver for ingeniører og teknikere i KLP-området i 2002 og 2004

Figur 3.10 Pensjoneringskurver for fagarbeidere og transportarbeidere i KLP-området i 2002 og 2004

Tidligpensjoneringsrater og pensjoneringskurver

Som i 1997 er det ingeniørene i kommunesektoren som, ved siden av legene, har de aller laveste tidligpensjoneringsratene. Kun 15 prosent av ingeniører, som var yrkesaktive som 50-åring, kan forventes å pensjonere seg før de fyller 62 år. Som for andre høgscolegrupper ser vi også her en økning i tidligpensjoneringsratene fra 2002 til 2004, om enn ikke så markert som den vi fant blant for eksempel førskolelærere, sosionomer og barnevernspedagoger. Økningen i tidligpensjoneringsratene har funnet sted i nesten hele aldersintervallet fra 50 til 65 år. Det vil si at det er en høyere andel av de yrkesaktive på hvert alderstrinn fra 50 til 65 år som pensjonerer seg i 2002 enn i 2004.

Sammenlignet med ingeniører og teknikere pensjonerer en langt høyere andel av fagarbeiderne/sjåførene seg mellom 50 og 62 år. Tar vi utgangspunkt i de faktiske pensjoneringsratene for 50–67-åringene i 2004, kunne en forvente at om lag en fjerdedel av fagarbeiderne/sjåførene, som var yrkesaktive som 50-åring, ville være pensjonert når de rundet 62 år, mens ytterligere 55 prosent kunne forventes å gå av innen de rundet 67 år. Kun en fjerdedel kunne forventes å stå i jobb fram til pensjonsalderen i folketrygden på 67 år. Interessant er det også å observere at det har skjedd en relativt betydelig reduksjon i uførepensjoneringen for fagarbeidere/sjåførere mellom 58 og 62 år fra 2002 til 2004. Det er nesten ti prosentpoeng færre som kan forventes å være pensjonert når de fyller 62 år i 2004 sammenlignet med 2002. I samme tidsrom har andel som pensjonerer seg på hvert alderstrinn fra 63–67 år blant fagarbeiderne/sjåførene, økt tilsvarende. Andelen som fremdeles er i jobb når de fyller 67 år, er dermed noe høyere i 2004 enn i 2002.

3.4 Kontoransatte, saksbehandlere og ledere

I tillegg til å beskrive forventet pensjoneringsalder og pensjoneringskurver blant sentrale yrkesgrupper innen henholdsvis helse-, sosial- og omsorgssektorene og teknisk sektor, har vi sett på tidligpensjoneringsatferden blant administrativt ansatte (jf. figur 3.11–3.13). Vi skiller mellom ledere på ulikt nivå, saksbehandlere og rådgivere og kontoransatte innen henholdsvis kommunene, fylkeskommunene og helseforetakene. Disse yrkesgrupperingene utgjorde samlet 23 prosent av alle de eldre arbeidstakerne (50–67 år) som var forsikret i KLP i 2002.

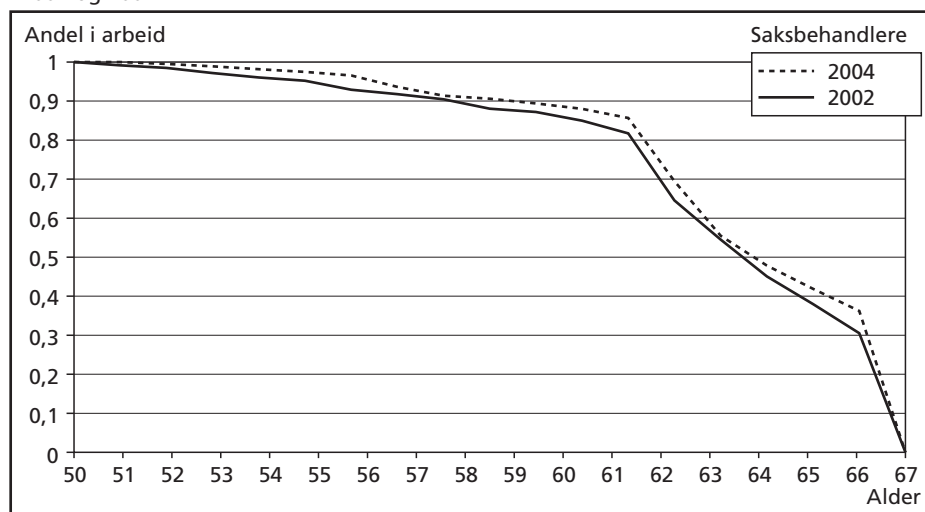
Forventet pensjoneringsalder

I 2004 varierte forventet pensjoneringsalder blant disse gruppene med hele ett år og én måned, fra 62,4 år for ledere til 61,3 år for kontoransatte. Det er imidlertid stor variasjon innen samme yrkesgruppe, avhengig av hvor de er ansatt. Størst er forskjellen blant kontoransatte, hvor ansatte i helseforetakene kan forventes å tidligpensjoneres hele ett år og 9 ½ måned før ansatte i fylkeskommunene. Blant saksbehandlere varierer forventet pensjoneringsalder med fem måneder, fra 61,8 år innen

Tabell 3.4 Forventet pensjoneringsalder for en 50-årig i hhv. 2002 og 2004. Inkluderer all pensjonering fram til fylte 67 år – uførepensjon, AFP, særaldersgrenser og 85-årsregelen. Omfatter bare kontoransatte, saksbehandlere og ansatte i ulike lederstillinger som er forsikret i KLP.

	2002	2004	Endring
Kontoransatte	60,9	61,3	+ 0,4
i kommunene	61,2	61,9	+ 0,7
i fylkeskommunene	61,5	62,0	+ 0,5
i helseforetakene	60,1	60,2	+ 0,1
Saksbehandlere	62,8	61,9	- 0,9
i kommunene	62,1	61,8	- 0,3
i fylkeskommunene	62,3	62,2	- 0,1
i helseforetakene	62,7	61,8	- 0,9
Lederstillinger	63,2	62,4	+ 0,8
i kommunene	63,2	62,4	- 0,8
i fylkeskommunene	63,2	62,4	- 0,8
i helseforetakene	62,8	62,0	- 0,8

Figur 3.11 Pensjoneringskurver for saksbehandlere, rådgivere og konsulenter i KLP-området i 2002 og 2004

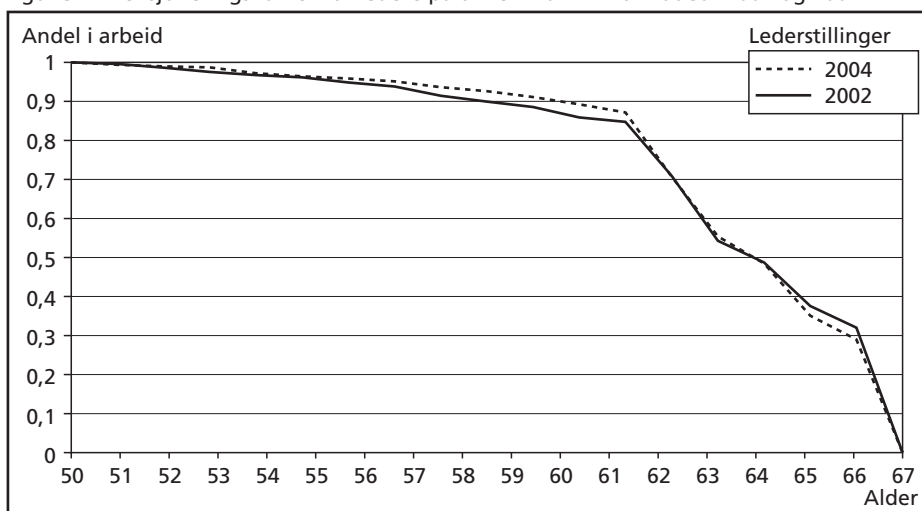
helseforetakene til 62,2 år i fylkeskommunene, og for lederne fra 62 år i helseforetakene til 62,4 år i kommunene og fylkeskommunene.

Innen alle gruppene har det vært vesentlige endringer fra 2002 til 2004. Størst har endringene vært blant ansatte i henholdsvis saksbehandlerstillinger og lederstillinger som begge har hatt en reduksjon i forventet pensjoneringsalder på henholdsvis drøye elleve måneder og 9 ½ måned. Blant kontoransatte har forventet pensjoneringsalder derimot økt, og en 50-åring kan forventes å stå nærmere fem måneder lenger i arbeid i 2004 enn i 2002, varierende fra drøye én måned for kontoransatte i helseforetakene til 8 ½ måned for ansatte i kommunene.

Tidligpensjoneringsrater og pensjoneringskurver

I motsetning til det vi finner blant yrkesgrupper innenfor de andre områdene vi har sett på, var det ikke like store forskjeller i pensjoneringsmønster mellom ansatte på ulike utdanningsnivå i administrative stillinger. Mens 20 prosent av de kontoransatte kan forventes å gå av innen de når AFP-alderen på 62 år, gjelder det rundt 15 prosent både blant saksbehandlerne og lederne. Interessant er det også å observere at reduksjonen i andelen tidligpensjonister i aldersintervallet fra 56–62 år har vært størst blant de kontoransatte (se figur 3.13). Åtte prosentpoeng færre kan forventes å uførepensjoneres i dette aldersintervallet i 2004 sammenlignet med 2002. Dette samsvarer for øvrig godt med tendensen innen andre grupper på tilsvarende utdanningsnivå.

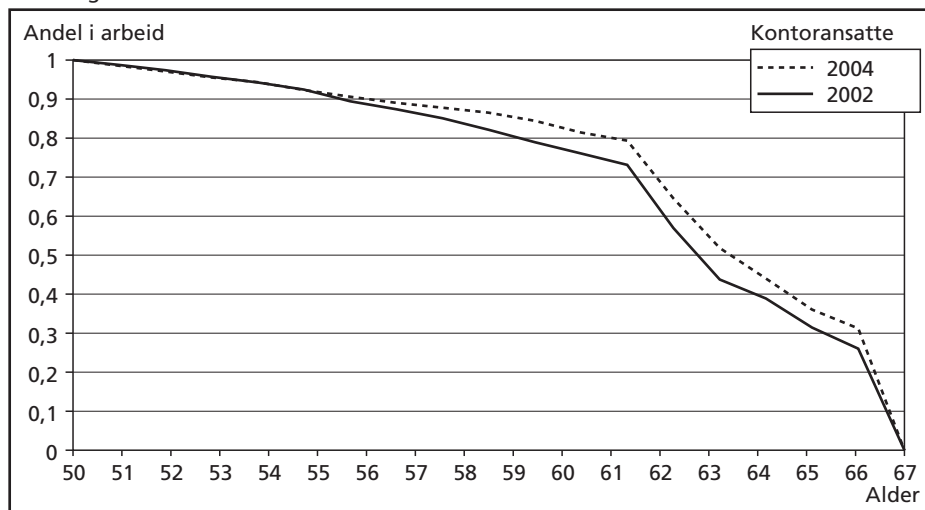
Figur 3.12 Pensjoneringskurver for ledere på ulike nivå i KLP-området i 2002 og 2004

I motsetning til hva vi fant for høgskole- og akademikergrupper innen de tre andre områdene, har det blant saksbehandlere og ledere også vært en svak reduksjon i uførepensjoneringen blant de yngste eldre (se figurene 3.11 og 3.12). Det er derimot relativt små forskjeller i tidligpensjoneringsrater for henholdsvis saksbehandlere, ledere og kontoransatte etter fylte 62 år. Når de fyller 67 år, kan en forvente at det er om lag en like stor andel blant lederne som er pensjonert, som blant de kontoransatte (70 prosent), og noe færre blant saksbehandlerne (65 prosent).

Sammenligner vi tidligpensjoneringsmønsteret blant 50–67-åringene i 2004 med tidligpensjoneringsmønsteret i samme aldergrupper i 1997, er det blant saksbehandlerne og lederne vi finner de største endringene. Avgangen blant saksbehandlere før fylte 62 år har økt med om lag fem prosentpoeng fra 1997 til 2004, mens tidligpensjoneringen blant 62–66-åringene er om lag på samme nivå som i 1997 (tallene for 1997 finnes i Midtsundstad 1999). Samtidig har det vært en reduksjon i ledernes tidligpensjonering før fylte 62 år på om lag ti prosentpoeng, mens avgangen etter fylte 62 år har økt. For saksbehandlere kan dette trolig dels ses i sammenheng med reduksjonene i aldersgrensen for AFP til 62 år, som først kom i mars 1998. Den dels betydelige reduksjonen i pensjoneringstilbøyeligheten blant ledere er det derimot vanskeligere å forklare. Blant kontoransatte derimot finner vi om lag det samme pensjoneringsmønsteret i henholdsvis 2002 og 2004 som i 1997, selv om det er en noe høyere andel som kan forventes å stå i jobb fram til fylte 67 år.

Figur 3.13 Pensjoneringskurver for kontoransatte, sekretærer og fullmektiger i KLP-området i 2002 og 2004

3.5 Ulike undervisningsstillinger

Avslutningsvis i dette kapitlet har vi sett på variasjonen i forventet pensjoneringsalder og pensjoneringskurver blant de fire største stillingsgruppene innen skolesektoren; henholdsvis lærere, adjunkter, lektorer og rektorer/inspektører. Disse fire yrkesgruppene sysselsatte drøyt 36 500 arbeidstakere 50–67 år i 2002, og utgjorde 95 prosent av alle senioren i skolesektoren dette året (50 år+).

Forventet pensjoneringsalder

I skolesektoren i 2003 varierte forventet pensjoneringsalder fra 61,5 år for rektorer/inspektører til 59,3 år for lærerne (se tabell 3.5). En 50-årig rektor kunne med andre ord forventes å være i jobb hele 2 år og 2 ½ måned lenger enn en 50-årig lærer. Sammenlignet med de øvrige yrkes- og stillingskategoriene vi har tatt for oss i dette kapitlet, har også lærere og adjunkter, til tross for sitt høye utdanningsnivå, en relativt lav forventet pensjoneringsalder. En yrkesaktiv 50-årig lærer kan, som en førskolelærer, forventes å gå av like tidlig som en hjelpepleier/barnepleier eller en renholder.

Tabell 3.5 Forventet pensjoneringsalder for en 50-årig lærer, adjunkt og lektor i 2002 og 2004. Inkluderer all pensjoning fram til fylte 67 år – uførepensjon, AFP, særaldersgrenser og 85-årsregelen. Omfatter bare ansatte forsikret i KLP.

	2002	2003	Endring
Lærere	59,7	59,3	- 0,4
Adjunkter	60,7	60,2	- 0,5
Lektorer	61,9	61,2	- 0,7
Rektorer, inspektører mfl.	62,1	61,5	- 0,6

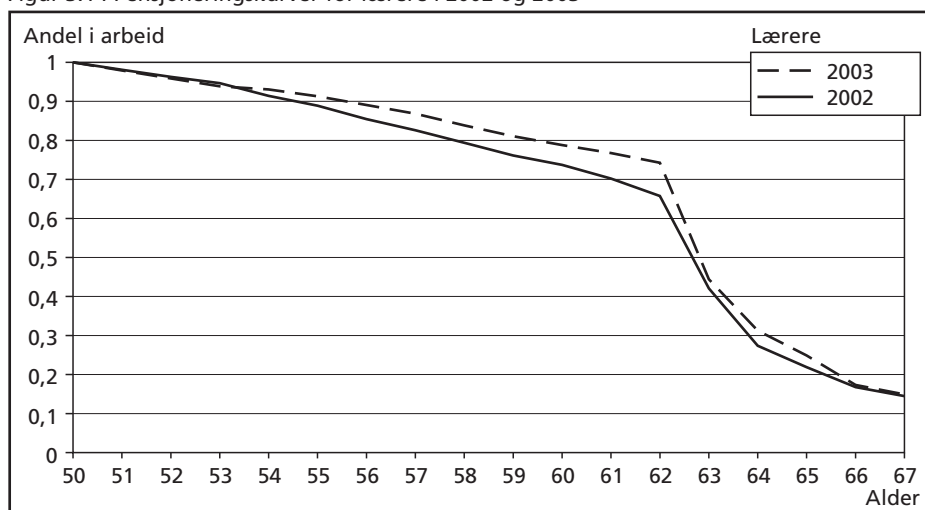
Også blant skoleansatte har det vært en reduksjon i forventet pensjoneringsalder fra 2001 til 2003. Mest markert er økningen i tidligpensjoning blant lektorene, som i 2003 kunne forventes å hel- eller delpensjonere seg hele 8 ½ måned tidligere enn i 2001. Blant rektorene/inspektørene har det vært en reduksjon på drøye sju måneder i samme tidsrom, blant adjunktene på seks måneder og blant lærerne på snaue fem måneder.

Tidligpensjoneringsrater og pensjoneringskurver

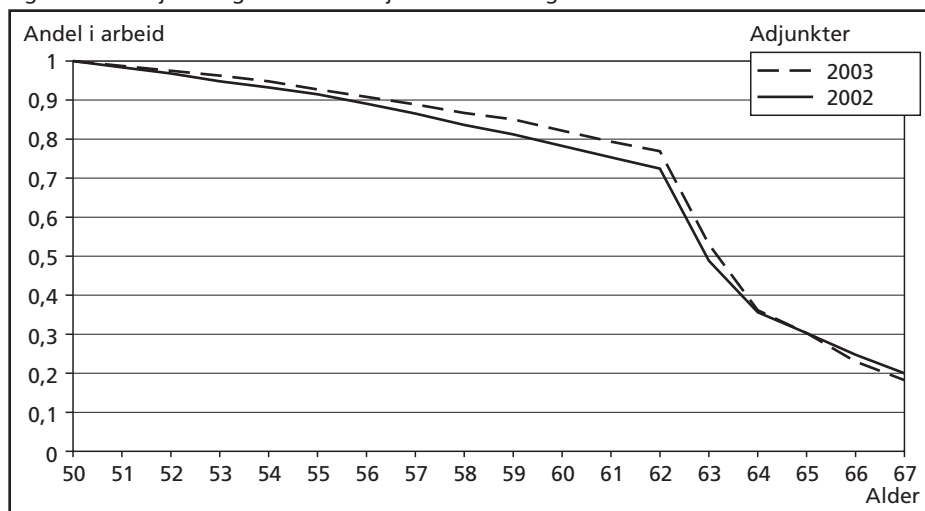
Ved å se på pensjoneringskurvene, som forventet pensjoneringsalder er beregnet på bakgrunn av, får vi et bilde av hvordan tidligpensjoning varierer etter alder. Som innen de andre sektorene er det de med lavest utdanningsnivå som i størst grad tidligpensjoneres før fylte 62 år. Mens 35 prosent av de lærerne som fremde-

les var i arbeid som 50-åring, kunne forventes å være uførepensjonert før de runder 62 år i 2001, gjaldt det snau 30 prosent av adjunktene, snau 20 prosent av lektorene og kun 15 prosent av rektorene/inspektørene (jf. figur 3.14–3.17). Dette bildet samsvarer godt med det vi fant tre år før, i 1999, hvor henholdsvis 35 prosent av lærerne, 30 prosent av adjunktene og 20 prosent av lektorene, som var yrkesaktive som 50-åring, kunne forventes å være pensjonert før de nådde 62 år (jf. figur 4.5a i Midtsundstad 2001).

Figur 3.14 Pensjoneringskurver for lærere i 2002 og 2003

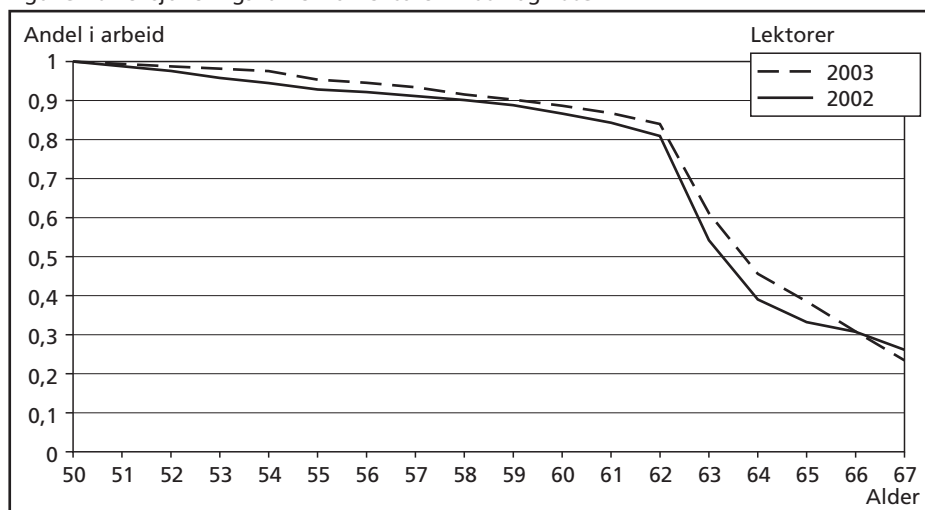

Figur 3.15 Pensjoneringskurver for adjunkter i 2002 og 2003

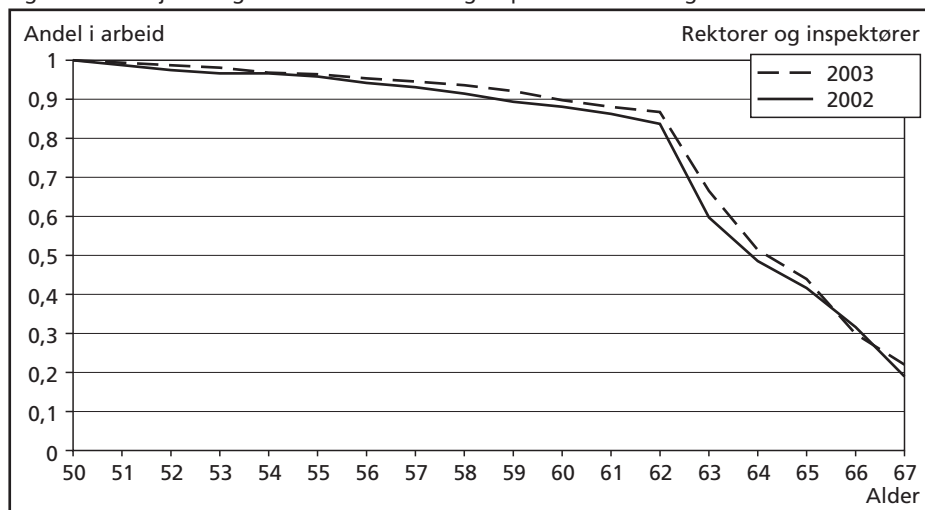

Ser vi derimot på tilsvarende pensjoneringskurver for 2003, kan vi konkludere med at det har skjedd en reduksjon i uførepensjonering før fylte 62 år innenfor alle de aktuelle stillingsgruppene fra 2002 til 2003. Sterkest har reduksjonen vært blant lærerne, hvor andelen som kan forventes å være pensjonert før fylte 62 år, er redusert med snaue ti prosentpoeng, jevnt fordelt i hele aldersintervallet fra 53 til 62 år. For de øvrige gruppene dreier det seg om en reduksjon på tre prosentpoeng for henholdsvis lektorer og rektorer/inspektører og fem prosentpoeng for adjunktene.

Figur 3.16 Pensjoneringskurver for lektorer i 2002 og 2003

Figur 3.17 Pensjoneringskurver for rektorer og inspektører i 2002 og 2003

Samtidig ser vi at det har vært en viss økning i pensjoneringen fra fylte 62 år innenfor alle stillingskategoriene, slik at den samlede andel arbeidstakere som må forventes å pensjonere seg før fylte 67 år, blant dem som var yrkesaktive som 50-åringer, i både 2002 og 2003 utgjør henholdsvis 85 prosent av lærerne, rundt 80 prosent av adjunktene, rundt 75 prosent av lektorene og rundt 80 prosent av rektorene/inspektørene.

Vi kan dermed konkludere med at vi også innenfor skolesektoren finner et tilsvarende pensjoneringsmønster etter utdanningsnivå, som innen helsesektoren, sosial- og omsorgssektoren, teknisk sektor og blant ulike grupper i administrative stillinger. På den annen side har alle gruppene vi her ser på, utdanning på høgskole- og universitetsnivå, slik avviker mønsteret noe, idet vi i skolesektoren også finner en betydelig reduksjon i forventet uførepensjonering før fylte 62 år blant grupper med utdanning ut over videregående skoles nivå, her representert ved lærerne. Blant ansatte i undervisningsstillinger i skolesektoren er det også langt færre som kan forventes å være i arbeid som 67-åringer enn det vi finner blant de andre høgskolegruppene i KS' tariffområde.

Kapittel 4 Bruk av ulike tidligpensjonsordninger

I 1997 var det uførepensjon som var hovedveien over til pensjonering blant kommuneansatte over 50 år. Halvparten av 50-åringene i 1997 kunne forventes å bli uførepensjonert seg før de fylte 67 år. Uførepensjon syntes ellers å være en viktigere pensjoneringsordning for kvinner enn for menn, for lavinntektsgrupper enn for høyinntektsgrupper, og for ufaglærte og ansatte i yrker med lavere utdanningskrav enn for akademikere. I det etterfølgende ser vi om dette hovedmønsteret har endret seg fra 1997 til 2004. Det gis også en oversikt over bruken av de ulike pensjonsordninger etter alder, kjønn og yrke innen henholdsvis kommuner og fylkeskommuner forsikret i KLP og helseforetakene og skolesektoren.

4.1 Uførepensjon hovedveien ut av arbeidslivet

I 2004 finner vi tilnærmet den samme fordelingen i bruk av ulike pensjonsordninger som i 1997 (se tabellene i vedlegg 2). Av de snau 4500 personene over 50 år som pensjonerte seg i løpet av 2004, ble halvparten uførepensjonert, drøyt en tredjedel AFP-pensjonert og fem prosent gikk av i henhold til 85-årsregelen. De resterende ti prosentene gikk av med ordinær tjenestepensjon. De fleste som 67-åringer. Videre framstår uførepensjon som den viktigste veien ut av arbeidslivet for kvinner over 50 år, mens AFP er hovedveien over i pensjon for menn. 36 prosent av mennene som ble pensjonert fra kommunesektoren i 2004 ble uførepensjonister og 47 prosent AFP-pensjonister. Blant kvinnene var de tilsvarende tallene for 2004 henholdsvis 54 prosent og 31 prosent.

Ser vi på utviklingen i bruken av ulike tidligpensjonsordninger fra 2002 til 2004, har andelen uførepensjonerte blitt redusert fra drøye 60 til 50 prosent av nye tidligpensjonister, mens andelen AFP-pensjonister har økt fra drøyt en fjerdedel til drøyt en tredjedel. De størst endringene fra 2002 til 2004 finner vi blant kvinner i kommunene, hvor andelen uførepensjonerte ble redusert fra henholdsvis 65 prosent til 54 prosent, mens andelen AFP-pensjonister økte fra henholdsvis 26 prosent til 31 prosent. Tilsvarende tall for menn viser en nedgang i andelen uførepensjonerte fra 48 prosent til 36 prosent fra 2002 til 2004, mens andel AFP-pensjonister økte fra 37 prosent til 47 prosent i samme toårsperiode.

4.2 Bruk av ulike pensjonsordninger i kommunene

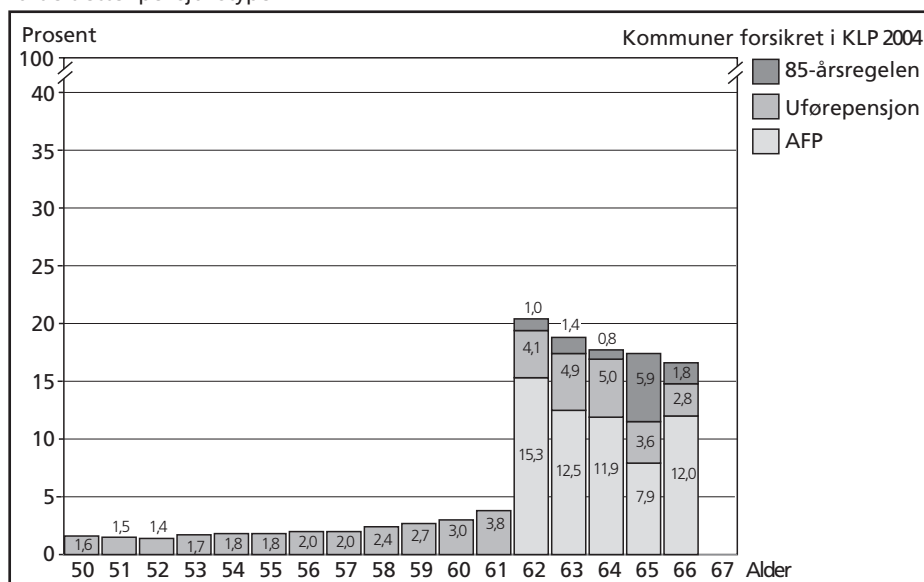
Først har vi sett nærmere på andelen som går av på de ulike tidligpensjonsordningene på de ulike alderstrinnene fra 50 til 67 år i kommuner forsikret i KLP (jf. figur 4.1–4.3). I tabell 4.1 gis i tillegg en nærmere oversikt over fordelingen mellom henholdsvis uførepensjonerte, AFP-pensjonerte og andel som har gått av i henhold til yrkets særaldersgrense (ev. 85-årsregelen) i aldersintervallet fra 62 år til og med 66 år.

Som vi kan lese ut av figur 4.1 ble fra 1,4 til 1,8 prosent av de yrkesaktive på hvert av alderstrinnene fra 50–56 år uførepensjonert i 2004 og fra 2 prosent til 3,8 prosent mellom 56 og 62 år. Fra fylte 62 år blir, til sammenligning, hele mellom 15 og 20 prosent av de som fortsatt er yrkesaktive, pensjonert hvert år. Flesteparten av disse blir AFP-pensjonister (se tabell 4.1), men en betydelig andel blir også

Tabell 4.1 Andel av de pensjonerte som går av på ulike pensjonsordninger på ulike alderstrinn i kommuner forsikret i KLP i 2004

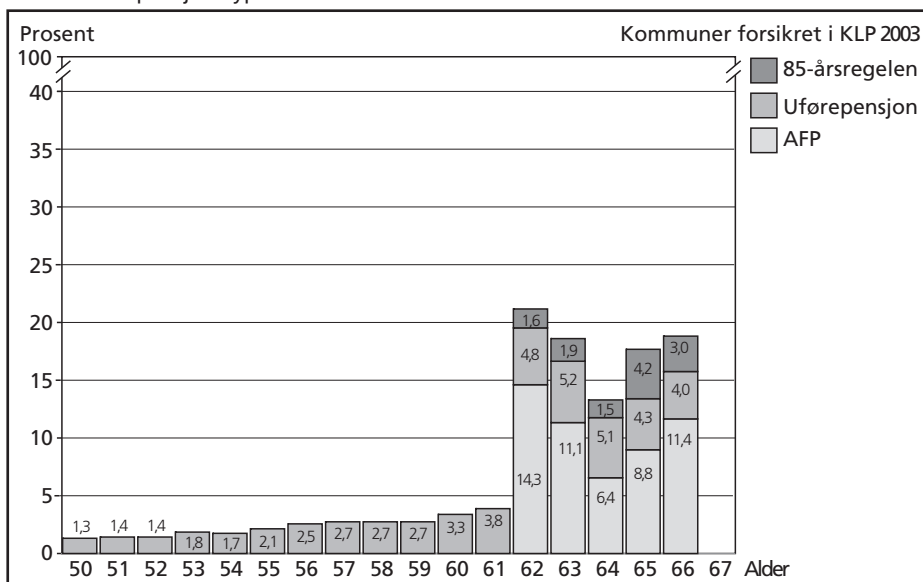
	62 år	63 år	64 år	65 år	66 år
Andel uførepensjon	20	26	29	22	18
Andel AFP	75	67	65	46	78
Andel særaldersgrense/85-årsregel	5	7	6	32	4
Samlet	100	100	100	100	100
Andel pensjonerte av de yrkesaktive	20,4	18,7	17,5	17,1	15,4

Figur 4.1 Andelen mellom 50 og 67 år i kommuner forsikret i KLP, som pensjonerte seg i 2004, fordelt etter pensjonstype

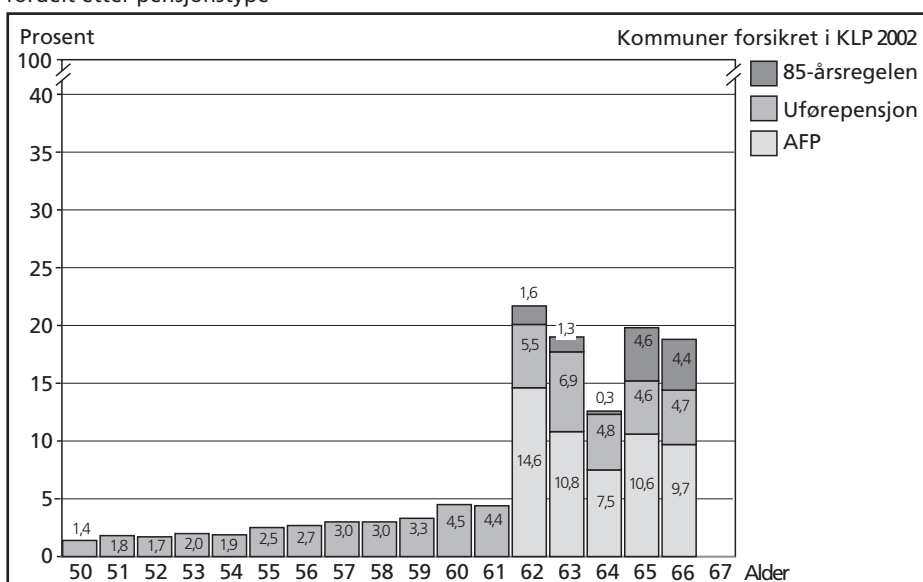

uførepensjonert – fra 3,6 til 5,0 prosent. Det vil si at *andelen som blir uførepensjonert, er høyest på de alderstrinnene hvor alle i utgangspunktet har en rett til å gå av*

Figur 4.2 Andelen mellom 50 og 67 år i kommuner forsikret i KLP som pensjonerte seg i 2003, fordelt etter pensjonstype

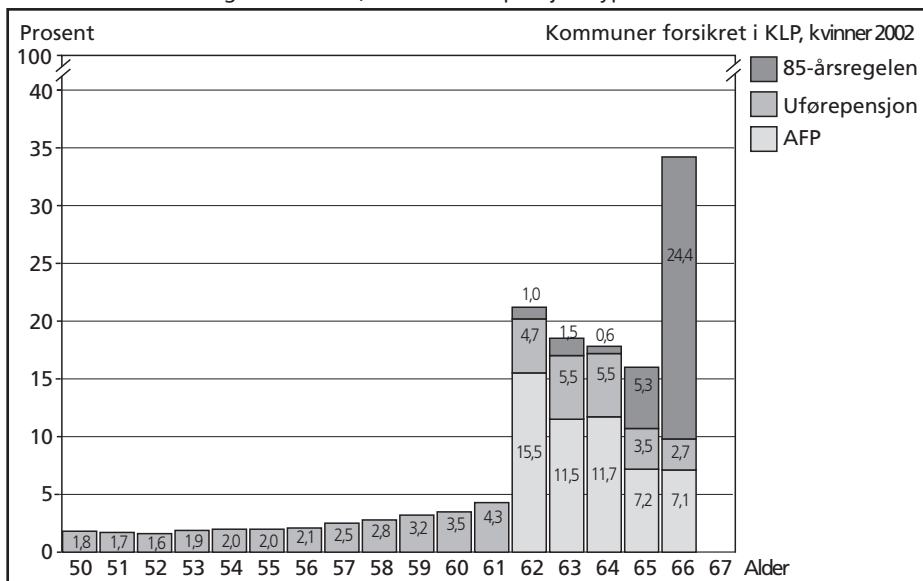

Figur 4.3 Andelen mellom 50 og 67 år i kommuner forsikret i KLP som pensjonerte seg i 2002, fordelt etter pensjonstype

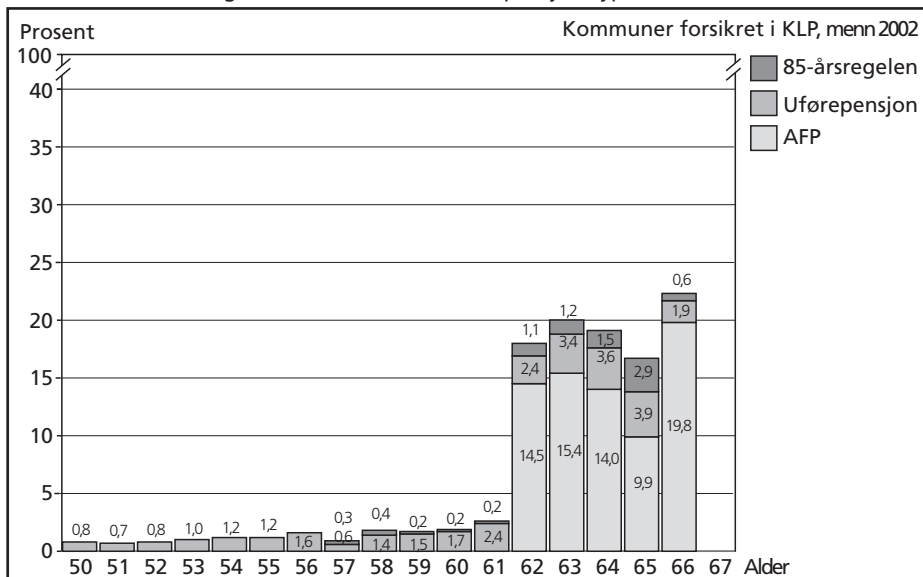

med AFP, og en betydelig andel også har mulighet til å gå av som følge av yrkets særaldersgrense kombinert med 85-årsregelen.

Figur 4.4 Andelen kvinner i kommuner forsikret i KLP, som pensjonerte seg på de ulike alderstrinnene mellom 50 og 67 år i 2002, fordelt etter pensjonstype

Figur 4.5 Andelen menn i kommuner forsikret i KLP, som pensjonerte seg på de ulike alderstrinnene mellom 50 og 67 år i 2002, fordelt etter pensjonstype

Blant 62-åringene var det en femtedel av de pensjonerte som mottok uførepensjon, og en tjuendedel som hadde valgt å gå av som følge av særaldersgrense/85-årsregelen. De øvrige tre fjerdedelene hadde valgt å AFP-pensjonere seg. Tilsvarende tall for 63-åringene var det henholdsvis 26 prosent uførepensjonerte, 7 prosent på særaldersgrense/85-årsregel og 36 prosent AFP-pensjonerte (se tabell 4.1).

Sammenligner vi pensjonsratene for de ulike ordningene på de ulike alderstrinnene i henholdsvis 2002, 2003 og 2004, har det skjedd en reduksjon i uførepensjoneringen på nesten alle alderstrinn fra 50 til 67 år, men særlig blant dem over 60 år. Samtidig har andelen som velger for eksempel AFP-pensjonering blant 62–67-åringene, økt noe. Det gjelder i første rekke andelen som velger AFP av 62- og 63-åringene (se figurene 4.1–4.3).

Forskjeller mellom menn og kvinner

Av figur 4.4 og 4.5 kan vi lese at uførepensjonsratene for kvinner er om lag dobbelt så høye som for menn på så å si alle alderstrinn. Det er også noe færre menn enn kvinner som velger AFP som 62-åringer, mens AFP-ratene blant 63–66-åringene derimot er noe høyere for menn enn for kvinner. Litt overraskende er andelen som går av i henhold til særaldersgrensen liten, men noe høyere blant menn enn blant kvinner. I utgangspunktet kunne en kanskje forventet av flere i kommunesektoren benyttet seg av muligheten til tidligpensjonering som særaldersgrensene gir, da mange av de kommunalt ansatte har særaldersgrense. En grunn kan imidlertid være kort opptjeningstid.

4.3 Bruk av ulike pensjonsordninger i helseforetakene

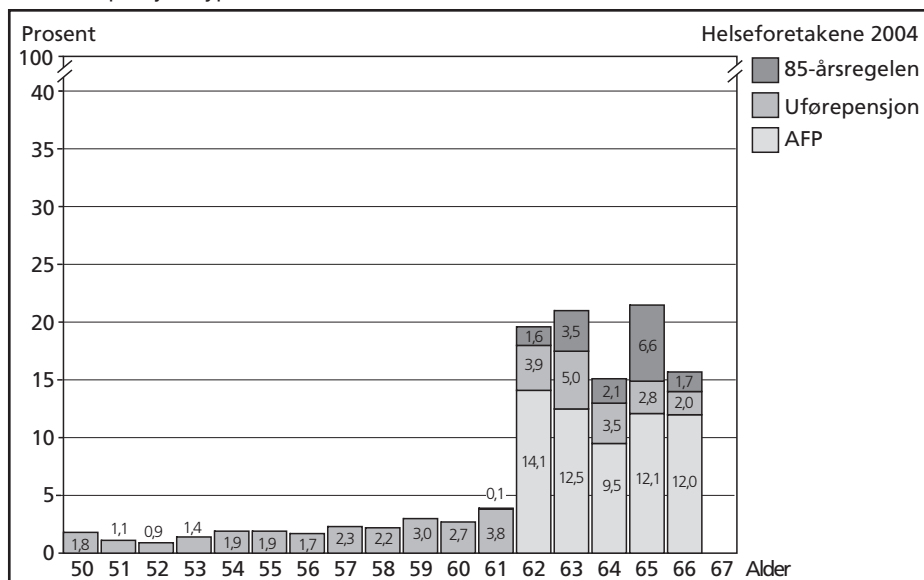
Som vi kan lese ut av figur 4.6, var andelen som uførepensjonerte seg på hvert av alderstrinnene fra 50–67 år innen Helseforetakene i 2004, svært varierende. Vurdert

Tabell 4.2 Andel av de pensjonerte som går av på ulike pensjonsordninger på ulike alderstrinn i helsesektoren forsikret i KLP i 2004

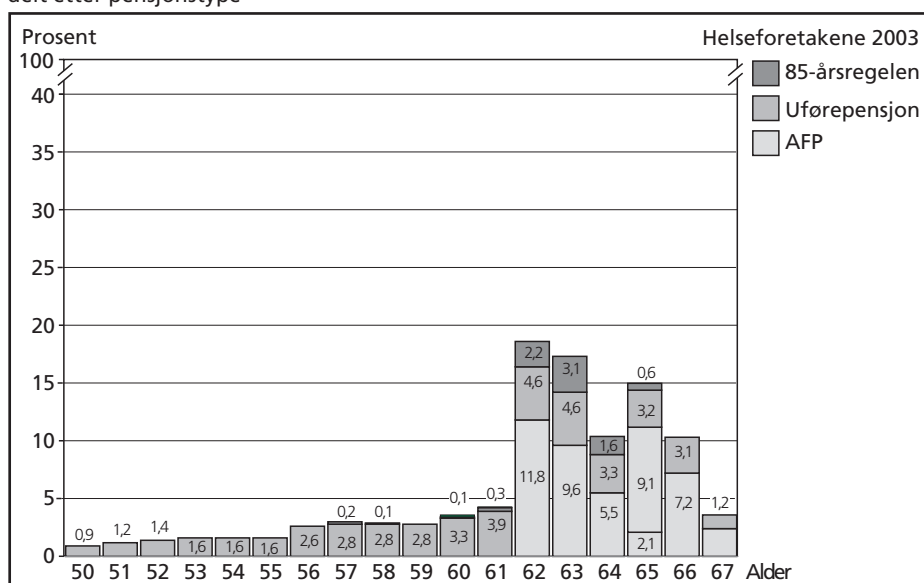
	62 år	63 år	64 år	65 år	66 år
Andel uførepensjon	20	24	23	13	13
Andel AFP	74	60	63	56	76
Andel særaldersgrense/85-årsregel	6	16	14	31	11
Samlet	100	100	100	100	100
Andel pensjonerte av de yrkesaktive	19,6	21,0	15,1	21,5	15,7

Samlet synes uførepensjonsratene likevel å ligge på om lag samme nivå som de vi fant blant kommuneansatte, selv om de ligger litt lavere for dem over 61 år. Særlig gjaldt dette for 64–66-åringene (se figur 4.1). Dette skyldes ikke at andelen som går

Figur 4.6 Andelen mellom 50 og 67 år innen helseforetakene som pensjonerte seg i 2004, fordelt etter pensjonstype.

Figur 4.7 Andelen mellom 50 og 67 år innen helseforetakene som pensjonerte seg i 2003, fordelt etter pensjonstype

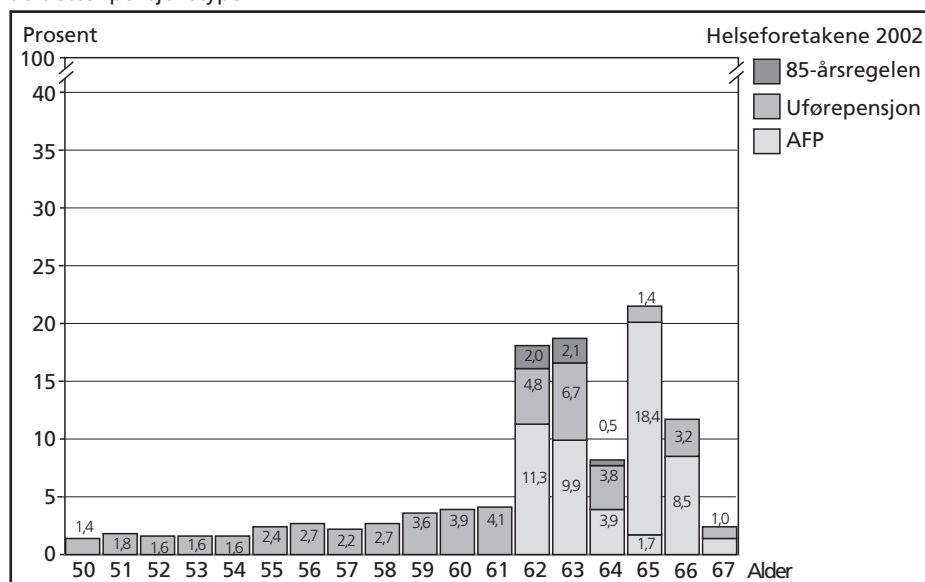
av som følge av særaldersgrenser ligger høyere blant 62–66-åringene i helseforetakene enn i kommunene, med unntak for 63-åringene, men først og fremst fordi andelen som velger AFP-pensjonering, er langt høyere blant ansatte i helseforetakene enn blant kommuneansatte (jf. tabell 4.2 og 4.1).

Sammenligner vi tidligpensjoneringsratene for ansatte i Helseforetakene for årene 2002, 2003 og 2004, har det skjedd en reduksjon i uførepensjoneringen på alle alderstrinn fra 55 til og med 64 år. Samtidig har det vært en viss økning i bruken av AFP, særlig 62-64 åringen, samt blant 66-åringene, men ikke blant 65-åringene. Andelen som hadde valgt AFP-pensjonering var da også særlig høye i 2002 (se figur 4.6–4.8). Uvisst av hvilken grunn.

Forskjeller mellom menn og kvinner

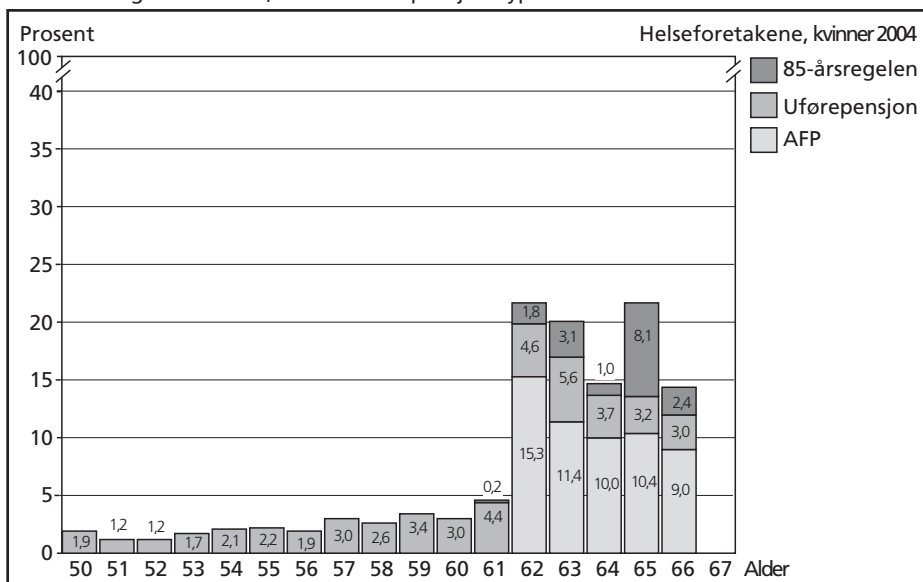
Da vi vet at kvinners og menns tidligpensjoneringsmønster er svært ulikt, blant annet fordi menn og kvinner innehar ulike yrker, har ulike yrkeskarrierer og dermed opptjeningstid, har vi også sammenlignet deres bruk av ulike tidligpensjonsordninger. Som vi kan lese ut av figur 4.9 og 4.10, og som vi dels kunne lese ut av pensjoneringskurvene i kapittel 2, har kvinner en langt høyere tidligpensjonsrate enn menn på nesten alle alderstrinn fra 50 år til 67 år. På enkelte av alderstrinnene er uførepensjonsratene for kvinner opptil to til tre ganger så høye som for menn. Vi ser også at langt flere kvinner går av som 62-åring, mens menn

Figur 4.8 Andelen mellom 50 og 67 år innen helseforetakene som pensjonerte seg i 2002, fordelt etter pensjonstype.

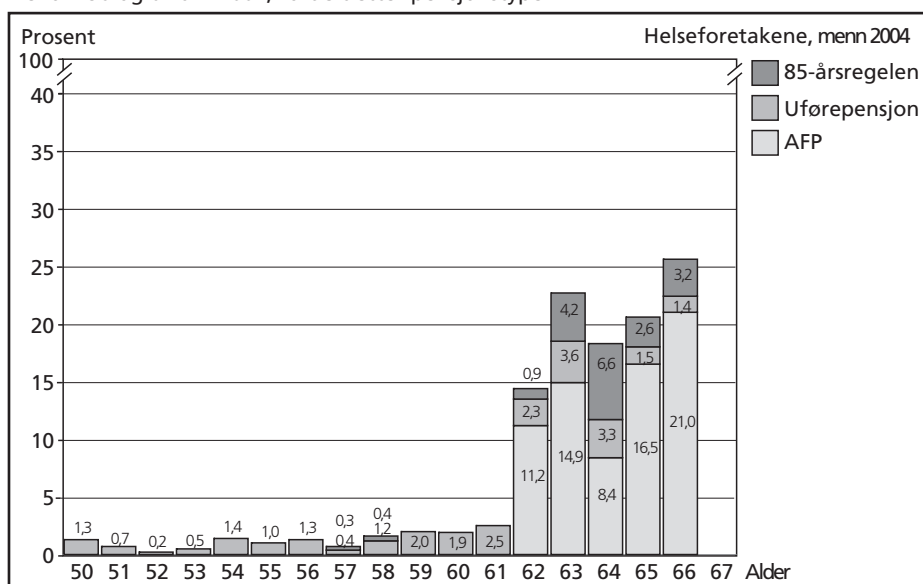

har høyere tidligpensjonsrater det året de fyller 63 år. Dobbelt så mange kvinner som menn velger i tillegg å AFP-pensjonere seg som 62-åring, hele fire prosent-poeng flere tok ut AFP blant kvinner enn blant menn. Menn har derimot langt

Figur 4.9 Andelen kvinner i helseforetakene som pensjonerte seg på de ulike alderstrinnene mellom 50 og 67 år i 2004, fordelt etter pensjonstype

Figur 4.10 Andelen menn i helseforetakene som pensjonerte seg på de ulike alderstrinnene mellom 50 og 67 år i 2004, fordelt etter pensjonstype

høyere AFP-rater som henholdsvis 63-åringer og 65- og 66-åringer. Flere menn enn kvinner synes med andre ord å vente til de kan ta ut tjenstepensjon. Det er også mange som har gått av som følge av særaldersgrenser eller 85-årsregelen. Det gjelder både blant menn og kvinner.

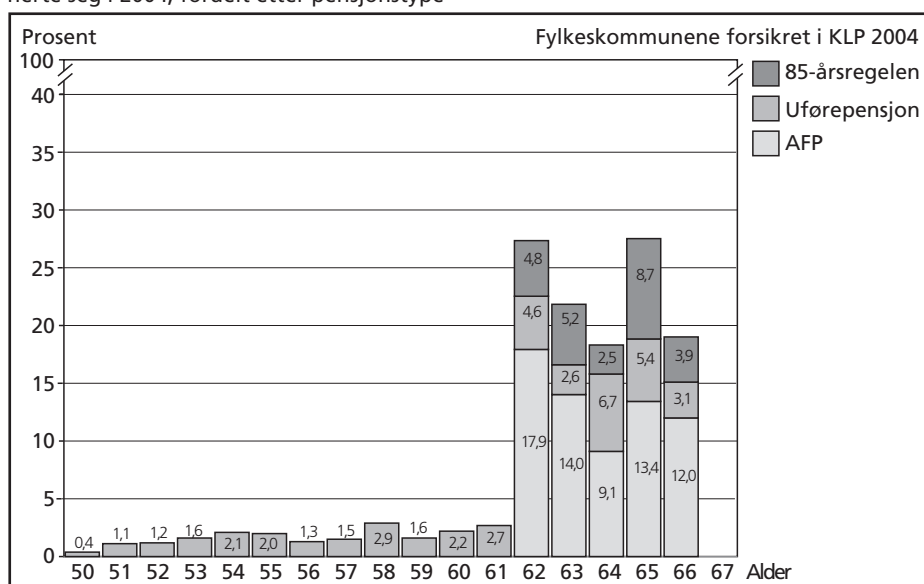
4.4 Bruk av ulike pensjonsordninger i fylkeskommunene

Figurene 4.11–4.13 viser andelen av arbeidstakere 50–67 år i fylkeskommunene som hadde pensjonert seg med ulike pensjonsordninger i henholdsvis 2002, 2003 og 2004. Andelen som uførepensjonerte seg i 2004, varierte fra 0,4 til 2,9 pro-

Tabell 4.3 Andel av de pensjonerte som går av på ulike pensjonsordninger på ulike alderstrinn i fylkeskommuner forsikret i KLP i 2004

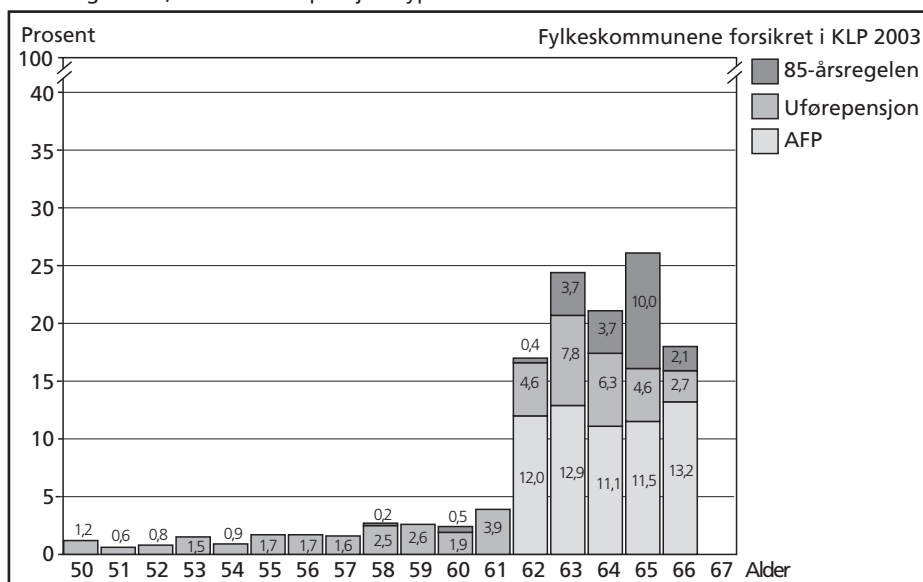
	62 år	63 år	64 år	65 år	66 år
Andel uførepensjon	17	12	37	19	16
Andel AFP	67	64	50	49	63
Andel særaldersgrense/85-årsregel	16	24	13	32	11
Samlet	100	100	100	100	100
Andel pensjonerte av de yrkesaktive	26,9	21,8	18,3	27,5	19

Figur 4.11 Andelen mellom 50 og 67 år innen fylkeskommunene forsikret i KLP, som pensjonerte seg i 2004, fordelt etter pensjonstype

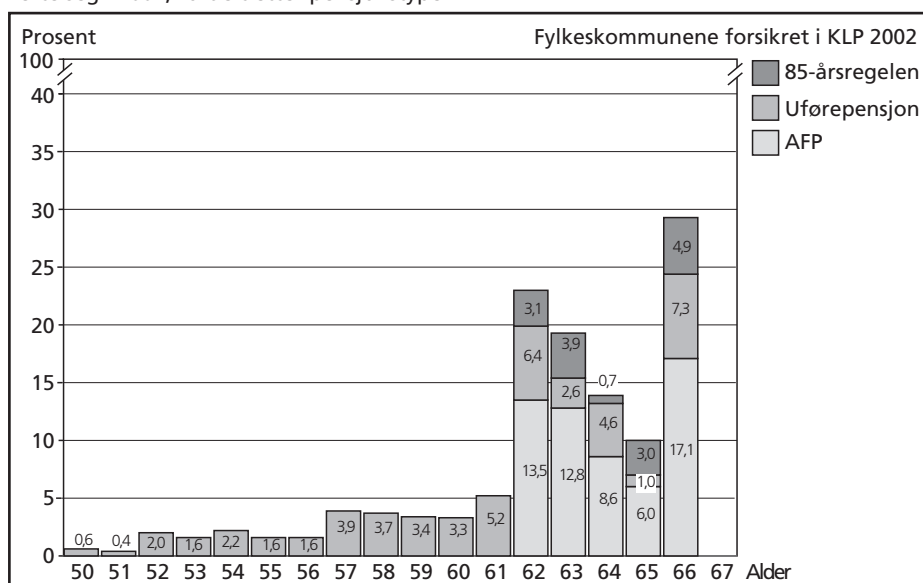

sent av de yrkesaktive på hvert alderstrinn fra 50 til 62 år. Samlet er likevel uførepensjonsratene i dette aldersintervallet lavere i fylkeskommunene enn det vi finner i så vel kommuner forsikret i KLP som i helseforetakene. Den samlede ande-

Figur 4.12 Andelen mellom 50 og 67 år innen fylkeskommunene forsikret i KLP, som pensjonerte seg i 2003, fordelt etter pensjonstype

Figur 4.13 Andelen mellom 50 og 67 år innen fylkeskommunene forsikret i KLP, som pensjonerte seg i 2002, fordelt etter pensjonstype

len som tidligpensjonerer seg fra 62 til 67 år, er derimot høyere, og varierer fra 18,3 til 27,5 prosent. Dette skyldes både en større andel uførepensjonerte, en større andel AFP-pensjonerte og at flere går av som følge av særaldersgrense/85-årsregel i fylkeskommunene enn kommunene og helseforetakene. Interessant er det også å merke seg av nærmere fire av ti 64-åringer går av med uførepensjon, selv om de i utgangspunktet har rett til AFP (se tabell 4.3). Likeledes er det henholdsvis en fjerdedel som går av som følge av særaldersgrenser/85-årsregelen det året de fyller 63 år, og en tredjedel det året de fyller 65 år (se tabell 4.3).

Sammenligner vi tidligpensjoneringsratene for ansatte i fylkeskommunen i årene 2002, 2003 og 2004, har det skjedd en betydelig reduksjon i uførepensjoneringen på alle alderstrinn mellom 56 og 62 år (se figurene 4.11–4.13). Når det gjelder uførepensjoneringen i aldersgruppen 62 år og eldre, varierer denne svært fra år til år. Det synes likevel å ha vært en reduksjon i uførepensjoneringen blant 62-åringene og 66-åringene fra 2002 til henholdsvis 2003/2004, mens andelen som uførepensjoneres det året de fyller henholdsvis 63 år og 65 år, har økt fra 2002 til 2003/2004. Datagrunnlaget for de aller eldste (63–67 år) er imidlertid lite, da det for hvert av årene dreier seg om under ti uførepensjonerte av 100 til 150 mulige (det vil si yrkesaktive), litt varierende avhengig av alderstrinn. Når det gjelder AFP, har det imidlertid vært en klar økning i andelen som velger AFP-pensjonering det året de fyller henholdsvis 62 år, 63 år og 65 år, mens andelen som velger AFP-pensjonering det året de fyller henholdsvis 64 år og 66 år, er redusert fra 2002 til 2004. Vi ser også en nedgang i andelen som går av med særaldersgrense/85-årsregel de fleste årene mellom 62 og 67 år fra 2002 til 2004, med unntak for 66-åringene.

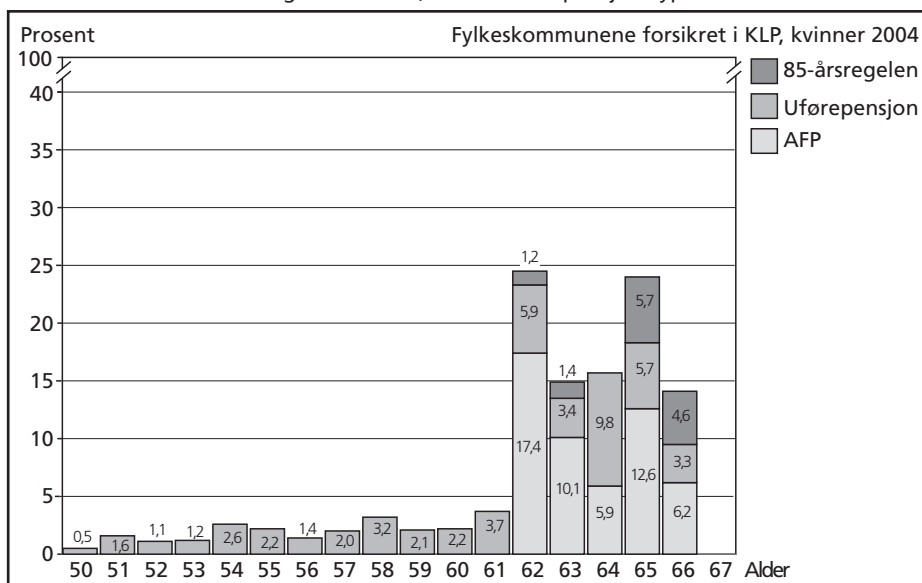
Forskjeller mellom menn og kvinner

Som vi kan lese ut av figur 4.14 og 4.15, og som vi dels kunne lese ut av pensjoneringskurvene for fylkeskommunene gjengitt i kapittel 2 i denne rapporten, har kvinner en langt høyere uførepensjonsrate enn menn på alle alderstrinn fra og med 50 til og med 67 år, og på enkelte av alderstrinnene opptil tre-fire ganger så høye uføreandeler som menn. Dette skyldes trolig at kvinner i større grad enn menn innehar svært arbeidsbelastende yrker.

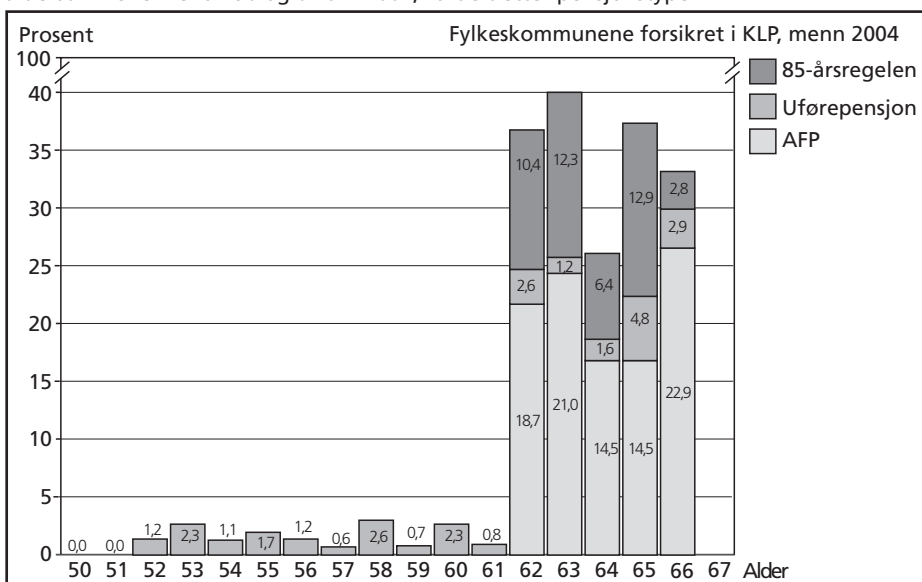
Ser vi på tidligpensjoneringen fra fylte 62 år, er det derimot en langt større andel blant menn enn blant kvinner som tidligpensjoneres. Ved å sammenligne andelen tidligpensjonister av de yrkesaktive på hvert alderstrinn, slik vi gjør i figur 4.14 og 4.15, ser vi at en langt større andel menn enn kvinner velger å bli AFP-pensjonister eller går av med særaldersgrense/85-årsregelen. At andelen som tidligpensjonerer seg blant kvinner, er lavere enn for menn fra 62 år, skyldes nok at mange av kvinnene alt har gått av med uførepensjon før de når AFP-alderen. I tillegg vil det trolig være flere kvinner enn menn som ikke tilfredsstillter de individuelle kravene

til å ta ut AFP, eventuelt til å benytte 85-årsregelen. Den samme forskjellen i tidligpensjoneringsmønster mellom kjønnene som er beskrevet her, fant vi også i 1997. Med andre ord er uførepensjon, som tidligere nevnt, den viktigste tidlig-

Figur 4.14 Andelen kvinner i fylkeskommunene forsikret i KLP, som pensjonerte seg på de ulike alderstrinnene mellom 50 og 67 år i 2004, fordelt etter pensjonstype

Figur 4.15 Andelen menn i fylkeskommunene forsikret i KLP, som pensjonerte seg på de ulike alderstrinnene mellom 50 og 67 år i 2004, fordelt etter pensjonstype

pensjonsordningen for kvinner, mens AFP er den viktigste tidligpensjonsordningen for menn, hvilket samtidig innebærer at kvinners tidligpensjonering er mer helserelatert enn menns.

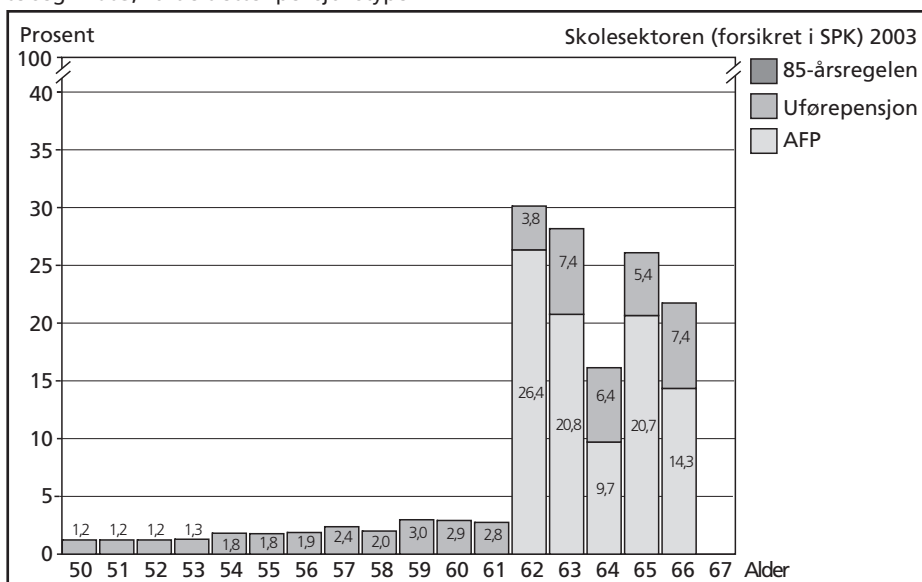
4.5 Bruk av ulike pensjonsordninger i skolesektoren

Det mest slående når vi sammenligner skolesektoren med de øvrige områdene vi har tall for, er de høye tidligpensjonsratene fra fylte 62 år. Blant skoleansatte er det drøyt 30 prosent som tidligpensjonerte seg helt eller delvis som 62-åring og drøyt 28 prosent som 63-åring i 2003 (jf. tabell 4.4), mens sammenlignbare tall for de øvrige områdene i 2004 var rundt 20 prosent for kommunene og helsefore-

Tabell 4.4 Andel av de pensjonerte som går av på ulike pensjonsordninger på ulike alderstrinn i kommuner forsikret i KLP i 2004

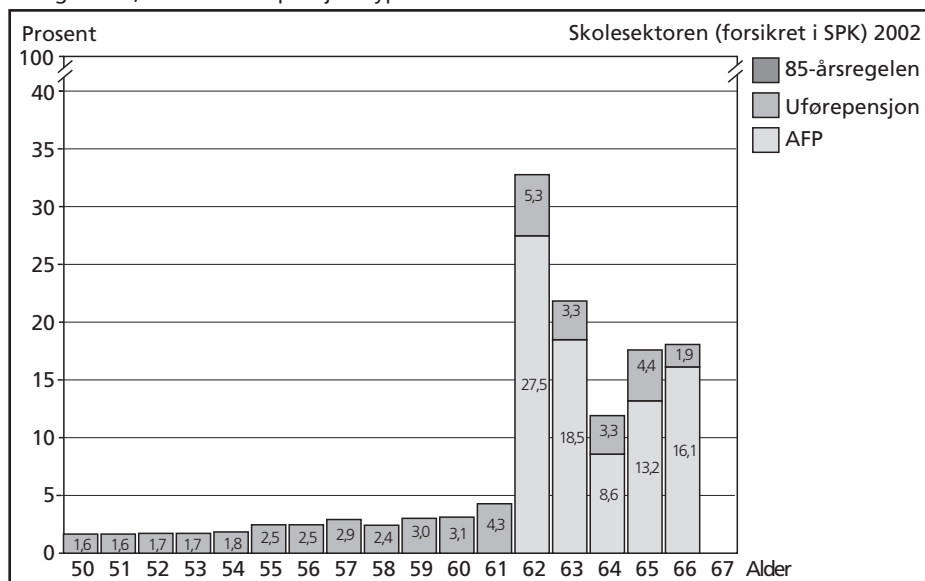
	62 år	63 år	64 år	65 år	66 år
Andel uførepensjon	12	26	39	20	35
Andel AFP	88	74	61	80	65
Samlet	100	100	100	100	100
Andel pensjonerte av de yrkesaktive	30,4	28,2	16,5	26,8	23,2

Figur 4.16 Andelen mellom 50 og 67 år innen skolesektoren (forsikret i SPK), som pensjonerte seg i 2003, fordelt etter pensjonstype

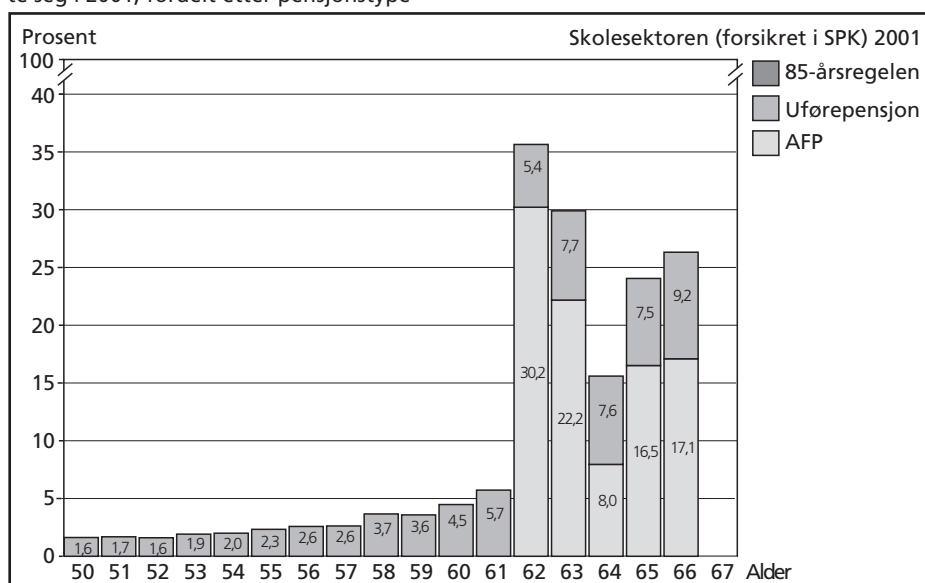

takene og nærmere 27 prosent for fylkeskommunene for 62-åringene og nærmere 22 prosent for 63-åringene samme år (jf. tabell 4.1–4.3). Hovedandelen av dem som tidligpensjonerer seg på disse alderstrinnene i skolen, velger AFP, men uføre-

Figur 4.17 Andelen mellom 50 og 67 år innen skolesektoren (forsikret i SPK), som pensjonerte seg i 2002, fordelt etter pensjonstype

Figur 4.18 Andelen mellom 50 og 67 år innen skolesektoren (forsikret i SPK), som pensjonerte seg i 2001, fordelt etter pensjonstype

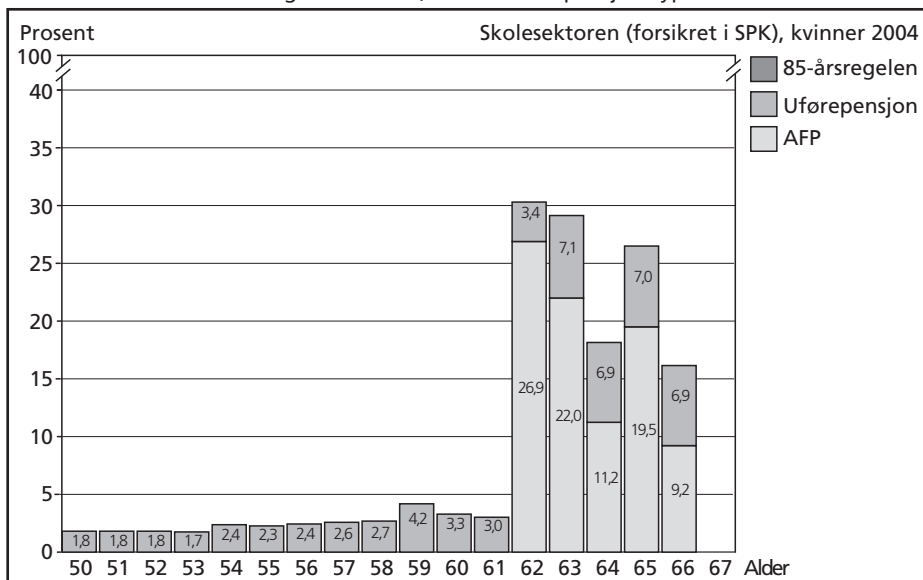
andelen er også høy, og varierer fra 3,8 prosent av de yrkesaktive 62-åringene til 8,1 prosent av de yrkesaktive 66-åringene. Ingen går naturlig nok av som følge av særaldersgrenser eller 85-årsregel, da så å si ingen innehar yrker med lavere aldersgrense i skolesektoren. Ser vi på uføreandelen blant de yngste eldre, 50–62 år, er de om lag på samme nivå som dem vi finner i de øvrige sektorene, og varierer fra 1,2 prosent av 50-åringene til 2,8 prosent av 61-åringene (jf. figur 4.16).

Sammenligner vi tidligpensjoneringsratene for årene 2001, 2002 og 2003, har det skjedd en reduksjon i uførepensjoneringen på alle alderstrinn opptil 63 år, og da særlig blant dem mellom 58 og 63 år, mens andelen som velger uførepensjon fra fylte 63 år til og med 66 år, har økt. I samme periode har det vært en reduksjon i andelen som har tatt ut hel eller del-AFP som henholdsvis 62-åring og 66-åring, samtidig som andelen som AFP-pensjoneres blant 64-åringene og 65-åringene, har økt (se figurene 4.16–4.18). Samlet har andelen som går av med pensjon som 62-åring, blitt redusert med drøyt fem prosentpoeng fra 2001 til 2003, mens andelen som tidligpensjoneres som 63-, 64-, 65- og 66-åring, har økt noe fra 2001/2002. Dette er overraskende gitt at mange har forventet at 62 år etter hvert vil bli oppfattet som den nye pensjonsalderen (framfor 67 år), og at andelen som velger AFP-pensjonering som 62-åring, derfor heller ville øke enn reduseres. På den annen side, følger vi her ikke den samme kohorten over tid, slik at høyt uttak blant 62-åringene ett år naturlig vil kunne følges av lav avgang blant 63-åringene (som jo vil være samme kohort) neste år.

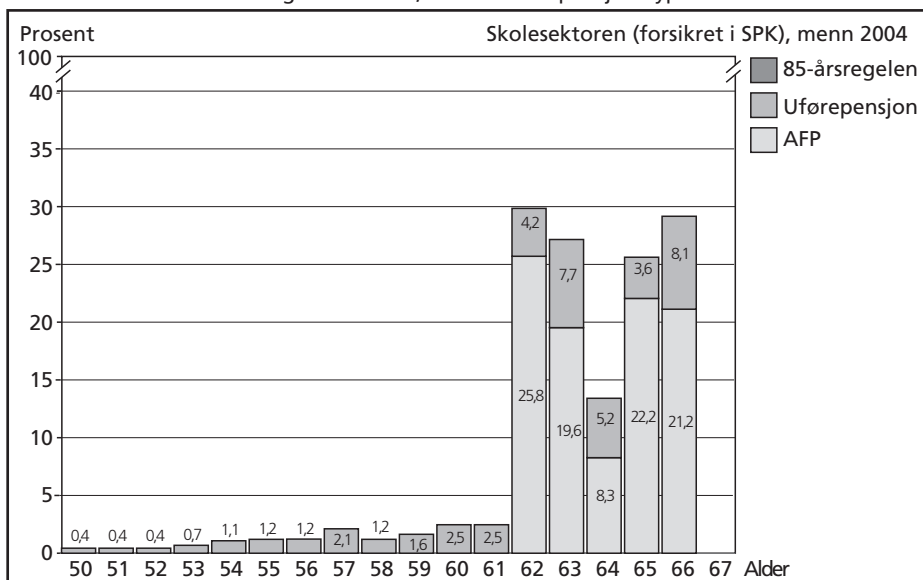
Forskjeller mellom menn og kvinner

Selv i skolesektoren, hvor menn og kvinner har tilnærmet de samme yrkene er det stor forskjell i tidligpensjoneringsatferd mellom kjønnene. Som vi kan lese ut av figur 4.19 og 4.20, og som vi dels kunne lese ut av pensjoneringskurvene for menn og kvinner samlet i hele sektoren, gjengitt kapittel 2, har kvinnene i skolen også en langt høyere uførepensjonsrate enn menn på alle alderstrinn fra 50 til 62 år. På mange av alderstrinnene var uførepensjonsratene for kvinner over tre ganger så høye som for menn. Det gjaldt særlig for de yngste eldre; 50–53 år. Vi ser også at kvinner i skolen i noe større grad enn menn velger å AFP-pensjonere seg før fylte 65 år, mens menn har høyere AFP-rater som henholdsvis 65- og 66-åring, det vil si i det aldersintervallet hvor de har rett til å ta ut full tjenstepensjon. Denne forskjellen kan ha sammenheng med at kvinner i mindre grad har full opptjening som 65-åring, og dermed ikke vil få så mye høyere pensjon ved å vente med pensjoneringen.

Figur 4.19 Andelen kvinner i skoleverket (forsikret i SPK), som pensjonerte seg på de ulike alderstrinnene mellom 50 og 67 år i 2004, fordelt etter pensjonstype

Figur 4.20 Andelen menn i skoleverket (forsikret i SPK), som pensjonerte seg på de ulike alderstrinnene mellom 50 og 67 år i 2004, fordelt etter pensjonstype

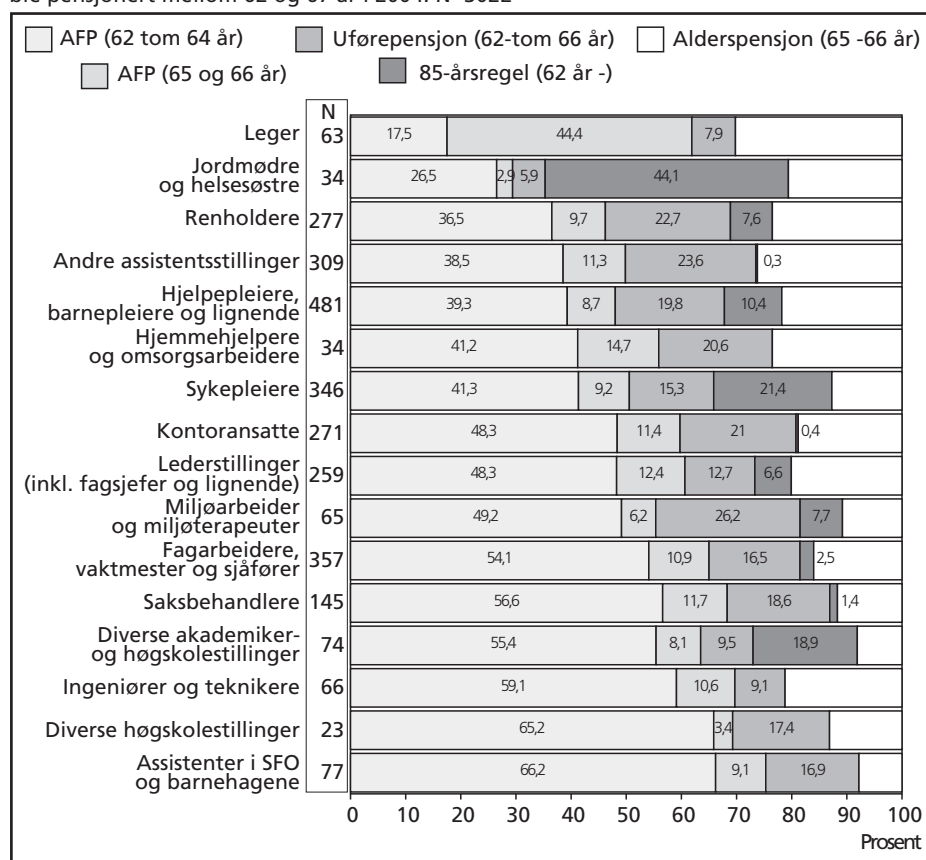

4.6 Variasjon i bruk av tidligpensjonsordninger mellom ulike yrkesgrupper

I dette avsnittet har vi sett nærmere på variasjonen i bruk av ulike tidligpensjonsordninger mellom ulike yrkesgrupper. Vi har konsentrert oss om aldersintervallet 62–67 år, hvor de fleste i prinsippet har to eller flere ordninger tilgjengelig. Alle har for eksempel tilgang til AFP, uførepensjon og tjenestepensjon fra 65 år, og en betydelig andel har særaldersgrenser som kan kombineres med 85-årsregelen.

Figur 4.21 viser fordelingen i bruk av ulike pensjonsordninger i dette aldersintervallet innen ulike yrkesgrupper. Som vi kan lese av figuren, benyttet den største andelen av dem som pensjonerte seg i 2004 AFP (62–64 år), varierende fra 75 prosent blant barnehageassistenter og assistenter SFO, 68 prosent blant saksbehandlere til knappe 30 prosent blant jordmødrene og helsesøstrene.

Figur 4.21 Andelen i yrkesgrupper som gikk av med ulike pensjonsordninger blant dem som ble pensjonert mellom 62 og 67 år i 2004. N=3022

Andelen som ble uførepensjonert i 2004, varierte også betydelig mellom yrkesgruppene. Mens drøyt en fjerdedel av miljøarbeiderne og miljøterapeutene og mellom en femtedel og en fjerdedel av de pensjonerte renholderne, hjemmehjelperne, omsorgsarbeiderne og assistentene (ikke SFO og barnehagene) ble uførepensjonert etter fylte 62 år, gjaldt det kun seks prosent av jordmødrene og helsesøstrene, åtte prosent av legene og litt over ni prosent av ingeniørene/teknikerne.

En god del av yrkene innen kommunal sektor har særaldersgrense. Det gjelder for eksempel sykepleiere, hjelpepleiere, hjemmehjelpere og renholdere, som alle har en aldersgrense på 65 år. De har dermed mulighet til å gå av med tjenstepensjon fra fylte 62 år om summen av alder og tjenestetid er 85 år eller mer (85-årsregelen). Dette vil da også for mange gi høyere uttelling enn AFP i aldersintervallet fra 62 år til og med 64 år, da AFP kun gir rett til pensjon tilsvarende folketrygdpensjonene fra 67 år + et AFP-tillegg, mens 85-årsregel gir rett til tjenstepensjon (dvs. 66 % av sluttlønnen + $\frac{1}{4}$ G for enslige). Vi ser da også at hele 44 prosent av jordmødrene og helsesøstrene, drøye 20 prosent av sykepleierne og 19 prosent av ansatte i andre akademiker- og høyskolestillinger benytter seg av denne retten. Tidligere studier viser at variasjonen i bruk av særaldersgrense mellom for eksempel sykepleiere og hjelpepleiere i stor grad kan tilskrives ulik opptjening (Midtsundstad 2004, Veland, Midtsundstad og Hippe 2005). Det vil si at færre blant hjelpepleierne enn blant sykepleierne har jobbet tilstrekkelig mange år til at de kan benytte seg av 85-årsregelen. Det samme må antas å være tilfelle for renholderne.

Samlet synes også uførepensjonsandelen å være høyere blant kommuneansatte over 61 år enn det vi for eksempel finner blant ansatte som var tilsluttet LO og NHOs AFP-ordning i privat sektor i 2000, hvor nesten ingen gikk av med uførepensjon når de hadde rett til AFP i dette aldersintervallet (62 år +) (Midtsundstad 2002b). Den samme tendensen som i kommunesektoren og helseforetakene finner vi i staten. Substitusjonseffekten mellom AFP og uførepensjon synes slik sett å være noe mindre i offentlig sektor enn i privat sektor.

4.7 Bruk av delpensjon

En del av de eldre arbeidstakerne har ikke rett til full uførepensjon, men får kun delvis uførepensjon. I folketrygden fordres det 50 prosent uførhet for at en skal motta uførepensjon. Kravene i den offentlige tjenstepensjonsordningen er derimot lavere, og en kan motta uførepensjon selv ved lavere uføregrad enn 50 prosent.

Tall fra KLP for 2002, 2003 og 2004 viser at andelen av uførepensjonistene som blir delvis uføre, utgjorde 27 prosent av de nye uførepensjonistene fra fylkekommunene i 2004, 38,5 prosent av de nye uførepensjonistene fra kommunene og hele

40,1 prosent av uførepensjonerte ansatt i helseforetakene samme år og nærmere 62 prosent blant nye uførepensjonister innen skolesektoren i 2003 (jf. tabell 4.5–4.7).

Det har vært minimale endringer i andelen delpensjonister innen de fire sektorene fra 2001 til 2003 for skolen, og fra 2002 til 2004 for de øvrige områdene. Det har likevel vært en nedgang i andelen delpensjonister i kommunene på drøye 2 prosentpoeng og i fylkeskommunene på 5,5 prosentpoeng. I helseforetakene, hvor andelen delpensjonister er svært høy, var andelen tilnærmet den samme i 2002 som i 2004. Det samme gjelder for skolesektoren.

Alle ansatte med rett til AFP har fra 1. oktober 1997 også hatt mulighet til å ta ut delvis AFP, forutsatt at de i utgangspunktet jobbet minst 60 prosent stilling.

Tabell 4.5. Andel som hel- og delpensjoneres innen skolesektoren i 2001, 2002 og 2003

	Uførepensjon		AFP	
	Helpensjon	Delpensjon	Helpensjon	Delpensjon
2001	38,1	61,9	64,6	35,4
2002	40,8	59,2	-	-
2003	38,4	61,6	-	-

Tabell 4.6 Andel som hel- og delpensjoneres innen helseforetakene i 2002, 2003 og 2004

	Uførepensjon		AFP	
	Helpensjon	Delpensjon	Helpensjon	Delpensjon
2002	59,8	40,2	78,0	22,0
2003	60,6	39,4	73,9	26,1
2004	59,9	40,1	77,7	22,3

Tabell 4.7 Andel som hel- og delpensjoneres innen kommuner forsikret i KLP i 2002, 2003 og 2004

	Uførepensjon		AFP	
	Helpensjon	Delpensjon	Helpensjon	Delpensjon
2002	63,7	36,3	77,9	22,1
2003	65,2	34,8	80,1	19,9
2004	61,5	38,5	80,5	19,5

Tabell 4.8. Andel som hel- og delpensjoneres innen fylkeskommuner forsikret i KLP i 2002, 2003 og 2004

	Uførepensjon		AFP	
	Helpensjon	Delpensjon	Helpensjon	Delpensjon
2002	68,5	31,5	76,2	23,8
2003	68,2	31,8	77,3	22,7
2004	63,0	27,0	73,8	26,2

AFP-ordningen ble revidert i august 2000, da det viste seg at delpensjonsordningen ga en del arbeidstakere høyere inntekt ved valg av del-AFP enn om de jobbet full tid. Dette skyldtes at AFP-pensjonistene hadde mulighet til å motta en inntekt på inntil 1 G⁹ før pensjonen ble avkortet. Dette fribeløpet ble fjernet og en fikk isteden et såkalt toleransebeløp på 5000 kroner fra august 2000. Dette er senere blitt hevet til 15 000 kroner.

Tall fra SPK fra 1999 og 2000 viser at del-AFP er veldig utbredt i statlig sektor og da særlig innen skoleverket, hvor hele 40 prosent av dem som gikk av med AFP i 1999, valgte en slik løsning. Andelen var høy både innen videregående skole og i grunnskolen, hvor henholdsvis 55 prosent og 50 prosent valgte en gradvis nedtrapping med AFP i 1999 (Midtsundstad 2001 s. 47–49). I privat sektor derimot er det svært få som velger del-AFP, bare ti prosent av alle AFP-pensjonistene i 2000 (Midtsundstad 2002b).

Flertallet blant de skoleansatte i 1999 hadde valgt å kombinere 40 prosent delpensjon med 60 prosent arbeid. Blant de statsansatte har det ellers vært vanlig å ta ut delpensjonen i form av et redusert antall arbeidsdager per uke, selv om det også nå er mulig å velge andre kombinasjoner – som for eksempel redusert arbeidstid per dag eller lengre perioder av fri kombinert med lengre perioder i full jobb, for eksempel sju måneder i jobb og fire måneder fri osv. (se Midtsundstad 2005a).

Ser vi på de nyere tallene, er andel som velger del-AFP i skolesektoren fremdeles høy, til tross for innstramningene i ordningen i 2000. Vi har likevel bare hatt mulighet til å skille ut andel del-AFP-ere i 2001. Dette året var det 35,4 prosent som kombinerte delvis AFP med fortsatt arbeid, til tross for at ordningen var langt mindre økonomisk gunstig. Andelen som har valgt del-AFP, er også relativt høy i kommunene, fylkeskommunene og helseforetakene, hvor henholdsvis 19,5 prosent, 26,2 prosent og 22,3 prosent valgte en slik kombinert løsning i 2004.

Ulik bruk av delpensjon mellom menn og kvinner etter alder

Vi har også sett nærmere på variasjonen i bruk av del-AFP mellom menn og kvinner etter alder innenfor de fire områdene. Som tabellene 4.9–4–12 viser varierer bruk av delpensjon mer etter alder enn etter kjønn. Generelt er det slik at delpensjon brukes mest av 62-, 63- og 64-åringene, mens andelen er lav blant 66-åringene, selv om det er visse variasjoner mellom kjønnene og de ulike årene vi ser på. Innenfor skolesektoren er det for eksempel tydelig at delpensjon i første rekke velges av 62-åringene, mens denne tendensen ikke gjenfinnes innen de andre områdene. I kommunene er andelen del-AFP-ere blant nye AFP-pensjonister i 2004 for eksempel høyest blant 63-årige kvinner og 64-årige menn, mens det i helseforetakene er menn

⁹ G = grunnbeløpet i folketrygden.

på 63 år og kvinner på 64 år som i størst grad velger en delpensjonsløsning. I fylkeskommunene var tallgrunnlaget for lavt til å fordele etter kjønn og alder.

Det er likevel vanskelig å lese noen bestemt trend i utviklingen av bruk av del-AFP fra 2002 til 2004. Andelen som velger delpensjon, holder seg på om lag samme nivå innenfor de ulike områdene i tidsperioden. Det samme gjelder fordelingen

Tabell 4.9 Andel som valgte henholdsvis full AFP og del-AFP i skolesektoren i 2001, etter kjønn

	Menn			Kvinner		
	Full AFP	Del-AFP	Samlet	Full AFP	Del-AFP	Samlet
62 år	57	43	100	62	38	100
63 år	66	34	100	56	44	100
64 år	82	18	100	64	36	100
65 år	87	13	100	90	10	100
66 år	100	0	100	93	7	100
Totalt	62	38	100	64	36	100

Tabell 4.10 Andel som valgte henholdsvis full AFP og del-AFP i 2002, 2003 og 2004 i kommuner forsikret i KLP, etter kjønn

	Menn			Kvinner		
	Full AFP	Del-AFP	Samlet	Full AFP	Del-AFP	Samlet
2002						
62 år	80	20	100	82	18	100
63 år	70	30	100	70	30	100
64 år	50	50	100	81	19	100
65 år	90	10	100	89	11	100
66 år	82	18	100	89	11	100
Totalt	76	24	100	80	20	100
2003						
62 år	87	13	100	85	15	100
63 år	72	28	100	72	28	100
64 år	62	38	100	88	12	100
65 år	88	12	100	80	20	100
66 år	77	23	100	87	13	100
Totalt	79	21	100	82	18	100
2004						
62 år	77	23	100	85	15	100
63 år	72	28	100	80	20	100
64 år	58	42	100	81	19	100
65 år	89	11	100	83	17	100
66 år	81	19	100	92	8	100
Totalt	75	25	100	84	16	100

etter alder. Unntaket er kvinnene i kommunene og begge kjønn i helseforetakene, hvor vi ser en klar nedgang i bruken av del-AFP fra 2002 til 2004. Nedgangen har vært særlig stor blant kvinner i kommunesektoren, noe som førte til en langt større forskjell mellom kjønnene i bruk av del-AFP der i 2004, sammenlignet med 2002. Mens bare 15 prosent av kvinnene, som ble AFP-pensjonister i 2004, hadde valgt del-AFP, gjaldt det 25 prosent av mennene. I helseforetakene var andelen som benyttet del-AFP blant henholdsvis menn og kvinner i 2004 den samme.

Tabell 4.11 Andel som valgte henholdsvis full AFP og del-AFP i 2002, 2003 og 2004 i fylkeskommuner forsikret i KLP, etter kjønn

	Menn			Kvinner		
	Full AFP	Del-AFP	Samlet	Full AFP	Del-AFP	Samlet
2002	75	25	100	80	20	100
2003	75	25	100	92	18	100
2004	74	26	100	78	22	100

Tabell 4.12 Andel som valgte henholdsvis full AFP og del-AFP i 2002, 2003 og 2004 i helseforetakene (forsikret i KLP), etter kjønn

	Menn			Kvinner		
	Full AFP	Del-AFP	Samlet	Full AFP	Del-AFP	Samlet
2002						
62 år	79	21	100	82	18	100
63 år	68	32	100	74	26	100
64 år	89	11	100	73	27	100
65 år	67	33	100	60	40	100
66 år	100	0	100	67	33	100
Totalt	75	25	100	72	28	100
2003						
62 år	82	18	100	81	19	100
63 år	58	42	100	69	31	100
64 år	60	40	100	74	26	100
65 år	86	14	100	96	4	100
66 år	100	0	100	90	10	100
Totalt	78	22	100	80	20	100
2004						
62 år	80	20	100	77	23	100
63 år	74	26	100	78	22	100
64 år	78	22	100	73	27	100
65 år	75	25	100	94	6	100
66 år	91	9	100	88	12	100
Totalt	80	20	100	80	20	100

Andel delpensjonister innen ulike yrkesgrupper

Vi har også sett nærmere på andel som henholdsvis mottar delvis uførepensjon og andelen som har valgt del-AFP blant nye tidligpensjonister innen ulike yrkesgrupper i 2004. Vi har bare tatt med de yrkesgruppene hvor det henholdsvis samlet er flere enn 20 AFP-pensjonister og flere enn 20 uførepensjonister det aktuelle året.

Som tabell 4.13 viser, varierer andelen som har valgt del-AFP betydelig mellom yrkesgruppene. Også her er det innen yrkesgrupper med høyere utdanningsnivå, som blant saksbehandlere, ingeniører og teknikere og ledere på ulikt nivå den største andelen velger en gradvis nedtrapping, mens andelen er lav blant ufaglærte og personer i yrker som krever videregående skole eller mindre, som for eksempel blant renholdere, miljøarbeidere og assistenter av ulikt slag. Her har færre enn én av ti valgt delpensjon. Unntaket er kontoransatte, fagarbeidere og sjåfører, hvor andelen delpensjonister også er relativ høy, henholdsvis 33 prosent og 21 prosent. Sistnevnte er overraskende sett i forhold til den lave utbredelsen av del-AFP i privat sektor i 2000, og da særlig blant arbeidstakere i tradisjonelle arbeideryrker (håndverkere, fagarbeidere, operatører og sjåfører) – (se Midtsundstad 2002). I en mellomstilling finner vi yrkesgrupper innen helse- og omsorgssektoren, som sykepleiere, hjelpepleiere, barnepleiere, hjemmehjelpere og omsorgsarbeidere, hvor henholdsvis 14,7 prosent, 15,3 prosent og 14,4 prosent valgte en del-AFP i 2004. En del av disse vil trolig heller ikke ha rett til en delpensjonsløsning, da de i utgangspunktet har mindre enn 60 prosent stilling.

Tabell 4.13 Andel som hel- og delpensjoneres innen ulike yrkesgrupper innen KLP-området i 2004

	Uførepensjon		AFP 62–64 år	
	Helpensjon	Delpensjon	Helpensjon	Delpensjon
Sykepleiere	51,7	48,3	85,3	14,7
Hjelpepleiere, barnepleiere o.l.	64,8	35,2	84,7	15,3
Hjemmehjelpere, omsorgsarbeidere o.l.	60,0	40,0	85,7	14,3
Renholdere	76,2	23,8	91,1	8,9
Miljøarbeidere, miljøterapeuter o.l.	59,5	40,5	90,6	9,4
Assistenten i barnehager og SFO	47,9	52,1	94,1	5,9
Andre assistenter og	69,4	30,6	90,8	9,2
Ingeniører og teknikere	57,1	42,9	66,7	23,3
Fagarbeidere og sjåfører	66,5	33,5	78,6	21,4
Saksbehandlere	49,0	51,0	61,0	39,0
Kontoransatte	53,6	46,4	67,2	32,8
Ledere	66,4	33,6	72,2	27,8
Diverse høyskoleyrker	47,2	52,8	80,5	19,5
Samlet for alle yrkesgrupper	61,1	38,9	79,1	20,9

Det delpensjoneringsmønsteret vi finner, kan tyde på at valg av delpensjon like mye skyldes sektor/etatsbestemte kjennetegn som ulikt utdanningsnivå, da andelen delpensjonister er høy blant alle typer administrativt ansatte, uavhengig av utdanningsnivå, og blant både ingeniører og arbeidere innen teknisk sektor, mens den er middels til lav innen de fleste yrker i helse- og omsorgssektoren. Det kan bety at det heller er etatsavhengige faktorer som bidrar til variasjonen, enn ulike prioriteringer hos arbeidstakere med ulikt utdanningsnivå. Det kan være at type arbeid innen en virksomhet eller arbeidets organisering gjør det vanskelig å ha mange deltidsansatte, eller det kan ha sammenheng med delpensjoneringskultur eller aksepten hos så vel arbeidsgivere som arbeidstakere for å velge delpensjonsløsninger. En annen mulig forklaring kan være utbredt deltid, gjør at mange, innen for eksempel helse- og omsorgssektoren, rett og slett ikke vil ha rett til å ta ut del-AFP.

Kapittel 5 Forskjeller i uttaksrater mellom KLP og de private livselskapene

Det har siden midten av 90-tallet vært mulig for kommunene selv å velge hvilke selskap som skal forvalte kommunens pensjonsmidler.¹⁰ Forutsetningen er at disse følger Hovedtariffavtalens (HTA) bestemmelser om tjenstepensjon, og da særlig kravet om at ordningene skal gi kjønns- og aldersnøytralitet (jf. arbeidsrettsdommen av 1999, etterfølgende endringer i forsikringsvirksomhetsloven mv.).¹¹ I 2004 var det nærmere 70 kommuner som hadde valgt andre leverandører enn KLP. I tillegg har rundt 20 kommuner egne pensjonskasser. Fra KS og organisasjonenes side har det vært spørsmål om «utflytterne» fra KLP har lavere pensjoneringsrater enn andre kommuner, og i alle fall på kort sikt, dermed vinner økonomisk på flyttingen.

I dette kapitlet sammenligner vi derfor tidligpensjoneringsrater og tidligpensjoneringskurver for alle ansatte fra 62–67 år fordelt etter kjønn i kommuner forsikret i KLP med kommuner forsikret i private livselskap. Beregningene og analysene er gjort med utgangspunkt i data fra Vital og Storebrand og KLP for 2002.

5.1 Store forskjeller mellom Vital og Storebrand/KLP

Som vi kan lese av figur 5.1, er det store forskjeller i pensjoneringsmønster for 62–67-åringene blant kommuneansatte forsikret i henholdsvis KLP, Vital og Storebrand. Særlig er forskjellen markerte mellom kommuner forsikret i Vital og kommuner forsikret i henholdsvis KLP og Storebrand. Det gjelder i første rekke andel som velger å gå av som 62-åringer, og andelen som pensjoneres som 65-åringer. Samlet sett er pensjoneringsratene høyest i Storebrand og lavest i Vital. Om dette skyldes at Vital i større grad enn Storebrand har klart å «kapre» de mest lønnsomme kundene, eller om «lønnsomme» kommuner i større grad har søkt seg dit enn til Storebrand, gir ikke datagrunnlaget noen forutsetning for å uttale seg om. Vi må også gjøre oppmerksom på at datagrunnlaget for Vital og Storebrand er begrenset, sett i forhold

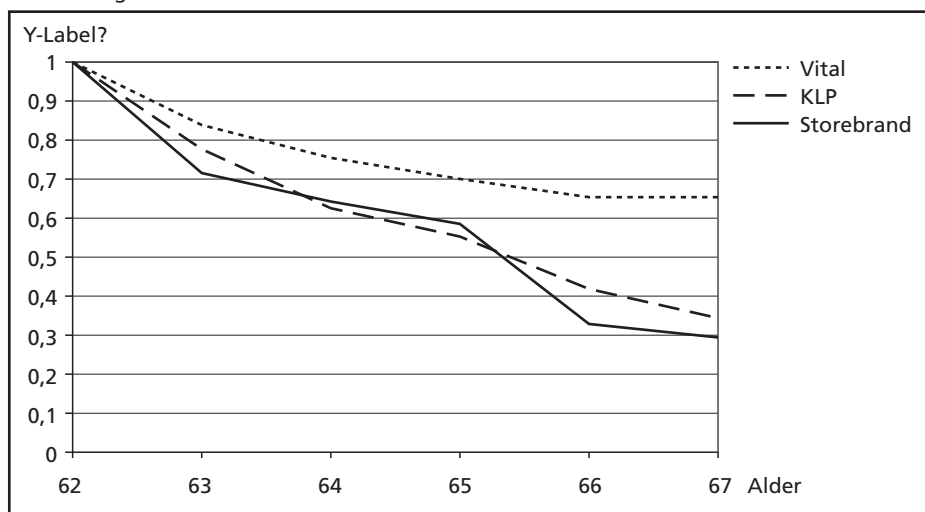
¹⁰ Arbeidstakerorganisasjonene har drøftingsrett i henhold til HTA, men arbeidsgiver avgjør.

¹¹ Jf. omtale i bl.a. Rapport fra Econ, Fafo og Pensjon & Finans AS 2004.

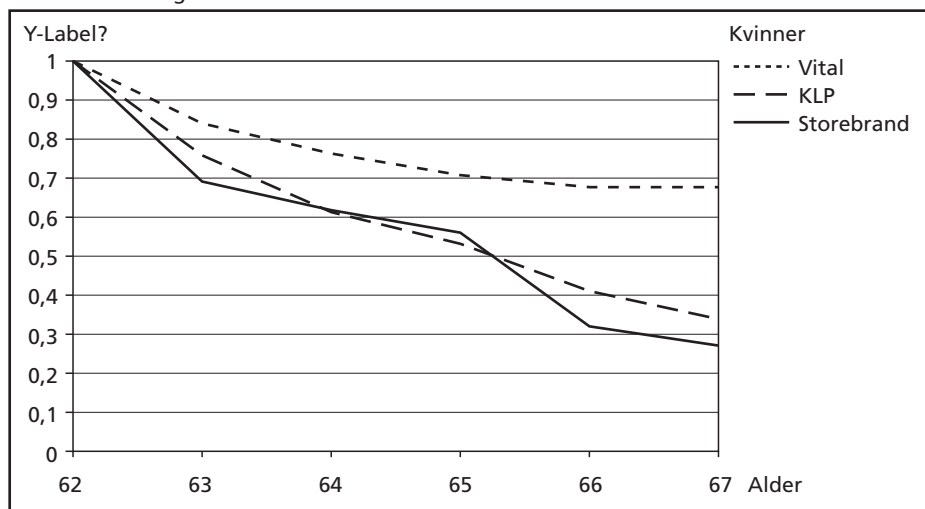
til KLP. En kan dermed forvente en større variasjon fra år til år i de private livselskapenes pensjoneringskurver enn i KLPs.

Da det er store forskjeller i pensjoneringsmønster mellom menn og kvinner, har vi, for å utelukke at årsakene til variasjon mellom henholdsvis Vital og Store-

Figur 5.1 Pensjoneringskurver for 2002 for et kull 50-åringer ansatt i kommuner forsikret i henholdsvis Storebrand, Vital og KLP. Tallene er basert på faktiske pensjoneringsrater blant 62–67-åringene samme år

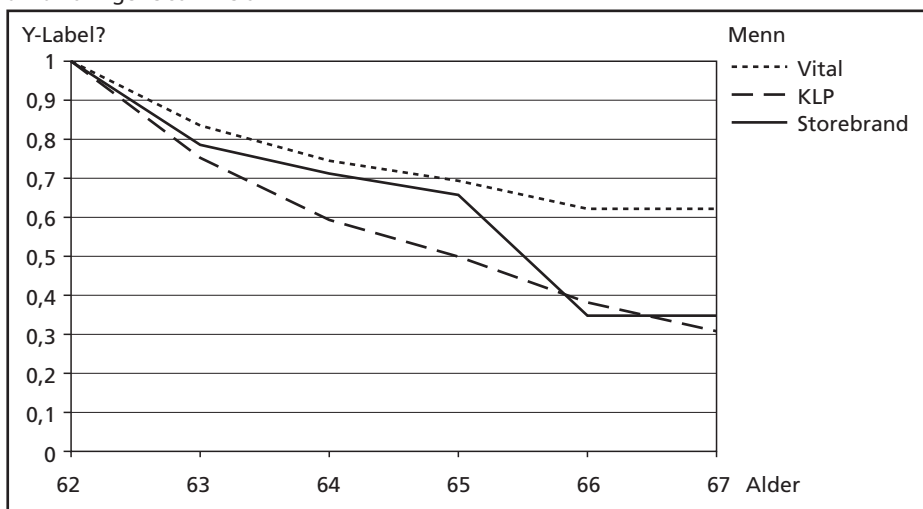
Figur 5.2 Pensjoneringskurver for 2002 for et kull 50-årige kvinner ansatt i kommuner forsikret i henholdsvis Storebrand, Vital og KLP. Tallene er basert på faktiske pensjoneringsrater blant 62–67-åringene samme år

brand og KLP skyldes kjønns sammensetning, sett på pensjoneringskurvene og pensjoneringsratene for de to kjønnene separat (jf. figur 5.2 og 5.3).

Som vi kan lese av figur 5.2, som viser kvinners pensjoneringskurve mellom 62–67 år, er denne tilnærmet lik kurvene vi fant for alle ansatte (jf. figur 5.1), mens figur 5.3, som viser menns pensjoneringskurver mellom 62–67 år, skiller seg ut. Avviket gjelder særlig for mannlige kommunalt ansatte dekket av forsikringer i Storebrand. Kort oppsummert innebærer dette at de kommunene som har valgt Vital og Storebrand som leverandør i 2002 framfor KLP, hadde lavere pensjoneringsrater for menn fra 62–65 år. For Vital gjaldt dette også for kvinner over 62 år (og da særlig for tidligpensjoneringen ved fylte 62, men ikke for kvinner i kommuner forsikret i Storebrand).

Figur 5.3 Pensjoneringskurver for 2002 for et kull 50-årige menn ansatt i kommuner forsikret i henholdsvis Storebrand, Vital og KLP. Tallene er basert på faktiske pensjoneringsrater blant 62–67-åringene samme år

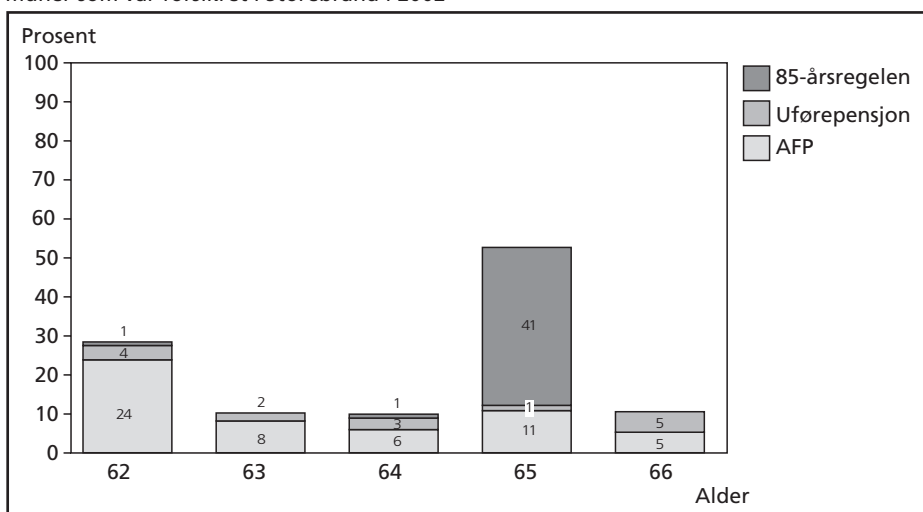

5.2 Variasjon i bruk av ulike tidligpensjonsordninger

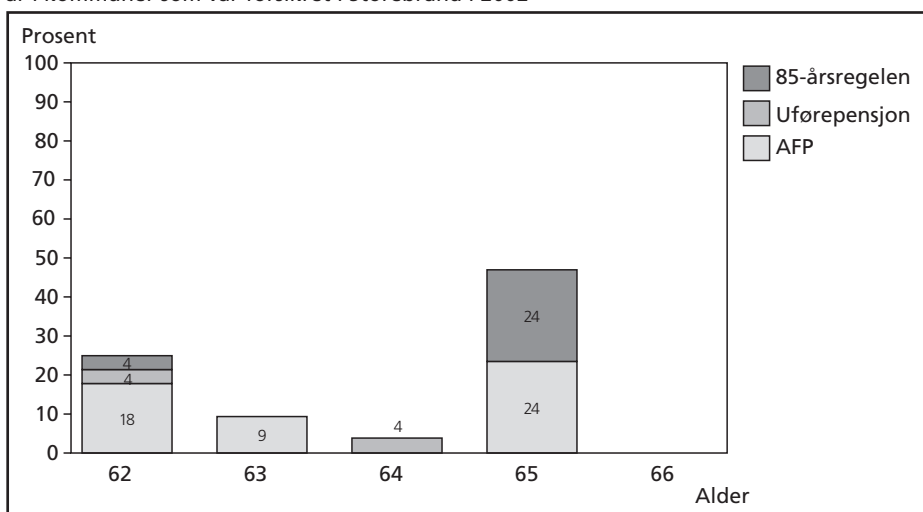
I figurene 5.4–5.9 har vi sett nærmere på bruken av ulike tidligpensjonsordninger på ulike alderstrinn fra 62 til 67 år blant henholdsvis menn og kvinner i kommuner forsikret i Vital og Storebrand i 2002. Figurene understreker det vi har sagt foran, at tidligpensjoneringsratene er langt høyere i kommuner forsikret i KLP og Storebrand enn i Vital. Mens henholdsvis 29 prosent av de ansatte forsikret i

Storebrand (se figur 5.4) og 22 prosent av de ansatte forsikret i KLP (se figur 4.3), som var yrkesaktive som 61-åringer, valgte å tidligpensjonere seg i løpet av det året de fylte 62 år, gjaldt det kun 16 prosent av de ansatte i kommuner forsikret i Vital (se figur 5.7). Videre ser vi at det er langt større forskjeller i tidligpensjonering mellom kjønnene innen Storebrand enn innen for eksempel Vital. I Storebrand utgjør andelen som tidligpensjoneres som 62-åringer, 31 prosent blant kvinnene og 26 prosent blant mennene, mens andelen tidligpensjonerte på dette

Figur 5.4 Andel som benytter seg av ulike pensjonsordninger blant ansatte 62–67 år i kommuner som var forsikret i Storebrand i 2002

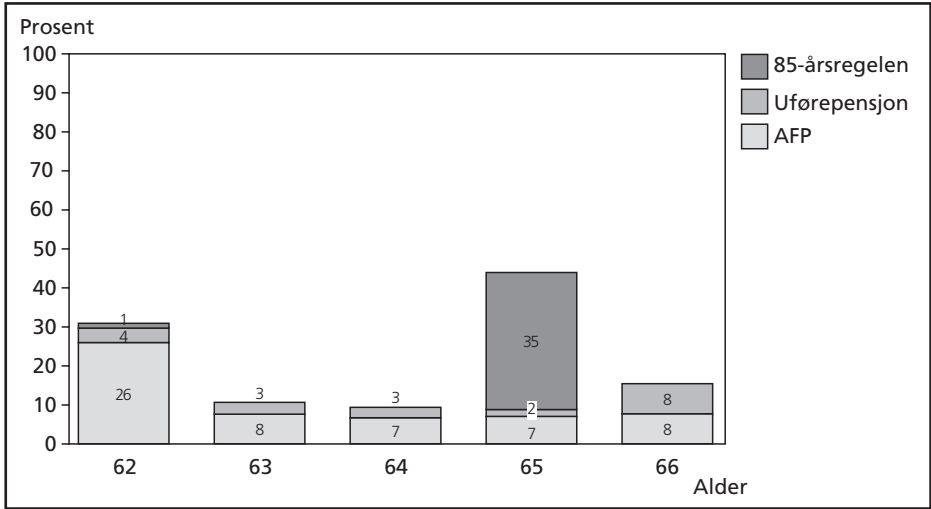
Figur 5.5 Andel som benytter seg av ulike pensjonsordninger blant mannlige ansatte 62–67 år i kommuner som var forsikret i Storebrand i 2002

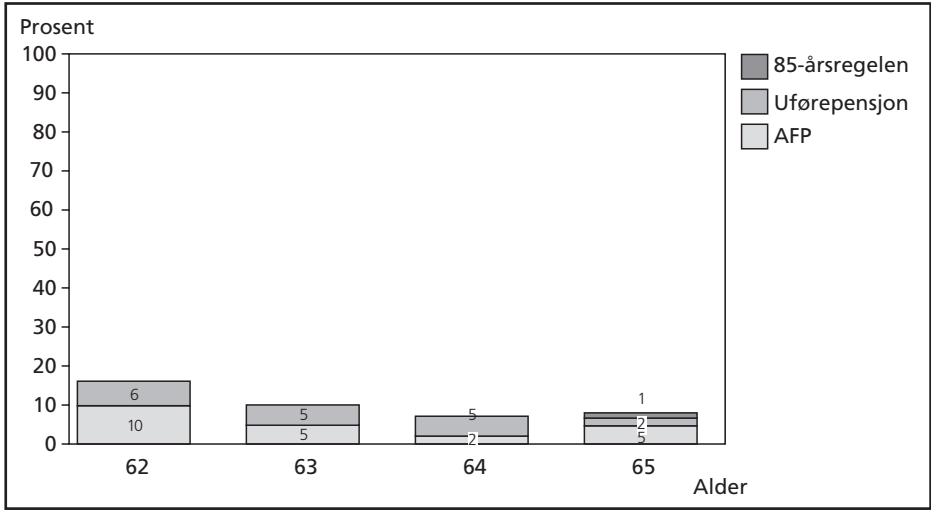
alderstrinnet i kommuner forsikret i Vital utgjorde 16 prosent av de yrkesaktive både blant menn og kvinner.

Interessant er det også å se at mens andelen som valgte AFP blant ansatte i kommuner forsikret i KLP i 2002, utgjorde 66 prosent av dem som tidligpensjonerte seg i løpet av det året de fylte 62 år (se figur 4.3), gjaldt det henholdsvis 82 prosent av de pensjonerte 62-åringene i kommuner som var forsikret i Storebrand (se figur

Figur 5.6 Andel som benytter seg av ulike pensjonsordninger blant kvinnelige ansatte 62–67 år i kommuner som var forsikret i Storebrand i 2002

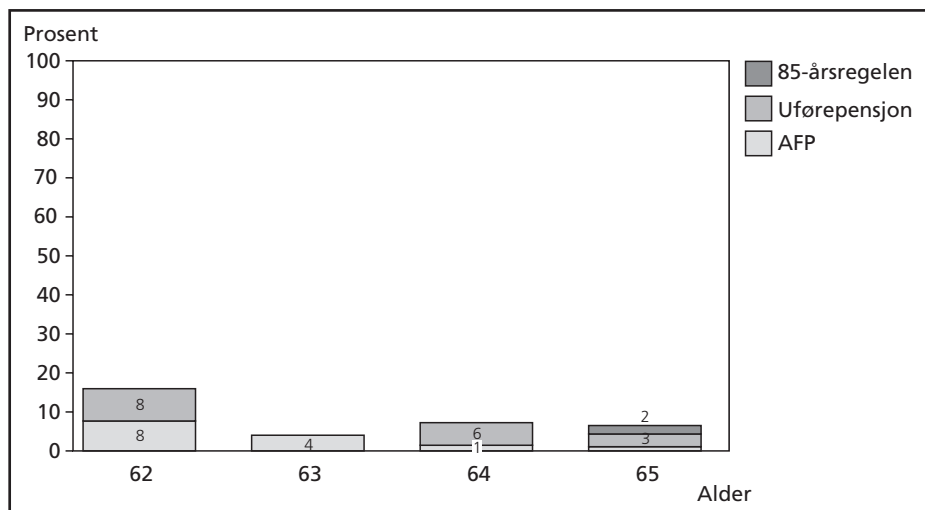

Figur 5.7 Andel som benytter seg av ulike pensjonsordninger blant ansatte 62–65 år i kommuner som var forsikret i Vital i 2002

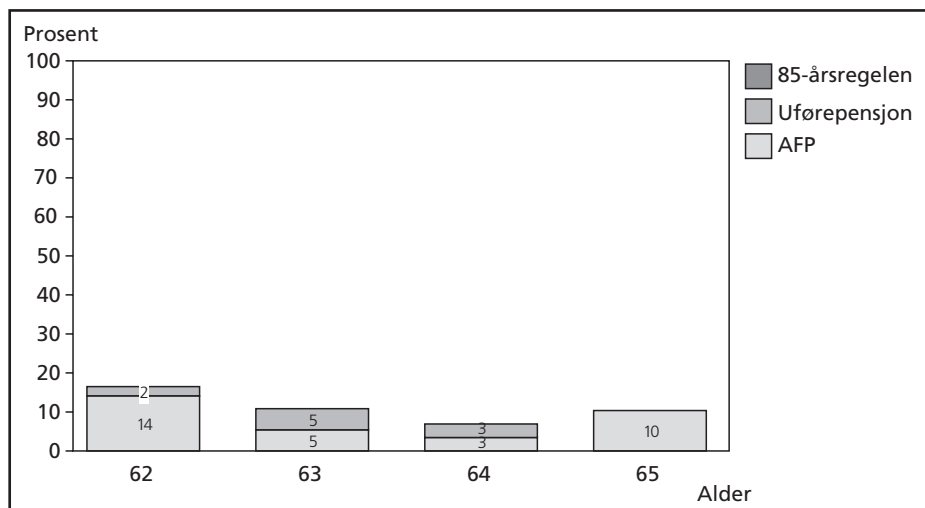

5.4), og 63 prosent av de pensjonerte 62-åringene i kommuner som var forsikret i Vital (se figur 5.7). Det vil si at det var langt mer vanlig å benytte uførepensjon blant tidligpensjonistene i kommuner forsikret i KLP og Vital enn i kommuner forsikret i Storebrand.

Figur 5.8 Andel som benytter seg av ulike pensjonsordninger blant kvinnelige ansatte 62–65 år i kommuner som var forsikret i Vital i 2002

Figur 5.9 Andel som benytter seg av ulike pensjonsordninger blant mannlige ansatte 62–65 år i kommuner som var forsikret i Vital i 2002

Kapittel 6 Noen forklaringer på variasjoner i tidligpensjonering i kommunesektoren

Registerdata fra KLP inneholder et begrenset utvalg bakgrunnsvariabler. Det er derfor bare mulig å gjennomføre relativt enkle analyser av tidligpensjonsatferden. Vi har gjort separate analyser for uførepensjonering (før fylte 62 år og for de tre årene mellom 62–66 år) og AFP-pensjonering for de tre årene fra 62–65 år. I analysene har vi hatt mulighet til å kontrollere for kjønn, alder, yrkeskategori, stillingsprosent og arbeidssted. Dette gir likevel en ufullstendig analyse, da vi fra tidligere analyser vet at både helseproblemer/reduert arbeidsevne, arbeidsforhold, relasjon til nærmeste leder og omstillinger og nedbemanning, samt familiære og økonomiske forhold knyttet til for eksempel sivil status og ektefelle/samboers pensjoneringsatferd, lønnsnivå og pensjonsordningenes kompensasjonsnivå, også har stor betydning for den enkeltes tidligpensjonsatferd (se bl.a. Midtsundstad 2002b og 2005a og b). Disse forholdene har vi imidlertid ikke hatt mulighet for å kontrollere for i disse analysene.

6.1 Forklaringsmodell

Vi har sett på hvilke av følgende faktorer som påvirker henholdsvis uførepensjoneringen før fylte 62 år og AFP-pensjonering ved fylte 62 år:

- Kjønn; 1 = kvinne (ref.) og 0 = menn
- Alder (for uførepensjonsanalysen hhv. 49–62 år og 61–65 år)
- Alderskohort for AFP-analysen; 1 = født 1942 (ref.), 2 = født 1943 og 3 = født 1944
- Yrkesgruppe; 0 =Diverse stillinger, 1 =Sykepleiere, jordmødre og helsesøstere, 2= Hjelpepleiere, barnepleiere og lignende, 3=Hjemmehjelpere, renholdere, assistenter og lignende, 4=Div. høyskoleyrker, 5=Lederstillinger, 6 =Fagarbeidere og sjåfører, 7= Saksbehandlere, 8 =Kontoransatte, 9 =Leger og andre universitetsutdannede (ref.).

- arbeidstid; 1 = heltid (ref.), 2 = deltid 80–100 %, 3 = deltid 50–80 % og 4 = deltid > 50 %
- arbeidssted; 1 = helseforetak (ref.), 2=kommune, 3=fylkeskommune og 4=bedrift

6.2 Drøfting av resultatene fra regresjonsanalysene

Sannsynligheten for å gå av med AFP før fylte 62 år påvirkes både av kjønn, arbeidssted, yrke og til en viss grad arbeidstid, men ikke alder. Det vil si at sannsynligheten for å gå av med AFP, når det kontrolleres for effekten av de øvrige forklaringsfaktorene i modellen, er større om en er kvinne enn mann, om en jobber i kommunesektoren framfor fylkeskommunene (for helseforetak og bedrifter finner vi ingen slik sammenheng), om en jobber heltid framfor kort deltid, og om en jobber som hjelpepleier/barnepleier, hjemmehjelper, renholder eller assistent, innehar et høgskoleyrke, men ikke er sykepleier, og om en er fagarbeider eller er kontoransatt.

At heltidsansatte har større sannsynlighet for å benytte AFP enn personer med kort deltid kan trolig knyttes til de individuelle kravene for uttak av AFP. At sannsynligheten for AFP-pensjonering er høyere i de nevnte yrkene, samsvarer også godt med hva vi fant i kapittel 3, og må dels antas å skyldes yrkenes ulike arbeids- og helsebelastninger, og dels at de har ulik tilgang til alternative tidligpensjonsordninger, som for eksempel særaldersgrense/85-årsregel, selv om hjelpepleiere/renholdere også har økt sannsynlighet for å gå av med AFP, til tross for at de har særaldersgrense på 65 år og mulighet til å gå av 62 år gamle i henhold til 85-årsregelen. Som tidligere nevnt kan dette ha sammenheng med manglende opptjeningstid hos mange renholdere/hjelpepleiere. Det vil si at bare et fåtall av dem har 23 år eller mer i arbeid når de er 62 år.

Når det gjelder den økte sannsynlighet til tidligpensjonering i kommunesektoren i forhold til andre sektorer, innebærer det at ansatte i kommunesektoren har større sannsynlighet for å gå av med AFP, uavhengig av kjønn, alder, stillingsprosent og yrkeskategori. En mulig forklaring på dette kan kanskje være at finansieringsmodellen for AFP i mange kommuner er forskjellig fra den vi finner i helseforetakene. I helseforetakene bærer virksomheten selv de hele og fulle kostnadene når en av deres ansatte AFP-pensjoneres, mens bare et fåtall av kommunene har valgt en slik modell. Helseforetakene har dermed mer å vinne økonomisk om de klarer å forebygge tidligpensjonering ved hjelp av AFP. Om dette igjen fører til økt sannsynlighet for AFP-pensjonering, vet vi imidlertid ikke.

Som vi kan lese av tabell 6.2, påvirkes arbeidstakernes tilbøyelighet til å uførepensjoneres i aldersintervallet 61–65 år av kjønn, alder, stillingsprosent og særlig yrke, men ikke arbeidssted. Kort fortalt øker sannsynlighet for å uførepensjoneres om en er kvinne, om en er 62 år, om en jobber lang deltid (50–100 %) framfor heltid eller kort deltid, og i særlig grad om en er hjelpepleier/barnepleier, hjemmehjelper/renholder/assistent, fagarbeider/sjåfør eller har et høgskoleyrke, framfor å være lege/akademiker. Resultatene samsvarer rimelig godt med det vi kunne lese ut fra figurene i kapittel 3. Det interessant nye i forhold til funnene i kapittel 3 er at uførepensjonstilbøyeligheten er større blant dem som jobber lang deltid enn blant heltidsansatte, og blant dem som jobber kort deltid, uavhengig av type yrke. Dette kan indikere at visse typer av yrker er så krevende at mange arbeidstakere tilpasser seg gjennom deltid før de eventuelt velger uførepensjonering. Dette kunne være interessant å se nærmere på. Det fordrer likevel en annen type data enn det vi har her.

Tabell 6.1 Analyse av AFP-pensjonering fra 62 t.o.m. 64 år i 2004 i KLP-området samlet.
* Signifikant sammenheng på 5 %-nivå

	AFP-pensjonering 62–64 år Oddsratioen
Kjønn (menn = ref.)	1,37*
Alder (64 år = ref.)	
62 år	-
63 år	0,83
Yrkeskategori (leger og andre universitetsutdannede = ref.)	
Diverse stillinger	1,86*
Sykepleiere, jordmødre og helsesøstere	0,97
Hjelpepleiere, barnepleiere og lignende.	2,6*
Hjemmehjelpere, renholdere, assistenter og lignende	3,7*
Div. høgskoleyrker	2,7*
Lederstillinger	1,1
Fagarbeidere	2,9*
Saksbehandlere	1,3
Kontoransatte	2,1*
Stillingsprosent (100 % = ref.)	
Under 50 prosent	0,1
50–80 prosent	0
80–100 prosent	0
Arbeidssted (Fylkeskommunene = ref.)	
Helseforetakene	0,9
Kommunene	1,4*
Bedriftene	1,0
N	12008

Som for uførepensjonering fra fylte 62 år er uførepensjoneringen før fylte 62 år sterkt påvirket av kjønn, alder, stillingsprosent og yrke, men også arbeidssted. Sannsynligheten for å gå av med uførepensjon mellom 50 og 62 år øker om en er kvinne, jo eldre en er, om en jobber lang deltid (80–100 %) framfor å ha heltidsstilling eller kort deltid (80 % eller mindre), om en jobber i bedriftssektoren framfor fylkeskommunene, men ikke om en jobber i helseforetak eller i kommunene. Videre øker sannsynligheten for å gå av betydelig om en er fagarbeider/sjåfør, hjelpepleier/barnepleier, hjemmehjelper, renholder eller assistent, men sannsynligheten øker også om en er sykepleier eller har et annet høgskoleyrke eller er kontoransatt framfor å inneha et yrke som fordrer universitetsutdanning. For lederstillinger og saksbehandlere finner vi derimot ingen økt sannsynlighet sammenlignet med leger og andre universitetsutdannede.

Tabell 6.2 Analyse av uførepensjonering fra 62 t.o.m. 64 år i 2004 i KLP-området samlet.

* Signifikant sammenheng på 5 %-nivå

Uførepensjonering 61–65 år Oddsratioen	
Kjønn (menn = ref.)	1,5*
Alder (64 år = ref.)	
62 år	1,5*
63 år	0,9
Yrkeskategori (leger og andre akademikerstillinger = ref.)	
Diverse stillinger	1,2
Sykepleiere, jordmødre og helsesøstere	1,4
Hjelpepleiere, barnepleiere og lignende	2,0*
Hjemmehjelpere, renholdere, assistenter og lignende	1,9*
Div. høgskoleyrker'	2,3*
Lederstillinger	0,9
Fagarbeidere	2,3*
Saksbehandlere	0,8
Kontoransatte	1,3
Stillingsprosent (100 % = ref.)	
Under 50 prosent	0,3*
50–80 prosent	1,4*
80–100 prosent	1,7*
Arbidssted (Fylkeskommunene = ref.)	
Helseforetakene	0,9
Kommunene	0,9
Bedriftene	1,1
N	12008

Tabell 6.3 Analyse av uførepensjonering fra 50-62 år i 2004 i KLP-området samlet. * Signifikant sammenheng på 5 %-nivå

Uførepensjonering 61–65 år Oddsratioen	
Kjønn (menn = ref.)	2,1*
Alder (61 = ref.)	0,9*
Yrkeskategori (leger og andre akademikerstillinger = ref.)	
Diverse stillinger'	2,0*
Sykepleiere, jordmødre og helsesøstere'	2,0*
Hjelpepleiere mfl.'	3,8*
Hjemmehjelpere, renholdere, assistenter mfl.'	3,9*
Div. høskoleyrker'	2,1*
Lederstillinger'	1,4
Fagarbeidere'	4,0*
Saksbehandlere'	1,3
Kontoransatte'	2,4*
Stillingsprosent (100 % = ref.)	
Under 50 prosent	0,2*
50–80 prosent	0,8*
80–100 prosent	1,1*
Arbeidssted (Fylkeskommunene = ref.)	
Helseforetakene	1,1
Kommunene	1,0
Bedriftene	1,5*
N	89593

Referanser

- Dahl, Grete (2005), *Uførepensjonisters bakgrunn*. Notater 2005/16. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Drøpping, J.A. og T. Midtsundstad (2003), Forskning og utredning med relevans for Intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv. Fafo-rapport 417. Oslo: Fafo.
- Enjolras, B. og A.W. Pedersen (1997), Forventet pensjoneringsalder og pensjoneringsmønstre blant seniorene i staten . Fafo-notat 1997:20. Oslo: Fafo.
- Midtsundstad, T. (2005a), Ikke nødvendigvis sliten. En analyse av AFP-pensjonering i staten. *Søkelys på arbeidsmarkedet nr. 2 2005*.
- Midtsundstad, T. (2005b), *Ikke nødvendigvis sliten ... En analyse av tidligpensjonering og seniorpolitikk i staten*. Fafo-rapport 482. Oslo: Fafo.
- Midtsundstad, T. (2004), En beskrivelse av sykepleiernes pensjoneringsmønster i 2003 med utgangspunkt i registerdata fra KLP. Tabellnotat. Fafo-notat 2004:17. Oslo: Fafo.
- Midtsundstad, T. (2002a), Pensjonering i staten og skolen. Analyse av registerdata fra SPK i 2000. Fafo-notat 2002:12. Oslo: Fafo.
- Midtsundstad, T. (2002b), *AFP-pensjonisten: Sliten – eller frisk og arbeidsfør? En analyse av tidligpensjonering og bruk av AFP i privat sektor*. Fafo-rapport 385. Oslo: Fafo.
- Midtsundstad, T. (2002c), *Vi har ikke bruk for deg lenger. Tidligpensjonering og bruk av AFP blant ingeniører i privat sektor*. Fafo-notat 2002:13. Oslo: Fafo.
- Midtsundstad, T. (2001), Pensjonering i stat og skoleverk. Analyse av registerdata fra SPK 1996 og 1999. Fafo-notat 2001:1. Oslo: Fafo.
- Midtsundstad, T. (1999), Forventet pensjoneringsalder og pensjoneringsmønstre blant kommunalt ansatte seniorer. Fafo-notat 1999:4. Oslo: Fafo.
- Pedersen, A.W. (1997), *Mellom arbeid og pensjon*. Fafo-rapport 223. Oslo: Fafo.
- NOU 2004:1 Modernisert folketrygd.

- RTV (2002), *Gjennomsnittlig pensjoneringsalder i Norge 1970–2001*. Rapport 06/02. Oslo: Rikstrygdeverket.
- RTV (2004), *Forventet pensjoneringsalder 1995–2004*. Oslo: Rikstrygdeverket.
- Solem, P. E. og Mykletun, R. (1996), *Arbeidsmiljø og yrkesavgang*. Effekter av arbeidsmiljø på sannsynligheten for tidlig avgang fra yrkeslivet. NGI Rapport nr. 2/1996. Oslo: Norges Gerontologiske Institutt..
- Veland, G., T. Midtsundstad og J.M. Hippe (2005), *Utviklingen av tjenstepensjoner i offentlig sektor. En gjennomgang av sentral utviklingstrekk*. Fafo-rapport. Oslo: Fafo.

Vedlegg 1 Bakgrunndata

Tabell V1.1 Antall og andel aktive medlemmer i KLP ved utgangen av 31.12.2001

	Antall	Andel
Menn	26871	24,6
Kvinner	82192	75,4
Totalt	109063	100,0

Tabell V1.3 Fordeling av de aktive medlemmene i KLP per 31.12.2001, etter sektor

	Antall	Andel
Helseforetak	39627	36,3
Kommuner	60545	55,5
Bedrifter	1133	1,0
Fylkeskommuner	7758	7,1
Samlet	109063	100,0

Yrkesfordelingen blant ansatte 50-70 år i 2002 i Helseforetakene forsikret i KLP. Data fra KLP.

Tabell V1.2 Fordelingen av antall aktive medlemmer i KLP-området per 31.12.2001, etter yrkeskategori

	Antall	Andel
Sykepleier	13678	12,5
Jordmødre og helsesøstre	1679	1,5
Hjelpepleiere/barnepleiere/tannpleier ol	16467	15,1
Hjemmehjelper/omsorgsarbeider/husmorvikar	1591	1,5
Renholdere	6587	6,0
Vernepleiere/ergoterapeuter	421	,4
Miljøarbeidere/miljøterapeuter/aktivitører/arbeidsterapeut	3121	2,9
Barnehageassistenter/skoleassistenter/assistenter SFO	4487	4,1
Førskolelærere/barnehageleder/barnehagestyrer	665	,6
Sosionomer/barnevernspedagoger/sosialkuratorer	1217	1,1
Leger	3321	3,0
Ingeniører og teknikere	2766	2,5
Fagarbeider/kokker/vaktmestere/sjåfører/transportarb ol	9488	8,7
Saksbehandlere/rådgivere/konsulenter	5867	5,4
Sekretærer/fullmektiger/kontoransatte ol	9620	8,8
Lederstillinger	9678	8,9
Diverse høyskole- og akademikeryrker	3444	3,2
Div assistenter/praktikanter	8561	7,8
Folkevalgte/tillitsvalgte	377	,3
Ukjent	5881	5,4
Diverse stillinger	147	,1
Samlet	109063	100,0

Yrkesgrupper	Antall	Andel
Sykepleier	8003	20,1
Jordmødre og helsesøstre	562	1,4
Hjelpepleiere/barnepleiere/tannpleier ol	5058	12,7
Hjemmehjelper/omsorgsarbeider/husmorvikar	64	,2
Renholdere	927	2,3
Vernepleiere/ergoterapeuter	162	,4
Miljøarbeidere/miljøterapeuter/aktivitører/arbeidsterapeut	660	1,7
Barnehageassistenter/skoleassistenter/assistenter SFO	271	,7
Førskolelærere/barnehageleder/barnehagestyrer	105	,3
Sosionomer/barnevernspedagoger/sosialkuratorer	445	1,1
Leger	2551	6,4
Ingeniører og teknikere	1474	3,7
Fagarbeider/kokker/vaktmestere/sjåfører/transportarb ol	3044	7,6
Saksbehandlere/rådgivere/konsulenter	1688	4,2
Sekretærer/fullmektiger/kontoransatte ol	3268	8,2
Lederstillinger	2834	7,1
Diverse høgscole- og akademikeryrker	1442	3,6
Div assistenter/praktikanter	2257	5,7
Tillitsvalgte	108	,3
Diverse stillinger	64	,2
Ukjent	4910	12,3
Total	39897	100,0

a ARBSTED = Helseforetak

Yrkesfordelingen blant ansatte 50-70 år i 2002 i kommuner forsikret i KLP. Data fra KLP.

Yrkesgrupper	Antall	Andel
Sykepleier	5458	9,0
Jordmødre og helsesøstre	1080	1,8
Hjelpepleiere/barnepleiere/tannpleier ol	11209	18,5
Hjemmehjelper/omsorgsarbeider/husmorvikar	1507	2,5
Renholdere	4424	7,3
Vernepleiere/ergoterapeuter	248	,4
Miljøarbeidere/miljøterapeuter/aktivitører/arbeidsterapeut	2043	3,4
Barnehageassistenter/skoleassistenter/assistenter SFO	4010	6,6
Førskolelærere/barnehageleder/barnehagestyrer	547	,9
Sosionomer/barnevernspedagoger/sosialkuratorer	683	1,1
Leger	693	1,1
Ingeniører og teknikere	1203	2,0
Fagarbeider/kokker/vaktmestere/sjåfører/transportarb ol	5494	9,0
Saksbehandlere/rådgivere/konsulenter	3066	5,0
Sekretærer/fullmektiger/kontoransatte ol	4698	7,7
Lederstillinger	5796	9,5
Diverse høgscole- og akademikeryrker	1428	2,4
Div assistenter/praktikanter	6071	10,0
Folkevalgte/tillitsvalgte	175	,3

Diverse stillinger	74	,1
Ukjent	822	1,4
Total	60729	100,0

Yrkesfordelingen blant ansatte 50-70 år i 2002 i fylkeskommuner forsikret i KLP. Data fra KLP.

<i>Yrkesgrupper</i>	<i>Antall</i>	<i>Andel</i>
Sykepleier	194	2,5
Jordmødre og helsesøstre	13	,2
Hjelpepleiere/barnepleiere/tannpleier ol	141	1,8
Hjemmehjelper/omsorgsarbeider/husmorvikar	22	,3
Renholdere	1157	14,8
Vernepleiere/ergoterapeuter	10	,1
Miljøarbeidere/miljøterapeuter/aktivitører/arbeidsterapeut	398	5,1
Barnehageassistenter/skoleassistenter/assistenter SFO	154	2,0
Førskolelærere/barnehageleder/barnehagestyrer	3	,0
Sosionomer/barnevernspedagoger/sosialkuratorer	75	1,0
Leger	60	,8
Ingeniører og teknikere	100	1,3
Fagarbeider/kokker/vaktmestere/sjåfører/transportarb ol	868	11,1
Saksbehandlere/rådgivere/konsulenter	1097	14,0
Sekretærer/fullmektiger/kontoransatte ol	1596	20,4
Lederstillinger	980	12,5
Diverse høyskole- og akademikeryrker	557	7,1
Div assistenter/praktikanter	155	2,0
Folkevalgte/tillitsvalgte	94	1,2
Diverse stillinger	9	,1
Ukjent	136	1,7
Total	7819	100,0

Yrkesfordelingen blant ansatte 50-70 år i 2002 i bedrifter forsikret i KLP. Data fra KLP.

<i>Yrkesgrupper</i>	<i>Antall</i>	<i>Andel</i>
Sykepleier	122	10,7
Jordmødre og helsesøstre	32	2,8
Hjelpepleiere/barnepleiere/tannpleier ol	146	12,8
Hjemmehjelper/omsorgsarbeider/husmorvikar	4	,4
Renholdere	105	9,2
Vernepleiere/ergoterapeuter	1	,1
Miljøarbeidere/miljøterapeuter/aktivitører/arbeidsterapeut	25	2,2
Barnehageassistenter/skoleassistenter/assistenter SFO	53	4,7
Førskolelærere/barnehageleder/barnehagestyrer	10	,9
Sosionomer/barnevernspedagoger/sosialkuratorer	14	1,2
Leger	36	3,2
Ingeniører og teknikere	11	1,0
Fagarbeider/kokker/vaktmestere/sjåfører/transportarb ol	147	12,9
Saksbehandlere/rådgivere/konsulenter	50	4,4
Sekretærer/fullmektiger/kontoransatte ol	80	7,0

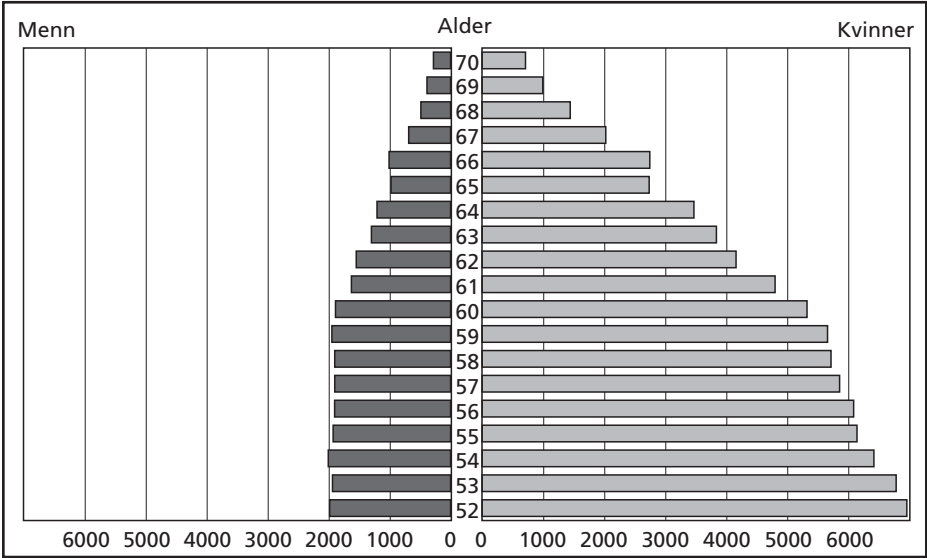
Lederstillinger	122	10,7
Diverse høyskole- og akademikeryrker	21	1,8
Div assistenter/praktikanter	122	10,7
Tillitsvalgte	2	,2
Diverse stillinger	1	,1
Ukjent	34	3,0
Total	1138	100,0

SPK-dataene – skolesektoren

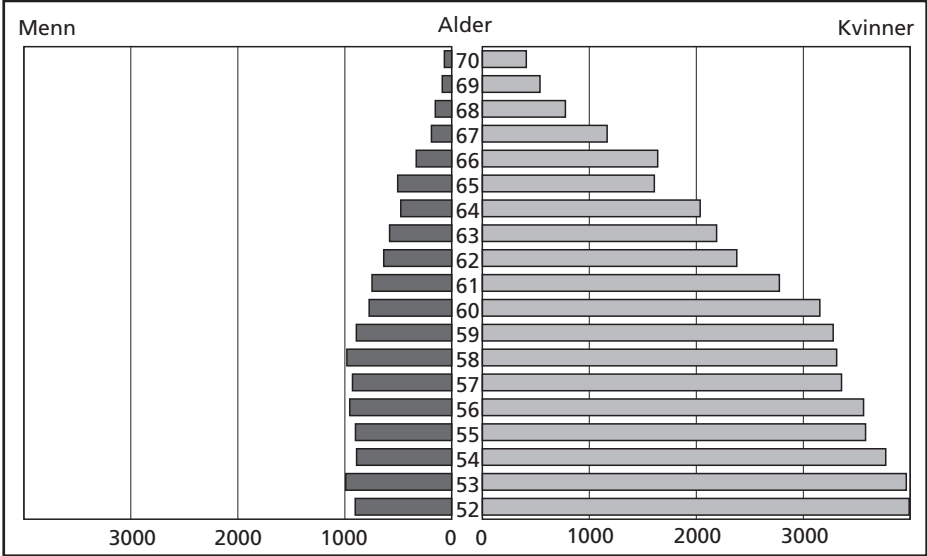
	Antall	Andel
Kvinne	20819	54,7
Mann	17263	45,3
Alle	38082	100,0

	Antall	Prosent
Ukjente yrker	183	,5
Andre yrkesgrupper	705	1,9
Andre undervisningsstillinger - grunnskole og videregående	376	1,0
Lærere	7020	18,4
Adjunkter	19373	50,9
Lektorer	4212	11,1
Rektorer og inspektører	5923	15,6
Samlet	37792	99,2

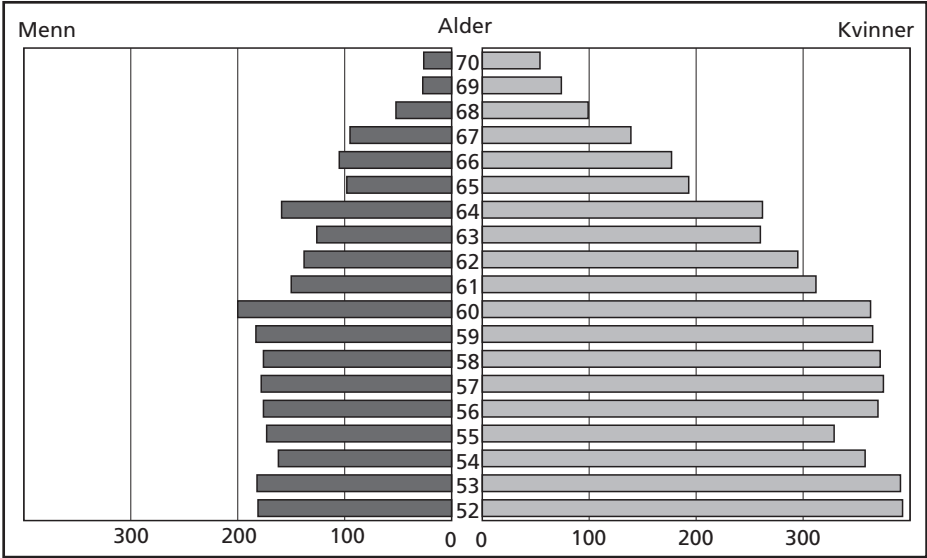
Alderspyramide som viser fordelingen etter alder for hhv. menn og kvinner som er aktive medlemmer i KLP per 31.12.2001

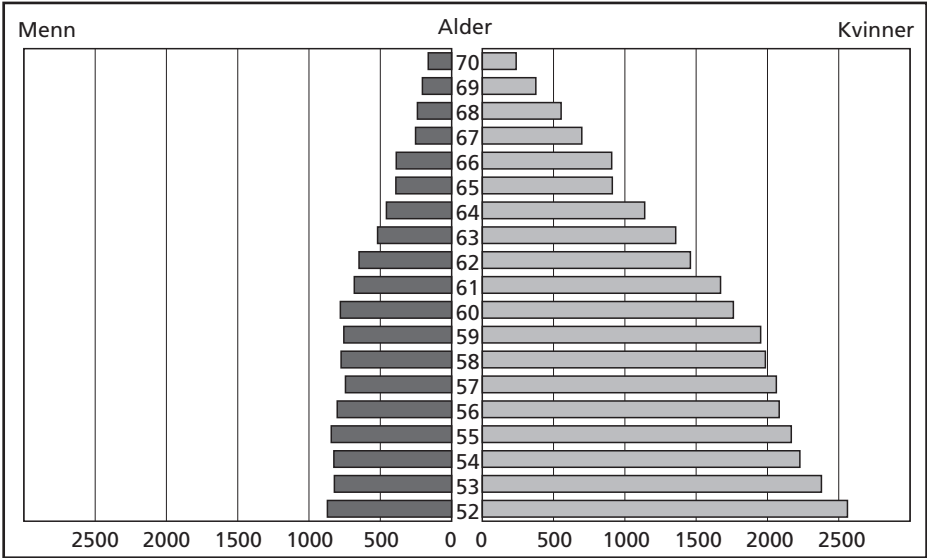
Alderspyramide som viser fordelingen etter alder for hhv. menn og kvinner i kommuner forsikret i KLP per 31.12.2001

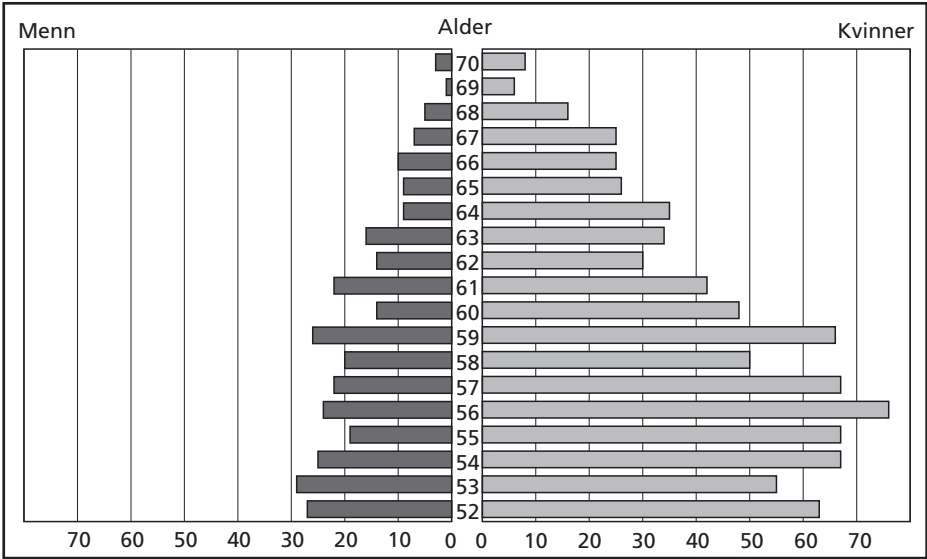
Alderspyramide som viser fordelingen etter alder for hhv. menn og kvinner i fylkeskommuner forsikret i KLP per 31.12.2001

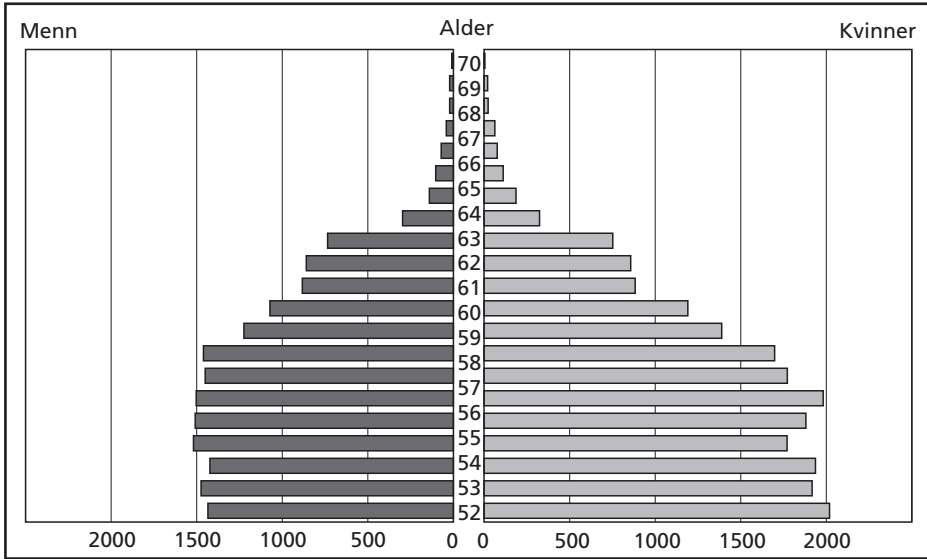
Alderspyramide som viser fordelingen etter alder for hhv. menn og kvinner i Helseforetak forsikret i KLP per 31.12.2001

Alderspyramide som viser fordelingen etter alder for hhv. menn og kvinner i bedrifter forsikret i KLP per 31.12.2001

Figur. Alderspyramide for skolesektoren ved utgangen av 2000

Pensjonering før fylte 67 år

I rapporten gis en oversikt over tidligpensjoneringen blant 50–67-åringene innen KS' tariffområde ved hjelp av registerdata fra Kommunal Landspensjonskasse (KLP) for 2002–2004, Statens Pensjonskasse (SPK) for 2001–2003, og Vital og Storebrand for 2002.

- Vi beskriver endringer i forventet pensjoneringsalder, endringer i pensjoneringsrater etter alder og bruk av de ulike tidligpensjonsordningene, uførepensjon, avtalefestet pensjon (AFP), særaldersgrense og 85-årsregelen og delpensjon.
- Vi ser på forskjeller i tidligpensjoneringsmønster mellom kommuner og fylkeskommuner forsikret i KLP, helseforetak og skoler, og etter alder, kjønn og yrke.
- Vi sammenligner tidligpensjoneringsmønsteret i kommuner med ulike forsikringsleverandører, henholdsvis KLP, Vital og Storebrand.
- Vi analyserer i hvilken grad alder, kjønn, yrkeskategori, stillingsprosent og sektor påvirker henholdsvis bruken av AFP og uførepensjon.